

Estd: 1962
NAAC 'A' Grade
MHRD-NIRF-28th Rank

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR-416 004. MAHARASHTRA

PHONE : EPABX-2609000

FAX 0091-0231-2691533 & 0091-0231-2692333 – BOS - 2609094

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर - ४१६ ००४. महाराष्ट्र

दुरध्वनी: (ईपीएबीएक्स) २६०९००० (अभ्यास मंडळे विभाग- २६०९०९४)

फॅक्स : ००९१-०२३१-२६९१५३३ व २६९२३३३.

e-mail: bos@unishivaji.ac.in Web-site : www.unishivaji.ac.in

जा.क./अ.मं./शि.शा/बी.एड/7789

दिनांक 16/12/2016

प्राचार्य,
सर्व संलग्नित बी.एड. महाविद्यालये
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर.

विषय:- बी.एड.अभ्यासक्रमातील किरकोळ दुरुस्तीबाबत.

संदर्भ:- 1. जा.क./एस.यु/बीओएस/एज्यु/बी.एड./5357 दि.12/08/2015 रोजीचे पत्र

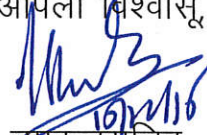
2. जा.क./अ.मं./शि.शा/बी.एड./11343 दि.05/02/2016 रोजीचे पत्र

महोदय/महोदया,

उपरोक्त विषयासंदर्भात विद्यापीठ अधिकार मंडळाने घेतलेल्या निर्णयास अनुसरून आपणांस आदेशान्वये कळविण्यात येते की, शैक्षणिक वर्ष 2015-16 पासून लागू करण्यात आलेल्या बी.एड. दोन वर्ष सत्र पध्दतीच्या अभ्यासक्रमामध्ये काही किरकोळ दुरुस्ती करण्यात आली आहे. उपरोक्त अभ्यासक्रम सोबत जोडला आहे. तसेच सदर अभ्यासक्रम विद्यापीठाच्या www.unishivaji.ac.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करणेत आलेला आहे.

सदरची बाब सर्व संबंधित शिक्षक व विद्यार्थी यांच्या तात्काळ निदर्शनास आणावी.

कळावे,

आपला विश्वासू

उपकुलसचिव

सोबत :-वरीलप्रमाणे

प्रत:-

1. समन्वयक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
2. अध्यक्ष, शिक्षणशास्त्र समन्वयक समिती
3. इतर परीक्षा विभाग-3
4. परीक्षक नियुक्ती विभाग
5. संलग्नता विभाग

यांना माहितीसाठी व पुढील आवश्यक त्या कार्यवाहीसाठी

"A" Re-accredited NAAC
(2014) with CGPA-3.16

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

SYLLABUS

FOR

**TWO –YEAR BACHELOR OF EDUCATION
(B.Ed. DEGREE COURSE)**

As per NCTE regulation 2014

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

(WITH EFFECT FROM THE ACADEMIC YEAR 2015-16)

Subject to the Modifications that will be made from time to time

Shivaji University, Kolhapur

Structure and Syllabus for

Degree of Bachelor of Education, Course

B.Ed. Two year Semester Course Structure (As per NCTE regulation 2014)
(Subject to the modifications made from time to time)

WEIGHTAGE ACCORDING TO COURSES

Working days: 200 Per Year

Total working Hours - 612

Daily working hours: 6 days per week

- Total Working days for one year would be 200 days. Spread over 17 weeks of 6 days duration each and 6 hours per day.
($17 \times 6 \times 6 = 612$ hours per semester & 4 semester = 2448 hours)
- 01 credit = 25 marks - Theory and practical
- 01 credit = 15 hours for theory
- 01 credit = 30 hours for practical.
- There would be four semester course in B. Ed.
- Each Semester would carry 24 credits with theory and practical work as shown below

Semester	Theory Credit	Practical credit	Total Credit
I	10	14	24
II	14	10	24
III	04	20	24
IV	08	16	24
Total	36	60	96

First Year

Semester –I								
Course	B.Ed. Courses	Hours		Credit	Exam Hours	Marks		
						Internal (sessional)	External (Theory)	Total
	Perspectives In Education - Theory	Inst. Hrs	Learning Hrs					
1	Childhood & Growing up	60	00	04	3	30	70	100
2	Contemporary India & Education	60	00	04	3	30	70	100
	Curriculum & Pedagogical Studies							
3	Understanding Discipline & Subjects	30	00	02	02	15	35	50
	Enhancement in Professional Capacities(EPC)							
EPC -1	Reading & Reflecting on Texts	15	30	02	00	50	00	50
	Practicum							
A-1	Diagnostic and Enriching the Teaching Skills	60	00	02	--	50	00	50
A-2	Lesson Planning Workshop & Demonstration lesson	36	09	01	--	25	0	25
A-3	Simulated Teaching Workshop	30	12	01	--	25	0	25
A-4	Teaching Aids Workshop	24	12	01	--	25	0	25
A-5	School Engagement and visit to innovative centres of pedagogy and leaning	108	00	04	--	100	0	100
A-6	Internal Examination (Semester Ist Assignment Internal Viva + Semester Ist External Examination)							
A-6.1	Semester Ist Internal Assignment	12	10	02	--	10	0	10
A-6.2	Semester Ist Internal Viva	12	20		--	30	0	30
A-6.3	Semester Ist End Internal Examination	24	30		--	10	0	10
A-7	Language across school curriculum	15	15	01	--	25	0	25
Total		486	+138	24	08	425	175	600

First Year

	Semester –II							
Course	B.Ed. Courses	Hours		Credit	Exam Hours	Marks		
						Internal (sessional)	External (Theory)	Total
	Perspective In Education – Theory	Inst. Hrs	Learning Hrs					
4	Learning and Teaching	60	00	04	3	30	70	100
5a	Knowledge and Curriculum Part –I	30	00	02	02	15	35	50
	Curriculum &Pedagogical Studies							
6a –I	Pedagogy of School Subject One Part- I	30	00	02	02	15	35	50
6a –II	Pedagogy of School Subject Two Part- I	30	00	02	02	15	35	50
7	Assessment for Learning	60	00	04	3	30	70	100
	Enhancement in Professional Capacities(EPC)							
EPC -2	Drama & Art in Education	15	30	02	--	50	00	50
	Practicum							
B-1	School Engagement and visit to innovative centres of Pedagogy and Learning	36	00	01	--	25	00	25
B-2	Field Engagement	36	15	01	--	25	00	25
B-3	Internship	108	00	04	--	100	00	100
B-4	Diagnostic test on Content knowledge & Remedial Programme	36	30	--	--	--	--	--
B-5	Internal Examination (Semester IInd Assignment Internal Viva + Semester IInd External Examination)							
B-5.1	Semester IInd Internal Assignment	12	10	02	--	10	00	10
B-5.2	Semester IInd Internal Viva	12	20		--	30	00	30
B-5.3	Semester IInd End Internal Examination	24	30		--	10	00	10
Total		489	+135	24	12	355	245	600

Second Year

Semester –III								
Course	B.Ed. Courses	Hours		Credit	Exam Hours	Marks		
						Internal (sessional)	External (Theory)	Total
	Curriculum & Pedagogical Studies	Inst. Hrs	Learning Hrs					
6b -I	Pedagogy of School Subject One Part –II	30	00	02	02	15	35	50
6b -II	Pedagogy of School Subject Two Part –II	30	00	02	02	15	35	50
	Practicum							
C-1	School Internship	396	00	13	--	325	00	325
C-2	Health & Physical Education Workshop	24	00	01	--	25	00	25
C-3	Psychological Testing Workshop	24	00	01	--	25	00	25
C-4	Action Research Workshop	24	36	02	--	50	00	50
C-5	Workshop on constructivist Approach to Teaching	36	00	01	--	25	00	25
C-6	Internal Examination (Semester IIIrd Assignment Internal Viva + Semester IIIrd External Examination)							
C-6.1	Semester IIIrd Internal Assignment	06	10	02	--	10	00	10
C-6.2	Semester IIIrd Internal Viva	12	20		--	30	00	30
C-6.3	Semester IIIrd End Internal Examination	12	30		--	10	00	10
Total		594	+96	24	04	530	70	600

Second Year

Semester –IV								
Course	B.Ed. Courses	Hours		Credit	Exam Hours	Marks		
						Internal (sessional)	External (Theory)	Total
	Perspectives In Education – Theory	Inst. Hrs	Learning Hrs					
8	Gender, School & Society	30	00	02	02	15	35	50
5b	Knowledge & Curriculum Part II	30	00	02	02	15	35	50
9	Creating an inclusive School	30	00	02	02	15	35	50
	Curriculum & Pedagogical Studies							
10	Optional Course (Any One) *	30	00	02	02	15	35	50
	Enhancement in Professional Capacities(EPC)							
EPC 3	Critical Understanding of ICT	15	30	02	02	50	00	50
EPC 4	Understanding the Self	15	30	02	02	50	00	50
	Practicum							
D-1	Educational Tour	36	48	02	--	50	00	50
D-2	Project related to community Experience	36	84	04	--	100	00	100
D-3	Workshop on Models of Teaching	24	24	01	--	25	00	25
D-4	Annual Lesson Examination	36	30	02	--	50	00	50
D-5	General Orientation of Student Teacher	24	0	01	--	25	00	25
D-6	Internal Examination (Semester IVth Assignment Internal Viva + Semester IVth External Examination)							
D-6.1	Semester IVth Internal Assignment	06	10	02	--	10	00	10
D-6.2	Semester IVth Internal Viva	12	20		--	30	00	30
D-6.3	Semester IVth End Internal Examination	18	30		--	10	00	10
Total		342	+306	24	12	460	140	600

+ Additional hours for Self learning .

6a – I Pedagogy of School Subject One Part- I (Any One of the follwnig) Semester –II

6b- I Pedagogy of School Subject One Part- II (Any One of the follwnig) Semester –III

1. Marathi
2. Hindi
3. English
4. Sanskrit
5. Science
6. Commerce

6a –II Pedagogy of School Subject Two Part- I (Any One of the follwnig) Semester –II

6b- II Pedagogy of School Subject Two Part- II (Any One of the follwnig) Semester –III

- 1.Mathematics
- 2.History
- 3.Geography
4. Economics

10 * Optional Courses (Any One of the follwnig)

- 1.Peace Education
- 2.Guidance and Counseling
- 3.Environmental Education
4. Pedagogy of School Subject at the higher secondary level (For student Teachers with a post Graduate degree in that subject)

CONTENT

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR Degree of Bachelor of Education (B. Ed.) Course (Two-year, Four semesters, CBCS)

(Ordinance, Regulations and Syllabus for the Degree of Bachelor Education)

O. Ed. - 01: ELIGIBILITY FOR ADMISSION

A Candidate for the Degree of Bachelor of Education (B. Ed.) must be a Graduate or Post graduate in any faculty (Science/Social science/humanity / Batchlor in Engg.or Technology with Specilaiaation in science & maths) of this University or any other University recognized by UGC. with at least 50 % marks and should have offered at least one school subject at the first and/or second degree level as principal or subsidiary or allied or optional subject, (School subject means the subject included in the syllabus of Secondary/Higher Secondary level). Relaxation of 5 % marks will be given to the candidates belonging to S.C. & S,T, and other notified categories as per State Government University Rules and is subject to change from time to time.

Fees: The institution shall charge only such fee asprecribed by the affliating body/State Government concern in accordance with provisions of NCTE.

2. SELECTION PROCEDURE

Admission to the eligible candidates will be given on merit on the basis of Marks obtained in the Qualifying examination and/ or in the Entrance examination or any other selection procedure as per the policy of the State Government and the University.

3. ELIGIBILITY NORMS FOR APPEARING B.ED. EXAMINATION

The minimum attendance of student- teachers shall have to be 80 % for all course work & practicum, and 90% for school internship. He/She should have completed all the practicals and other work expected in all the four semesters up to the satisfaction of the principal. He/She should have obtained such a certificate from the Principal of the college. Unless and until he obtains such a certificate, he/she will not be allowed to appear for University examination.

4. STANDARD OF PASSING:

- For a pass in the B.Ed. examination, a candidate should secure a minimum of 50% marks in aggregate with a minimum of 40% in each Theory Course in the External Examination of the University and 50% marks for each practicum and each sessional work.
- In case a candidate gets minimum for all courses but fails to obtain aggregate 50 % marks in each, she/he has to reappear for all courses to secure a pass in that semester.
- In case the candidates fail in any of the course (Theory & practical) in any semester examination. They can appear for the reexamination in the subsequent semester.
- **RESULT:** The total aggregate result of B.Ed. Degree will be declared after completion of all the course activities of the four semesters of the course.

R. Ed. – 01: DURATION OF THE COURSE:

The B.Ed. Programme shall be of a duration of two Academic year, which can be completed in a maximum of Three years from the date of admission to the programme. These academic years are divided into four semesters. The semesters are referred to as Semester-I, Semester-II, Semester-III and Semester-IV. The terms and vacations of the course shall be as prescribed by the University from time to time. The external examination of each semester will be conducted by Shivaji University, Kolhapur as per the examination schedule.

Part – I Theory Courses – 900 marks (70 % Theory & 30 % Internal - Sessional work)

Part – II EPC-1,2,3 & 4 and Practicum – 1500 marks

EPC 1,2,3& 4 courses are practicum part. The assessment of these courses should be done internally.

The B.Ed. examination will be of 2400 marks (Four semesters)

• Medium of Instruction

Medium of instruction for the course is Marathi. However, candidates may write the papers in examination and practical work in English and Hindi language. The language pedagogy shall be written in the relevant language. The question papers will be set only in English & Marathi language except Pedagogical school subject.

R. Ed. – 02:

The marks of each semester examination for the B. Ed. Course (Theory and practicum) will be converted into grades.

1. GRADING SYSTEM:

After adding the internal marks (maximum 30%) to external marks (maximum 70%), the marks secured by a student from maximum 100 will be converted into a letter grade. The grade points are the numerical equivalent of letter grade assigned to a student in the 07 points scale as given below,

For Theory

% Marks Range	Letter Grade	Grade Point	Description	Class
90 and Above	A+	10	Outstanding	Distinction with First Class
80-89	A	9	Excellent	
70-79	B+	8	Very Good	First Class
60-69	B	7	Good	Higher Second Class
50-59	C+	6	Fair	Second Class
40-49	C	5	Average	Pass Class
Less than 40	F	0	Dropped or Fail	Dropped or fail

For Practicum

% Marks Range	Letter Grade	Grade Point	Description	Class
90 and Above	A+	10	Outstanding	Distinction with First Class
82-89	A	9	Excellent	
74-81	B+	8	Very Good	First Class
66-73	B	7	Good	Higher Second Class
58-65	C+	6	Fair	Second Class
50-57	C	5	Average	Pass Class
Less than 50	F	0	Dropped or Fail	Dropped or fail

2. CALCULATION OF SEMESTER GRADE POINT AVERAGE (SGPA)

1. Performance in a semester will be expressed as Semester Grade Point Average (SGPA).
2. Cumulative performance of all the semesters together will reflect performance in the whole programme and it will be known as Cumulative Grade Point Average (CGPA). Thus CGPA is the real indicators of a student's performance.
3. The formula for calculation of SGPA and CGPA is given below:

$$SGPA = \sum C_i G_i / \sum C_i$$

$$CGPA = (\sum \sum C_{ni} G_{ni}) / (\sum \sum C_{ni})$$

Where

C_i - number of credits for the i th course,

G_i - grade point obtained in the i th course,

C_{ni} - number of credits of the i th course of the n th semester,

M_{ni} - marks of the i th course of the n th semester,

G_{ni} - grade points of the i th course of the n th semester

Computation of SGPA and CGPA

The UGC recommends the following procedure to compute the Semester Grade Point Average (SGPA) and Cumulative Grade Point Average (CGPA):

- i. The SGPA is the ratio of sum of the product of the number of credits with the grade points scored by a student in all the courses taken by a student and the sum of the number of credits of all the courses undergone by a student, i.e

$$\text{SGPA} (S_i) = \Sigma(C_i \times G_i) / \Sigma C_i$$

where C_i is the number of credits of the i th course and G_i is the grade point scored by the student in the i th course.

- ii. The CGPA is also calculated in the same manner taking into account all the courses undergone by a student over all the semesters of a programme, i.e.

$$\text{CGPA} = \Sigma(C_i \times S_i) / \Sigma C_i$$

where S_i is the SGPA of the i th semester and C_i is the total number of credits in that semester.

- iii. The SGPA and CGPA shall be rounded off to 2 decimal points and reported in the transcripts.

Illustration of Computation of SGPA and CGPA and Format for Transcripts

Calculation of Semester Grade Point Average (SGPA) and Credit Grade Point Average (CGPA) and declaration of class for U.G. B.Ed. Programme.

The credit grade points are to be calculated on the following basis :

Example - I

Marks obtained by Student in course 2 = 68/100

∴ Percentage of marks = 68 %

∴ Grade from the conversion table is = B

∴ Grade Point = 7

The Course Credits = 4

∴ Credits Grade Point = 7 x 4

$$= 28$$

∴ CGP of the student in Course 2 = 28

Example - II

Marks obtained by Student in course 3 = 40/70

∴ Percentage of Marks = 57.14 %

∴ Grade from the conversion table is = C+

∴ Grade Point = 6

Course Credits = 3

∴ Credits Grade Point = 6 x 3

$$= 18$$

∴ CGP of the student in Course 3 = 18

The SGPA will be calculated as a weighted average of all the grade point of the semester courses.

That is

SGPA = $\frac{\text{sum of grade points of all courses of the particular semester}}{\text{total credit of the semester}}$

Course	Credit	Grade letter	Grade point	Credit Point (Credit x Grade)
Course 1	3	B+	8	3 X 8 = 24
Course 2	4	B	7	4 X 7 = 28
Course 3	3	C+	6	3 X 6 = 18
Course 4	3	A+	10	3 X 10 = 30
Course 5	3	C	5	3 X 5 = 15
Course 6	4	C+	6	4 X 6 = 24
	20			139

Thus, **SGPA = 139/20 = 6.95**

Now we will calculate CGPA of the student:

Suppose

(SGPA) for B.Ed. student in semester-I = 6.068

(SGPA) for B.Ed. student in semester-II = 6.220

(SGPA) for B.Ed. student in semester-III = 6.124

(SGPA) for B.Ed. student in semester-IV = 6.225

Total = 24.637

Cumulative Grade Point Average (CGPA) = 24.637/4
= 6.159

CGPA = 6.159

The cumulative grade point average will be calculated as the average of the SGPA of the four semesters, as shown above.

$\text{CGPA} = \frac{\text{Sum of SGPA of all semester}}{\text{Total number of the semester}}$

For the award of the class CGPA shall be calculated on the basis of:

- (a) End Semester External Examination Marks
- (b) Total Marks obtained (End Semester External Examination Marks + (Marks for internal assessment) for each course.

The final Class for B.Ed. Degree shall be awarded on the basis of lowest CGPA of (a) & (b) of four semester examinations.

3. AWARD OF DEGREE:

The degree shall be awarded to the students on the basis of CGPA (Cumulative Grade Point Average) of the four semesters' performance in the exams.

Final result

CGPA From—to--	Grade Point	Classification of Final Result
8.5 - 10	10	First Class with distinction
7.0 - 8.49	9	
6.0 - 6.99	8	First Class
5.5 - 5.99	7	Higher second Class
4.8 - 5.49	6	Second Class
3.6 - 4.79	5	Pass Class
Bellow 3.6	0	Dropped or Fail

Conversion Table for B.Ed. Course

Conversion Table of Marks, Grade point and Grade

% Marks Range	Grade Point	CGPA From—to--	Letter Grade	Description	Classification of Final Result
90 and Above	10	8.5 - 10	A+	Outstanding	First Class with distinction
80-89	9	7.0 - 8.49	A	Excellent	
70-79	8	6.0 - 6.99	B+	Very Good	First Class
60-69	7	5.5 - 5.99	B	Good	Higher second Class
50-59	6	4.8 - 5.49	C+	Fair	Second Class
40-49	5	3.6 - 4.79	C	Average	Pass Class
Less than 40	0	Bellow 3.6	F	Dropped or Fail	Dropped or Fail

- ii. Transcript (Format): Based on the above recommendations on Letter grades, grade points and SGPA and CGPA, the university may issue the transcript for each semester and a consolidated transcript indicating the performance in all semesters.

General Objectives:

General objectives of two year B.Ed. degree course are as bellow

Candidate under training to become a competent teacher at a stage of secondary education/higher secondary education after satisfactory completion of a programme should be empowered

The student teachers will be able to

1. to promote capabilities for including national values and goals as enshrined in the constitution of India
2. to prepare professionally competent teacher to perform their roles as a teacher at secondary and higher secondary stage.

3. develop understanding about children of different age groups, through close observation and interaction with children from diverse socioeconomic and cultural backgrounds.
4. engage with studies on Indian society and education, acquire conceptual tools of sociological analysis and hands on experience of engaging with diverse communities, children and schools.
5. appreciate that all teaching is directed at learning, and that the learner is at the heart of teaching.
6. understand teaching as complex activity and as profession.
7. analyse teaching in diverse classroom.
8. be familiar with theoretical issues, and to develop competence in analysing current school practices and coming up with appropriate alternatives.
9. reflect on the nature and role of disciplinary knowledge in the school curriculum,
10. be exposed and trained to prepare pedagogic material and practice pedagogy which can develop abilities and confidence in their students to critically evaluate and challenge gender inequalities.
11. understand the epistemological and pedagogical bases of their own chosen school subject.
12. identify various dimensions of the curriculum and their relationship with the aims of education.
13. explore diverse methods and tools of assessing an array of learning/performance outcomes of diverse learners.
14. bring about an understanding of the 'cultures, policies and practices' that need to be addressed in order to create an inclusive school.
15. read and respond to a variety of texts in different ways and also learn to think together, depending on the text and the purposes of reading.
16. interpret and adapt ICTs in line with educational aims and principles.

17. develop understanding of student-teachers about themselves – the development of the self as a person and as a teacher, through conscious ongoing reflection.
18. gain experience with the child, the community and the school through the school engagement and school internship programme.
19. to cope with national and international demands in the school context.

SEMESTER - I

First Year

	Semester –I							
Course	B.Ed. Courses	Hours		Credit	Exam Hours	Marks		
						Internal (sessional)	External (Theory)	Total
	Perspectives In Education - Theory	Inst. Hrs	Learning Hrs					
1	Childhood & Growing up	60	00	04	3	30	70	100
2	Contemporary India & Education	60	00	04	3	30	70	100
	Curriculum & Pedagogical Studies							
3	Understanding Discipline & Subjects	30	00	02	02	15	35	50
	Enhancement in Professional Capacities (EPC)							
EPC -1	Reading & Reflecting on Texts	15	30	02	00	50	00	50
	Practicum							
A-1	Diagnostic and Enriching the Teaching Skills	60	00	02	--	50	00	50
A-2	Lesson Planning Workshop & Demonstration lesson	36	09	01	--	25	0	25
A-3	Simulated Teaching Workshop	30	12	01	--	25	0	25
A-4	Teaching Aids Workshop	24	12	01	--	25	0	25
A-5	School Engagement and visit to innovative centre of pedagogy and leaning	108	00	04	--	100	0	100
A-6	Internal Examination (Semester Ist Assignment Internal Viva + Semester Ist External Examination)							
A-6.1	Semester Ist Internal Assignment	12	10	02	--	10	0	10
A-6.2	Semester Ist Internal Viva	12	20		--	30	0	30
A-6.3	Semester Ist End Internal Examination	24	30		--	10	0	10
A-7	Language across school curriculum	15	15	01	--	25	0	25
Total		486	+138	24	08	425	175	600

Semester –I

Course – 1 : Childhood & Growing Up

Contact Hours: 04 Hours Per week	Total Marks: 100
Credit: 04	External Assessment: 70
Total Instructional Hours : 60	Internal Assessment: 30

Course Objectives

To enable the student teacher to:-

- 1) Understand the theories of child development.
- 2) Understand importance, nature & scope of child Psychology.
- 3) Understand fundamental needs of children.
- 4) Acquaint the methods of studying child behavior.
- 5) Factors influencing on them.
- 6) Understand process of concept formation / development.
- 7) Understand developmental characteristics with respective to childhood & adolescence.
- 8) Understand concept & methods of guidance & counseling.
- 9) Create sensitivity towards issues related to child development.
- 10) Understand the importance of concept child in the family.
- 11) Understand criteria of development of personality of child & Adolescent.

UNIT – I. Introduction to Child Development. (10 marks, 8 hrs)

- a) Child development-concept
- b) Purpose & importance of studying children.
- c) Allied fields of study –
  - 1) Anthropology
  - 2) Psychology
  - 3) Biology
  - 4) Sociology
  - 5) Medicine
- d) Fundamental needs of children.
- e) Child psychology – Nature, Definitions, Scope.
- f) Methods of studying child behaviour – Observation, Introspection, Sociometry, Case Study, Experimental.

UNIT – II. Growth & Development. (10 marks, 10 hrs)

- a) Concept of growth & development.
- b) General principles of development.
- c) Factors influencing on development – Environment, Heredity, Nutrition, Diseases, Drugs, Language, Intelligence.

UNIT – III. Development Characteristics W.R.T. to Childhood & Adolescence.
(11marks, 10 hrs)

- a) Concept of childhood & adolescence.
- b) Physical.
- c) Cognitive (Piaget, Burner, Vyogotsky)
- d) Language.
- e) Social & Emotional (Erickson)

UNIT – IV. Development of Understanding. **(09 marks, 7 hrs)**

- a) Concept / meaning of concept formation.
- b) Steps involved in concept formation.
- c) Concept attainment model. Steps & application.

UNIT – V. Guidance & Counseling. **(09 marks, 7 hrs)**

- a) Meaning, scope principles of Guidance & Counseling.
- b) Difference between Guidance & Counseling.
- c) Guidance & Counseling with special reference to adolescence.
- d) Importance of psychological tests in guidance & counseling – Attitude, Aptitude, Interest, Creativity, Problem solving etc.

UNIT – VI. Issues Related to Child Development. **(07 marks, 6 hrs)**

- a) Realities & Assumptions of nation's childhood & stereotypes.
- b) Slum, Dalit, Urban, Girl, Tribal, Rural marginalization of difference, diversity & stereotype.

UNIT – VII. The Child in the Family. **(07 marks, 6 hrs)**

- a) Types of families.
- b) Parents child relationships.
- c) Role of parents in grooming the child.
- d) Impact of families on nurturing the child.

UNIT – VIII. Personality Development of Child. **(07 marks, 6 hrs)**

- a) Individual difference.
- b) Important determinants of personality – Genetic, Social, Personal, Cultural.
- c) Assessment of personality – Projective, Self Report, Holistic.
- d) School Influence on personality.
- e) Leadership.

Sessional Work :- (any two of the following)

30 marks

- 1) Case Study of a Child / Adolescent.
- 2) A study of one child from Slum, Dalit, Urban, Tribal or Rural Marginalization.
- 3) Report on psychological tests in guidance and counselling.
- 4) A seminar / discussion session on current issues in child development.
- 5) Case study of family

References :-

- 1) Aggarawal J C ,(2010) Essentials of Educational Psychology, Vikas Publishing House Ltd. New Delhi
- 2) Chauhan S S ,(2009) Advanced Educational Psychology, Vikas Publishing House Ltd. New Delhi
- 3) Dandapani S. (2000) a Textbook of Advanced Educational Psychology, Anmol Publications Pvt Ltd, New Delhi.
- 4) Dinkmeyer (1968) Child Development (The emerging self) Prentice – Hall of India Private Limited, New Delhi 1967.
- 5) Hurlock Elizabeth (1972) Child Development, McGraw Hill Kogakusha, Ltd. Tokya.
- 6) Johnson R.C, medinn (US G.R.C. 1965), Child Psychology, Behaviour & Development, John Wiley & Sons, Inc. New York.
- 7) Kale S.V. (1978) Child Psychology & Child Guidance Himalaya Publishing House, Bombay.
- 8) S.K Mangal,(2008) Advanced Educational Psychology P H I Learning Pvt. Ltd.- New Delhi-
- 9) Skinner Charles E. (2008) Educational Psychology Prentice - Hall of India Private Limited, New Delhi.
- 10) आफळे, रा. रा. बापट, भा. व. (1973), शिक्षणाचे मानसशास्त्रीय अधिष्ठान, श्री. विद्या प्रकाशन पुणे.
- 11) कुलकर्णी, के. व्ही. (1977), शैक्षणिक मानसशास्त्र श्री विद्या प्रकाशन, पुणे.
- 12) खरात, आ. पा. (1974) प्रगत शैक्षणिक मानसशास्त्र श्री. विद्या प्रकाशन पुणे.
- 13) गोगटे श्री. ब. शैक्षणिक मानसशास्त्र, श्री. विद्या प्रकाशन पुणे.
- 14) दांडेकर, वा. ना. (1970), प्रायोगिक व शैक्षणिक मानसशास्त्र, मोघे प्रकाशन, कोल्हापूर.
- 15) पारसनीस, न.रा. (1987), प्रगत शैक्षणिक मानसशास्त्र, नूतन प्रकाशन, पुणे.
- 16) सुरेश करंदीकर - शैक्षणिक मानसशास्त्र, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
- 17) ह. ना. जगताप - शैक्षणिक व प्रायोगिक मानसशास्त्र, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे.
- 18) के. वि. कुलकर्णी - शैक्षणिक मानसशास्त्र, श्री. विद्या प्रकाशन, पुणे.
- 19) पंडित र. वि. (२००७)- शैक्षणिक मानसशास्त्र, पिंपळपुरे आणि सन्स

***

COURSE 2
Contemporary India and Education

Contact Hours: 04 Hours Per week	Total Marks: 100
Credit: 04	External Assessment: 70
Total Instructional Hours : 60	Internal Assessment: 30

Course Objectives

To enable student teachers

1. to understand the social diversity and education.
2. to understand the contribution of constitution of Indian in education
3. to understand the present status of Indian education in pre and post era.
4. to understand the concept of school must be an ideal epitome of the society.
5. to understand the different Government policies of education.
6. to understand the different role of teachers at different levels.
7. to understand the concept and role of education in National integration and International understanding
8. to acquaint with the education for individual development.

Unit 1 - Education and Social diversity.

(09 marks,8 hrs.)

- a) Concept of Social diversity.
- b) Levels of diversity – Individual regional, languages, religions, casts, Tribes and economical social political.
- c) Role of education for child development on the platform of diversity.
- d) Peaceful education for collective living.

Unit 2 - Contribution of constitution in Indian education

(08 marks,7 hrs.)

- a) Concept of constitution - Preamble, Fundamental Rights and duties of citizens.
- b) Aims of education related to constitutional values, discrimination, marginalization, freedom justice, equality and fraternity.
- c) Directive Principles and various articles of Indian constitution related to education.
- d) Provision of economy related to Indian education in five year plan.

Unit 3 - The status of Indian education in pre and post era. (09 marks, 8 hrs.)

- a) Status of Indian education in pre and post era – vedic, Buddha, Muslim and Missionary education (brief account)
- b) Status of Indian education in pre and post era – Kothori Commission, National policy on Education Dollars Commission, Knowledge Commission, NCF -2005.
- c) Comparative study of pre and post era of Indian education – Aims objectives, Curriculum, discipline, Teacher.
- d) Recommendations and implementations of different commission related of education.

Unit 4 - School A be an ideal epitome of the society. (09 marks, 8 hrs.)

- a) School as a Social Community.
- b) School interactions – Individual and group – group and group and school and society.
- c) School is an ideal epitome of the society.
- d) School and identity formation – school and culture, Teaching learning practices, Evaluation practice, Value system and curriculum.

Unit 5 - Different Government policies of education. (Basic Concepts Only)

(09 marks, 8 hrs.)

- a) Sarva Shiksha Abhiyan.
- b) Right to Education.
- c) Continuous and Comprehensive Education.
- d) Knowledge construction and Marginalized Students.

Unit 6 - Role of teacher. (08 marks, 6 hrs.)

- a) Role of teacher in grooming stages of students.
- b) Role of teacher related to school.
- c) Role of teacher related to society.
- d) The role and agency of teacher in the Concept of universalization and Inclusive education.

Unit 7 - Education for National Integration & International. (09 marks, 8 hrs.)

- a) Education for national integration – concept definition and its need.
- b) Education for international understanding – concept definition and its need.
- c) The role of teacher and educational instructions in achieving National integration and international understanding democratic interaction.
- d) Globalization in education.

Unit 8 - Education for individual development.**(09 marks, 7 hrs.)**

- a) Education for sustainable development components, Brundtland commission 1987 and UNESCO.
- b) Aims and role of education for sustainable development.
- c) Education for development of life skills.
- d) Education for inclusive education.

Sessional Work. –(any two of the following)**(30 marks)**

1. Develop any two programme for peaceful education.
2. Study the Indian Constitution and prepare a report on educational articles evolved in constitution.
3. Comparative study of pre and post era of Indian education (Select any one era from pre and post Indian education)
4. Conduct a seminar on changing role of teacher.
5. Conduct one activity for national integration of school level and prepare report.

References :

- Aggarwal, J.C., (1193), Landmarks of the History of modern Indian Education, Vikas Publishing House, New Delhi
- Altekar, (1975), Education in Ancient India (7th Ed.) Manohar Prakashan Varanasi
- Bhatia, B.D., (1970), Theory and principles of Education (11th Ed.) Doabo House, New Delhi
- Chaube, S.P., (1981), Philosophical and Sociological Foundation of Educational, Vinod Pustak Mandir, Agra
- Dash, D.N., (2005), Philosophical & Sociological Foundation of Education, Dominant Publisher, New Delhi
- Chicago Press, Chicago, Illinois, V.S.A.
- Reddy G. S. (2007), Current Issues in Education - Neelkamal Publication, Hydrabad.
- Taj Haseen (2005), Current Challenges in Education, Neelkamal, Hyderabad

मराठी संदर्भ ग्रंथ सूची

- डॉ . तापकीर दत्तात्रय, डॉ .निर्मला तापकीर [३००८] शिक्षणाचे तात्विक व समाजशास्त्रीय अधिष्ठान, नूतन प्रकाशन, पुणे .

- डॉ. करंदीकर सुरेश, डॉ.मीना मंगरूळकर २०१० उदयोत्सुक भारतीय समाजातील शिक्षण, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर .
- के.के. जाधव — नवीन काळाचे शिक्षण— तत्वज्ञान, मन प्रकाशन, नाशिक .
- डॉ. वीरकर प्रभाकर वीरकर प्रतिभा — शालेय शैक्षणिक अधिष्ठान, पुणे विद्यार्थी गृह प्रकाशन,पुणे .
- डॉ.शेवते र, आणि पाटील प्रीती — भारतीय शिक्षणप्रणालीचा विकास, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर .
- डॉ.भोसले रमा ॲने उज्वला — शिक्षणातील बदलते विचारप्रवाह ॲडके प्रकाशन ॲकोल्हापूर .
- डॉ. बापट भा.गो. — शैक्षणिक प्रश्न आणि महाराष्ट्रातील शैक्षणिक विकास ॲहीनस प्रकाशन .
- प्रा.जाधव ॲभोसले — भारतीय शिक्षणाचा विकास ॲडके प्रकाशन .
- प्रा.अहेर हिरा — उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षण व शिक्षक ॲविद्या प्रकाशन ॲनागपूर .
- प्रा. घोरमोडे यु.य. — शैक्षणिक प्रशासन व व्यवस्थापन ॲविद्या प्रकाशन .
- कुंडले म.बा. (१९९८) शैक्षणिक तत्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र पुणे श्री विद्या पकाशन
- दुनाखे अ. रा. (२००९) प्रगत शैक्षणिक तत्वज्ञान ॲपुणे ॲमित्य नुतान पप्रकाशन
- पारसनीस न.रा. (१९९८) शिक्षणाची तात्वीक व समाजशास्त्रीय भूमिका ॲपुणे ॲनूतन प्रकाशन
- पंडित बन्सी बिहारी (२००९) उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षक नागपूर पिपंळापुरे व कंपनी पब्लीशर्स

***

Course -3

Understanding Disciplines and Subject

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives-

1. To enable student teachers to reflect on the nature and role of disciplinary knowledge in the school curriculum.
2. To enable student teachers to know different disciplinary areas.
3. To enable student teachers to know the changing scenario in the disciplinary areas.
4. To enable student teachers to know the changing role of a teacher.

Unit-1 Disciplinary knowledge –

(09 marks, 8 hrs.)

- a) Concept and meaning of Disciplinary knowledge.
- b) Nature and role of disciplinary knowledge in the school curricula.
- c) Paradigm shifts in the nature of disciplinary areas as social science, natural science, maths and linguistics.
- d) Concept and role of a discipline according to John Dewey, plato, swami vivekanand and M. K. Gandhi.

Unit-2 Need of teaching discipline

(09 marks, 8 hrs.)

- a) Need of teaching western science, maths and philosophy in school and college.
- b) Science and maths –Vehicles of national development.
- c) Co-relation between discipline and school subject.
- d) Procedure to design of school subjects.
- e) Changing role of a teacher

Unit -3 Interdisciplinary nature of school subject-

(08 marks, 7 hrs.)

- a) Concept and meaning of interdisciplinary nature of school subject.
- b) Approaches of disciplines- multidisciplinary, interdisciplinary, and trans disciplinary
- c) Difference between interdisciplinary knowledge and multidisciplinary knowledge
- d) Need of learner oriented school curricula.

Unit -4 Understanding hospitality and horticulture**(09 marks, 7 hrs.)**

- a) Concept and meaning of hospitality.
- b) Multiculturalism in hospitality and legal aspects of hospitality management.
- c) Multicultural and international issues in hospitality.
- d) Concept, scope and importance of horticulture.
- e) Branches of horticulture and its classification.
- f) Importance of horticulture in poverty reduction.
- g) National and state level agencies involved in horticultural development.

Sessional work- (any one of the following)**(15 marks)**

1. Prepare a presentation on hospitality management.
2. Prepare a layout of nutrition garden.
3. Visit to private orchards and cold storage unit and make a report.
4. Seminar on 'socio cultural perspective of mathematics.
5. Prepare a presentation on 'Difference between disciplinary knowledge and integrated curriculum.

References-

- Deng, z. (2013) School subjects and academic disciplines. In. A. Luke , A. Woods, and K. Weir (Eds) curriculum, Syllabus design and equity. A Primer and model- Routledge .
- Goodson, I. F, and Marsh , C. J. (2005) Studying school subjects. A guide .Routledge.
- Parekh , B. C. (2000) Rethinking multiculturalism ,cultural diversity and political theory (pp . 213-230) palgrave.
- Jitendrasingh (2006)Basic horticulture , Kalyani Publishers, New Delhi.
- Adams C. R and M.P. Early. (2004)Principles of horticulture . Butterworth –Heinemam, oxford university press.
- डॉ.नंदकुमार धनवडे, डॉ.अनिल पाटील, डॉ. युवराज पवार, सौ.सुरेखा धनवडे (२०१६) विद्याशाखा व विषयांचे आकलन, जळगाव, प्रशांत पब्लिकेशन ISBN : 978-9385019-70-8

***

EPC -1

Reading and Reflecting on Text

Contact Hours: 01 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	Internal Assessment: 50
Total Instructional Hours : 15+30	-----

Course Objective—

1. To enable student teachers for enhancing their ability in the language of instruction.
2. To enable the student teachers for strengthening their ability to read, think and discuss and communicate and write in the language of instruction.
3. To enable student teachers to develop test for and abilities in reading and making meaning of different kinds of texts.
4. To enable the student teachers to become self- learner, reflective, expressive and collaborative professionals.
5. To enable the student teachers to foster creative thinking among pupils for reconstruction of knowledge.

Unit-1 Engaging with Narrative and Descriptive Accounts- (12 marks, 4 hrs.)

The text select from.-stories/chapters from fiction, dramatic incident, vivid descriptive accounts and comic strip stories.

Suggested Activities-(any one)

1. Reading for comprehending-(Individual plus group reading and discussion/explanation)
2. Narrating /describing a related account from one's life experience(in front of smaller group)
3. Discussion of characters and situations.(Sharing interpretations and point of view in a smaller group)
4. Writing based on the text- Summary of scene, extrapolation of story, converting a situation into a dialogue. Etc.(Individual task)

Unit -2 Engaging with popular subject-based expository writing - (13 marks, 4 hrs.)

The selected text could include- articles, biographical writing, extracts from popular non – fiction writing with themes that are drawn from the subject area of the student teachers(various science, mathematics, history, geography, literature) (group work)

Suggested Activities--(any one)

1. Reading to extract overall meaning, information, subject knowledge.(Guided reading in pairs and simple note making)

2. Identifying major concepts and ideas involved and making notes on these in some schematic form-flow diagram, tree diagram, mind map etc.(guided working in pairs)
3. Explaining gist of the text/topic to others .(In large subject group)
4. Writing a review or a summary of the text, with comments and opinions
(Individual task)

Unit -3 Engaging with journalistic writing

(12 marks, 4 hrs.)

The selected texts would include- Newspaper /magazine articles on topics of contemporary interest. (student teachers can be grouped randomly for this unit)

Suggested activities —(any one)

1. Using reading strategies, such as scanning , skimming and reading for extracting information as appropriate for initial reading of articles(Guided individual task)
2. Analysis of structure of the article, identifying sub-headings, key words, Sequencing of ideas, illustrations or statistical representations etc.(Guided working in pairs).

A. Engaging with subject related reference books

For this unit student teachers should work in groups divided according to their subjects. within these groups, pairs of student teachers would make a choice of a specific topic in their subject area which they could research from a set of available reference books.

Sequence of activities-

1. Selecting the topic for research and articulating some guiding questions.
2. Searching and locating relevant reference books.
3. Scanning , skimming and extracting relevant information from the books by making notes.
4. Planning a presentation with display and oral components to whole subject group.

Unit -4 Engaging with educational writing

(13 marks, 3 hrs.)

Selected texts could be drawn from the wide range of popular educational writing in the form of well written essays, extracts or chapters from authors who deal with themes from education, schooling , teaching and learning. Student teachers can be grouped randomly for this unit.

- a) Reading for discerning the themes and argument of the essay. (guided reading- individually/in pairs)
- b) Analyzing the structure of the argument.(guided small group discussion)
- c) Discussion of the theme , sharing responses and points of view. (small group discussion).
- d) Writing a response paper.(individually)and presentations of selected papers.(large group).
- e) Reflect upon all experiences during the programme in the form of a report and make a final presentation.

Suggested activity –(any one)

1. Describe your own life experience and convert a situation in a dialogue.
2. Review of research articles from journal (at least 2) on social issues.
3. Analysis the structure of any two newspaper articles.
4. Seminar on ‘The changing role of teacher’.
5. Prepare presentation on any topic from your subject area.

Reference books-

- Anderson , R.C.(1984).Role of the reader’s schema in comprehension, learning and memory.
- 2 .Goodson, I.F and Marsh, C.J.(2005) . Studying school subject.
- 3.Grellet, F.(1981) Developing reading skills :A practical guide to reading comprehension exercises.
- NCERT (2005) National curriculum Framework. NCERT.

***

Semester-I

Practicum

A-1 : Diagnostic and Enriching the Teaching Skills

अध्यापन कौशल्यांचे निदान व अध्यापन कौशल्य समृद्धी

कालावधी – 60 तास (10 दिवस) श्रेयांक– 02

गुण – 50

प्रथम वर्ष – बी. एड. प्रवेश पूर्ण झाल्यावर दोन आठवड्यांनंतर

अध्यापन कौशल्य निदानाची उद्दीष्टे

१. छात्राध्यापकांमधील प्रगत व अप्रगत अध्यापन कौशल्यांचा शोध घेणे.
२. अध्यापक महाविद्यालयामध्ये अध्यापन कौशल्य समृद्धीसाठी कोणती कौशल्य निश्चित करावयाची यासाठीच्या नियोजनास मदत करणे.

पुर्वनियोजन :

१. गटविभागणी- ५० छात्राध्यापकांची सात गटात विभागणी करावी. सात ते आठ विद्यार्थ्यांचा एका गटात समावेश करावा शक्यतो अध्यापन पद्धतीनुसार संबंधित मार्गदर्शकाकडे त्या त्या अध्यापन पद्धतीचे छात्राध्यापक जातील या संबंधी नियोजन करावे
२. पाठ तयारी बाबत सूचना- प्रत्येक छात्राध्यापकाला किमान २० मिनिटे कोणत्याही एका घटकावर अध्यापन करावयाचे आहे याची सूचना एक दिवस अगोदर द्यावी. पाठ कसा घ्यावा यासंबंधी मार्गदर्शकानी कोणत्याही प्रकारचे मार्गदर्शन करू नये.
३. पाठासाठी वेळ २० ते २५ मिनिटे द्यावा.
४. पाठ सुरू असताना गट मार्गदर्शकांनी पाठ घेणा-या छात्राध्यापकांच्या कौशल्याचे निदान करावे (कौशल्य निदान श्रेणी / तक्ता देण्यात आला आहे.)
५. कौशल्य निदान श्रेणी /तक्त्याचे विश्लेषण करून छात्राध्यापकांची अप्रगत असणारी कौशल्ये मार्गदर्शकांनी निश्चित करावीत.
६. सर्व गट मार्गदर्शकानी एकत्र येवून छात्राध्यापकानां आवश्यक असणा-या अध्यापन कौशल्यांची निश्चिती करून अध्यापन कौशल्य समृद्धी कार्यक्रमाचे नियोजन करावे.
७. कौशल्य निदान प्रक्रिया- कालावधी - सहा तास

शिक्षक प्रशिक्षकांसाठी अध्यापन कौशल्य निदान तक्ता / श्रेणी

श्रेणी तक्ता नं १

अ.न.	कौशल्य	पूर्णतः घडले	अंशतः घडले	घडले नाही व आवश्यक नाही	घडले नाही पण आवश्यक होते
१	सज्जता प्रवर्तन कौशल्य				
२	शिक्षकांनी शिकवण्या पूर्वी विद्यार्थ्यांचे लक्ष शिकविण्याकडे केंद्रीत केले जाय?				
३	शिक्षकांनी शिकवण्यापूर्वी विद्यार्थ्यांना स्वतःच्या पूर्व ज्ञानाची जाणीव करून दिली जाय?				
४	शिक्षकांनी शिकवण्यापूर्वी विद्यार्थ्यांमध्ये जिज्ञासा निर्माण होण्यासाठी प्रेरणादायी कृती केल्या काय?				
५	शिक्षकांनी शिकवण्यापूर्वी शिकविण्याचा हेतू नेमके काय शिकविणार ते स्पष्ट केले काय?				
६	चेतक बदल कौशल्य				
७	शिकवताना शिक्षकांनी अर्थपूर्ण हालचाली केल्या का?				
८	शिक्षकांनी शिकविताना आशयानुरूप योग्य हावभाव केले काय?				
९	शिकविताना शिक्षकांनी आशयानुरूप आवाजात योग्य तो बदल केला जाय?				
१०	शिकविण्यात विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष सहभागी करून घेतले का?				
११	फलक लेखन कौशल्य				
१२	फलकाच्या वापरापूर्वी शिक्षकांनी फलकाची स्थिती, प्रकाश योजना, लेखन साधने, प्राथमिक नोंदीची दखल घेतली काय?				
१३	शिकविण्यात येणारे नवे शब्द विद्यार्थ्यांचा प्रतीसाद फलकावर नोंदविला जाय?				
१४	विद्यार्थ्यांचे लक्ष वेधण्यासाठी व ते टिकवून ठेवण्यासाठी फलकाद्वारे काही लक्षवेधक कृती केल्या काय?				
१५	फलकावर आकृत्या काढताना भौमितीक साधनांचा उपयोग केला का?				
१६	फलकावर केलेले लेखन विद्यार्थ्यांनी वहीत उतरवून घेतल्याची खात्री केली जाय?				
१७	फलकाचा नियोजनबद्ध वापर केला का?				
१८	फलक लेखन करताना केलेले लेखन सगळ्यांना दिसावे याची काळजी उभे राहताना घेतली का?				
१९	फलकावर केलेले लेखन वाचनीय होते का?				
२०	फलकावर केलेले लेखन शुद्ध होते का?				
२१	शैक्षणिक साधनांचा अध्यापनात वापर कौशल्य				
२२	अध्यापनात वापरावयाच्या साधनांची अध्यापनापूर्वी वर्गात योग्य पद्धतीने मांडणी केली का?				
२३	अध्यापनात वापरलेली साधने आशयानुरूप होती का?				
२४	शैक्षणिक साधने निरीक्षण करताना नेमके कोणते घटक निरीक्षण करावे या बाबत महत्त्वपूर्ण सूचना दिल्या का?				
२५	एकाच घटकासाठी अनेक साधने वापरली का?				

२२	संवाद कौशल्य				
२३	प्राप्त ज्ञान पूर्वज्ञानाशी जोडले का?				
२४	प्राप्त ज्ञानाचा समान परिस्थितीत उपयोग करून दाखविला का?				
२५	प्राप्त ज्ञानाचा समानपरिस्थितीत कसा उपयोग करावा ते सांगितले का?				
	प्राप्त ज्ञानाचा पुढील अध्ययनाशी संबंध जोडला का?				

शिक्षक प्रशिक्षकांसाठी अध्यापन कौशल्य निदान तक्ता / श्रेणी

तक्ता न.२

अ.न.	कौशल्य	८० टक्के घडले	किमान एक ते दोन वेळा	अजिबातच घडले नाही
१	स्पष्टीकरण कौशल्य शिकवताना आशयात आलेले कठीन शब्द विविध उदाहरणे,प्रतिशब्दांद्वारे स्पष्ट केली आहेत. तसेच बोलताना छोट्या छोट्या वाक्यांचा वापर केलेला आढळतो. आवश्यकतेनुसार मुद्यांची पुनरावृत्तीही आढळते.			
२	उदाहरणे व दाखले शिकविताना विविध तत्त्व, नियम, संकल्पना विविध उदाहरणाच्या आधारे समजावून दिल्या आहेत.तसेच त्याआधारे विद्यार्थ्यांना नियम / संकल्पना सांगण्यास सांगितले आहे.			
३	मुलभूत प्रश्न संपूर्ण वर्गाला समजेल असे सुस्पष्ट, व्याकरणदृष्ट्या निर्दोष प्रश्न विचारलेले दिसतात.प्रश्नानंतर उत्तर देण्यास विद्यार्थ्यांना पुरेसा वेळही दिलेला आढळतो.			
४	मुक्त प्रश्न विद्यार्थ्यांना विचार करून उत्तर द्यावे लागेल असे प्रश्न विचारलेले आहेत.			
५	शोधक प्रश्न विद्यार्थ्यांना उत्तर देता आले नाही किंवा त्यांनी अपूर्ण उत्तर दिले तरी त्यांच्याकडूनच पूर्ण उत्तर मिळविण्याचा प्रयत्न शिक्षकांनी केलेला दिसतो.			
६	प्रत्याभरणासाठी अध्यापन कृती आपण शिकविलेले मुलांना कळले की नाही याची वेळोवेळी खात्री करून घेतलेली दिसते. समजले नसेल अशा वेळी वेगळ्या पध्दतीने पुन्हा तोच आशय समजावून सांगितला आहे.			
७	प्रबलन कौशल्य मुलांना प्रोत्साहन मिळावे म्हणून त्यांनी दिलेल्या उत्तराला शिक्षकांनी 'छान,' 'शाब्बास,' 'हं,' 'बरोबर,' इत्यादी प्रतिसाद दिलेले दिसतात. विद्यार्थी चुकला तर त्याला न रागावता चूक लक्षात आणून दिलेली दिसते.			

तज्ज्ञांनी संबंधित विद्यार्थ्यांची प्रगत व अप्रगत कौशल्य कोणती याची पुढील चौकटीत नोंद करावी

अ.न.	प्रगत कौशल्य	अप्रगत कौशल्य
१		
२		
३		
४		
५		

तज्ज्ञाचे नांव व सही

सूचना —

Skill Diagnostic Test छात्राध्यापकांनी प्रवेश घेतल्यानंतर सुरुवातीलाच घेऊन बाकीची प्रॅक्टिकल सुरु करावीत.

अध्यापन कौशल्य समृद्धी प्रात्यक्षिकाची उद्दिष्टे —

1. सूक्ष्म अध्यापन संकल्पना, इतिहास व महत्त्व स्पष्ट करणे.
2. विशिष्ट अध्यापन कौशल्ये विकसित करणे.
3. अध्यापनात आत्मविश्वास निर्माण करणे.
4. सूक्ष्म अध्यापन कौशल्याचा सराव देणे व कौशल्य विकसित करणे.
5. सुधारणा होण्यासाठी प्रत्याभरण देणे.
6. आत्मसात केलेल्या कौशल्या कौशल्यांचे एकात्मीकरण करणे.

अध्यापन कौशल्य समृद्धी प्रात्यक्षिकाच्या प्रभावी आयोजनासाठी काही मार्गदर्शक तत्वे पाळावीत.

कालावधी 54 तास (9 दिवस)

1) तात्त्विक माहिती —

प्रथम सूक्ष्म अध्यापन संकल्पना, इतिहास, वैशिष्ट्ये, सूक्ष्म अध्यापन कृतिसत्र स्वरूप स्पष्ट करावे. त्यानंतर विविध अध्यापन कौशल्यांचा परिचय (त्यांचा अर्थ, उपकौशल्ये, अध्यापन महत्त्व) करून द्यावा.

सर्व शालेय विषयांना आवश्यक अशी अध्यापन कौशल्ये निश्चित करावीत.

एखाद्या अध्यापन कौशल्याची तात्त्विक माहिती देऊन त्यात कौशल्याचे महत्त्व, अध्यापनातील त्या कौशल्याचे स्थान, महत्त्व, कौशल्याची उपकौशल्ये विविध उदाहरणे देऊन (उदाहरणे सर्व शालेय विषयातील) स्पष्ट करावीत.

2) नमुना सादरीकरण (Modelling) –

नमुना निरीक्षणातून आपण कौशल्य शिकतो. शिक्षक प्रशिक्षकांनी नमुना सादरीकरणासाठी खूप परिश्रमपूर्वक नियोजन करावे. कौशल्याचे विशिष्ट घटक केव्हा, कोठे व कसे घडले हे निरीक्षण करणाऱ्यांना कळले पाहिजे. अपेक्षित कौशल्यांचा अधिकतम वापर व त्याज्य घटकांचा पूर्ण अभाव असला पाहिजे. नमुना सादरीकरणाचे पुनर्निरीक्षण करता यावे यासाठी नमुना पाठाचे व्हिडिओ रेकॉर्डिंग करावे. त्यांची सी. डी. बनवावी.

नमुना सादरीकरण फक्त पाच कौशल्यांचे न होता सर्व विषयांना आवश्यक/उपयुक्त अशा अधिक कौशल्यांचे अध्यापन सादरीकरण व्हावे. त्यापैकी प्रशिक्षणार्थी त्यांच्या अध्यापन पद्धतीस योग्य अशी कौशल्य निवडतील.

नियोजन –

पाच मिनिटांच्या कालावधीत कौशल्याच्या अपेक्षित उपघटकांचा अधिकतम वापर करावयाचा असतो. सूक्ष्म अध्यापन हे आशयमुक्त तंत्र आहे. म्हणून आशय व अध्यापन उद्दिष्ट यास गौण स्थान आहे. म्हणून सूक्ष्म पाठ नियोजनात शिक्षक कृती, विद्यार्थी कृती व कौशल्यातील उपघटक असे तीनच रकाने हवेत. हे नियोजन नेहमी सखोल हवे. नियोजनात वेळेची नोंद केल्यास अधिक चांगले. (ही नोंद अर्ध्या मिनिटाच्या कालावधीची हवी.)

निर्दोष व अचूक नियोजनावर भर द्यावा.

अध्यापन –

सूक्ष्म पाठांचे आयोजन करताना किमान सात ते आठ छात्राध्यापकांचा गट हवा. त्यात एक अध्यापक, एक पाठ निरीक्षक, एक वेळ निरीक्षक (नियंत्रक) व चार विद्यार्थी आवश्यक असतात. जो

छात्राध्यापक पुढील पाठ घेणार असेल त्याला मननासाठी वेळ मिळावा. त्यास कोणतेही काम देऊ नये.

कौशल्यातील सर्व अपेक्षित उपकौशल्यांना अधिकतम वाव मिळेल असा आशय निवडण्याबाबत, पाठ नियोजन करण्याबाबत मार्गदर्शन करावे. निरीक्षक जेवढे जास्त तेवढे वस्तुनिष्ठ व सूक्ष्मपणे मापन शक्य होते.

अध्यापनात प्रत्याभरणासाठी व्हिडिओ रेकॉर्डिंग, टेपरेकॉर्डिंग किंवा मोबाईल रेकॉर्डिंग करावे. अध्यापनावेळी छात्राध्यापक विद्यार्थ्यांच्या भूमिकेत गंभीरपणे जाणे महत्वाचे आहे. पाठ निरीक्षक, समय नियंत्रक व भूमिका पालनाची संधी प्रत्येक छात्राध्यापकास मिळावी.

प्रत्याभरण (Feedback) –

प्रत्याभरण हा सूक्ष्म अध्यापनाचा आत्मा आहे. प्रत्याभरण अचूक, नेमके व वस्तुनिष्ठ असावे. चांगल्या बाबी दाखवून प्रोत्साहन द्यावे. तसेच त्रुटी/दोष परखडपणे दाखवून सुधारण्यासाठी मार्गदर्शन करावे. छात्राध्यापकांना प्रत्याभरण देण्यासाठी निरीक्षण कसे करावे व प्रत्याभरण कसे व्हावे याबाबत मार्गदर्शन होणे आवश्यक आहे. प्रत्याभरण – निरीक्षण तक्ता, शिक्षक प्रशिक्षक, व्हिडिओ रेकॉर्डिंग, छात्राध्यापक निरीक्षक व स्वतः अध्यापक यांनी करावे.

प्रत्याभरण मिळाल्यानंतर पुनर्नियोजन करून पुनराध्यापन व्हावे नंतर पुनर्प्रत्याभरणही व्हावे. कोणत्याही तीन कौशल्यांचे अध्यापन व पुनराध्यापन करावे व दोन कौशल्यांचे केवळ अध्यापन घ्यावे.

Integrated Lesson

सेतुपाठ/कौशल्यांचे एकात्मीकरण

तीन कौशल्यांचे अध्यापन पुनराध्यापन व दोन कौशल्यांचे अध्यापन झाल्यावर सर्व कौशल्यांचे एकात्मीकरण करता येण्यासाठी सेतुपाठांचा तात्त्विक भाग स्पष्ट करून सेतुपाठाचे नमुना सादरीकरण करावे व त्यानंतर प्रत्येक छात्राध्यापकांना सेतुपाठ नियोजनात मार्गदर्शन करून सेतुपाठाचे अध्यापन व प्रत्याभरण पूर्ण करावे.

सेतुपाठात शिकवलेली कौशल्ये व न शिकवलेली कौशल्ये यांची एकत्रित गुंफण करणे आवश्यक आहे. कारण सेतुपाठ हा सूक्ष्म अध्यापन व सराव पाठ यांना जोडणारा दुवा आहे.

अहवाल लेखन –

अहवाल लेखनात पुढील क्रम हवा.

- 1) सूक्ष्म अध्यापन – अर्थ, इतिहास, स्वरूप व महत्त्व
- 2) सूक्ष्म अध्यापन कौशल्ये (थोडक्यात उपघटक महत्त्व)
- 3) प्रत्यक्ष घेतलेल्या कौशल्यांचा सैद्धांतिक भाग (थोडक्यात)
- 4) अध्यापन व पुनरध्यापनाची टाचणे (नियोजन)
- 5) अध्यापन पुनरध्यापनावरील प्रत्याभरण तक्ते
- 6) सूक्ष्म अध्यापन कृतिसत्राबाबतचे प्रत्याभरण

टीप कौशल्य निदान प्रक्रियेची माहिती छात्राध्यापकांनी अहवालात देण्याची आवश्यकता नाही.

मूल्यमापन पद्धती : अध्यापन कौशल्य समृद्धी प्रात्यक्षिकासाठी एकूण ५० गुण आहेत .

तीन कौशल्यांचे अध्यापन पुनराध्यापन	३० गुण
दोन कौशल्यांचे अध्यापन	१० गुण
सेतुपाठ अध्यापन	०५ गुण
अहवाल लेखन	०५ गुण

A-2 : Lesson Planning Workshop & Demonstration Lessons

पाठनियोजन कृतिसत्र व दिग्दर्शन पाठ (प्रात्यक्षिक)

कालावधी — 36+09 तास (6दिवस) श्रेयांक — 01

गुण — 25

उद्दिष्टे —

1. पाठनियोजनाच्या तात्त्विक भागाची माहिती देणे.
2. वर्गअध्यापनाची उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे यावर व्याख्यान देणे.
3. पाठ्यांशाच्या मूल्यमापन पायऱ्यांची माहिती देणे.
4. पाठनियोजनाचा नमुना तयार करून घेणे.
5. शिक्षक प्रशिक्षकाने दिग्दर्शन पाठ घेणे प्रशिक्षणार्थीनी पाठाचे निरीक्षण करणे व चर्चा घडवून आणणे.

प्रात्यक्षिकाची उद्दिष्टानुसार कार्यवाही —

Code	तपशील (Subject)	तास Hours			गुण Marks	
		Class Hours.	Preparation Hours.	Total Hours.	Internal	Total
1)	पाठनियोजन कृतिसत्रामध्ये पाठ्यांश तात्त्विक भागाची माहिती देणे.(पाठ टाचणाची माहिती देणे — प्रस्तावनेपासून मूल्यमापनापर्यंत)	4				
2)	उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे यावर व्याख्यान देताना प्रशिक्षणार्थीचे दोन गट करावेत. गट 1 — भाषा व सामाजिक शास्त्रे गट 2 — सायन्स व गणित.	4				
3)	पाठ्यांशाचे मूल्यमापन — मूल्यमापन पायऱ्या — संकलन, उपयोजन, गृहपाठ उदाहरणानुसार मूल्यमापन पायऱ्यांची माहिती स्पष्ट करून सांगणे.	3				
4)	गटातील प्रात्यक्षिक कार्य — अध्यापन	10	4			

	पद्धतीनुसार (I व II) पाठनियोजन (पाठ टाचण) तयार करून घेणे.					
5)	दिग्दर्शन पाठ – शिक्षक प्रशिक्षकांनी आपल्या अध्यापन पद्धतीनुसार 30 मिनिटांचे पाठटाचण काढणे ते काच फलकामध्ये लावणे व त्याचा निरीक्षण तक्ता करून सर्व प्रशिक्षणार्थीसमोर 30 मिनिटात शालेय विद्यार्थ्यांवर पाठ घेऊन दाखविणे व त्यावेळी वर्गातील दोन प्रशिक्षणार्थी निवडून आपल्या पाठाचे निरीक्षण करण्यास सांगणे व पाठ संपल्यानंतर निरीक्षकांनी केलेल्या निरीक्षणातील प्रत्येक बाबीवर चर्चा करणे. (चांगल्या बाबी व त्रुटी	15	5		25	25
	एकूण	36	9	45	25	25

Note -

मराठी, हिंदी, इंग्रजी विषयाच्या शिक्षक प्रशिक्षकांनी प्रत्येकी एक याप्रमाणे गद्य, पद्य, व्याकरणांचे पाठ सर्व प्रशिक्षणार्थीसमोर द्यावेत व राहिलेल्या घटकांचे (गद्य, पद्य, व्याकरण, लेखन) पाठ विविध अध्यापन पद्धतीने आपआपल्या अध्यापन पद्धतीच्या गटात घेऊन दाखवावेत व चर्चा करावी.

***

A-3 : Simulated Teaching Workshop (1+1 Lesson) Each Method

अभिरूप अध्यापन कार्यशाळा

कालावधी — 30+12 तास

5 दिवस

श्रेयांक 10

गुण — 25

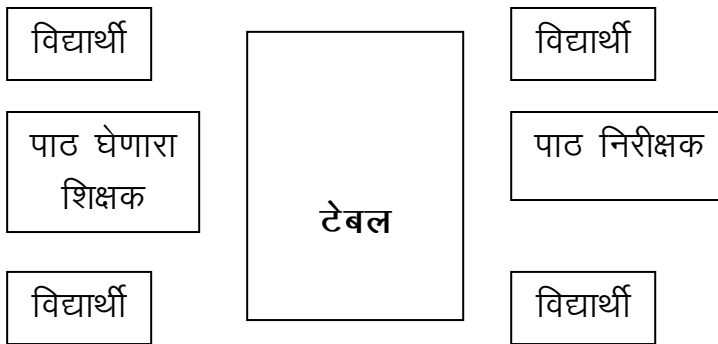
उद्दिष्टे —

- निवडलेल्या अध्यापन पद्धतींचा अभिरूप परिस्थितीमध्ये सराव करणे.
- अध्यापनाची कार्यवाही, कौशल्य आणि क्षमतांचा विकास करणे.
- अध्यापन पद्धतीचा पदबंध आणि अध्यापन कौशल्य आत्मसात करण्यास मदत करणे.
- सहाध्यायाशी चर्चा व झालेल्या आंतरक्रियेतून अध्यापन पद्धतीवर प्रभुत्व प्राप्त करण्यास मदत करणे.

अभिरूप अध्यापनाची कार्यवाही —

- यामध्ये सूक्ष्म अध्यापनाप्रमाणे गट करण्यात यावेत प्रत्येक गटाला एक प्राध्यापक असतील
- यामध्ये दोन वेगवेगळ्या अध्यापन पद्धती वापरून 5 दिवसांपैकी 2 दिवस एक मेथडचे पाठ घ्यावेत.
- पाठ घेताना सूक्ष्म अध्यापन पद्धतीप्रमाणे भूमिका वठवावी. प्रत्येक विद्यार्थ्याला 30 मिनिटे वेळ असेल. 25 मिनिटे पाठ घेण्यासाठी व 05 मिनिटे चर्चा व प्रत्याभरण देण्यात येईल.

❖ गटातील विद्यार्थ्यांची बैठकव्यवस्था खालीलप्रमाणे असेल.

- ❖ अभिरूप पाठ 25 मिनिटांचा असावा पण त्यामध्ये निवडलेल्या अध्यापन पद्धतीच्या सर्व पायऱ्यांचा अंतर्भाव असावा.
- ❖ अध्यापन पद्धतीचे निरीक्षण करण्यासाठी अनुरूप मूल्यमापन साधन असावे.
- ❖ शैक्षणिक साधनांचा वापर करावा.
- ❖ साधारण पणे खालील विषयासाठी अध्यापन पद्धती पुढीलप्रमाणे

1. मराठी — नाट्यीकरण, चर्चा, उद्गामी/अवगामी
2. चर्चा — चर्चा, नाट्यीकरण, उद्गामी/अवगामी
3. इंग्रजी — कम्युनिकेटिव्ह ॲप्रोच, उद्गामी/अवगामी
4. इतिहास — आधार पद्धती, कथन
5. भूगोल — प्रवास, दिग्दर्शन, चर्चा
6. गणित — उद्गामी/अवगामी, संयोजन पद्धती
7. सायन्स — किमान अध्ययन क्षमता, प्रयोग दिग्दर्शन

❖ **अहवाल :-**

अभिरूप अध्यापन पद्धतीचा अहवाल खालील मुद्द्यांच्या अनुषंगाने लिहावा व आवश्यक ते संदर्भसाहित्य जोडावे (परिशिष्टामध्ये).

1. अभिरूप अध्ययन स्वरूप, संकल्पना व कार्यवाही पहिले व्याख्यान व त्याचा आशय लिहावा.
2. अभिरूप अध्यापनासाठी कोणत्या घटकावर टाचणे काढली. त्यासाठी कोणती अध्यापन पद्धती वापरली, त्या पद्धतीच्या पायऱ्या व आवश्यक साधने कोणती निवडली याची माहिती देऊन प्रत्यक्ष टाचणे परिशिष्टात जोडावीत.
3. अभिरूप अध्यापनासाठी प्रत्यक्ष वापरलेली शै. साधने द्यावीत.
4. छात्राध्यापकाने पाठाची केलेली निरीक्षणे व प्रत्याभरण, प्राध्यापकाचे प्रत्याभरण जोडावे.

वरील अहवाल तयार करताना अभिरूप अध्यापनातील विद्यार्थी म्हणून केलेली भूमिका त्याबद्दल स्वतःचे मत द्यावे. तसेच सर्व भूमिका केल्यामुळे तुम्हाला झालेला फायदा याबाबत आपली मते नोंदवावीत.

गुणदान योजना —

१. अभिरूप अध्यापन तात्विक माहिती संकल्पना कार्यवाही	५ गुण
२. अभिरूप अध्यापन घटक निश्चिती अध्यापन पद्धती पायऱ्या, शैक्षणिक साधनाचा वापर	
अ प्रथम अध्यापन पद्धती	५ गुण
ब द्वितीय अध्यापन पद्धती	५ गुण
३. पाठ निरीक्षण नोंदी व प्रत्याभरण	५ गुण
४. अभिरूप अध्यापनात विद्यार्थी म्हणून भूमिका स्वतःचे मत	५ गुण
एकूण	२५ गुण

***

A-4 : Teaching Aids workshop

शैक्षणिक साधन निर्मिती कार्यशाळा

कालावधी—24+12 तास — चार दिवस श्रेयांक — 0१

गुण— 25

उद्दिष्टे — छात्राध्यापकास,

- 1) आकर्षक शैक्षणिक साधने निर्माण करण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.
- 2) शैक्षणिक साधन निर्मितीसाठी आवश्यक कौशल्ये प्राप्त करण्यास मदत करणे.
- 3) अध्यापनामध्ये शैक्षणिक साधनांचा उपयोग करण्यास प्रवृत्त करणे.

योग्य कालखंड — पाठ नियोजन व दिग्दर्शन कृतिसत्र झाल्यानंतर व अभिरूप अध्यापन कृतिसत्रापूर्वी घ्यावे .

प्रात्यक्षिकासाठी पूर्वावश्यक तात्त्विक भाग —

शैक्षणिक साधनांचे वर्गीकरण, अध्यापनामध्ये शैक्षणिक साधनांच्या वापराचे महत्त्व यावर एक व्याख्यान आयोजित करावे. शक्य झाल्यास साधने बनविणाऱ्या तज्ज्ञ व्यक्तींना बोलावून प्रात्यक्षिकांचे आयोजन करावे.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली :-

तक्ते, प्रतिकृती इत्यादी बनविण्यासाठी कागद, फेव्हिकॉल, रंग, कात्री, थर्माकोल इत्यादी साहित्य आवश्यकतेनुसार.

आयोजनाची पद्धती:-

पहिल्या दिवशी तात्त्विक भागावर एक व्याख्यान द्यावे. त्यानंतर तज्ज्ञांकरवी विविध प्रकारच्या शैक्षणिक साधनांच्या निर्मितीची प्रात्यक्षिके दाखवावीत. दुसऱ्या दिवशी विद्यार्थ्यांची गट विभागणी करावी. प्रत्येक गटासाठी एक मार्गदर्शक असावा गटामध्ये विद्यार्थी प्रथम अध्यापन पद्धतीसाठी एक साधन तयार करतील व द्वितीय अध्यापन पद्धतीसाठी एक साधन तयार करतील. साधने विद्यार्थ्यांनी स्वतः गटामध्ये करणे अपेक्षित आहे. सर्व मार्गदर्शन करावे. (बाजारातील तयार साधने स्वीकारू नयेत) वर्षभर विद्यार्थ्यांनी सरावपाठात शैक्षणिक साधनांचा वापर करावा यासाठी त्यांना मार्गदर्शन करावे. विद्यार्थ्यांनी बनविलेल्या शैक्षणिक साधनांचे प्रदर्शन भरवावे.

मूल्यमापन पद्धती —

दोन शैक्षणिक साधनांसाठी 20 गुण म्हणजेच प्रत्येक अध्यापन पद्धतीसाठी १0 गुण व अहवाल लेखनासाठी ५ गुण आहेत. गट मार्गदर्शक प्राध्यापकाने आपल्या गटातील विद्यार्थ्याने बनविलेल्या शैक्षणिक साधनांची एकंदरीत गुणवत्ता तपासून त्या दोन साधनासाठी 10+10 गुण द्यावेत. विद्यार्थ्यांचा सहभाग, कार्यातील कुशलता, साधनाची आकर्षकता, परिणामकारकता, आकार इत्यादींचा विचार करून प्रत्येक साधनासाठी 10 पैकी गुणदान करावे. अहवाल लेखनासाठी ५ गुण द्यावेत .

***

A-5 : शाळा व नाविण्यपूर्ण अध्ययन—अध्यापन केंद्रांना भेटी

(School Engagement and Visits to Innovative Centres of Pedagogy and Learning)

एकूण आठवडे — 03

एकूण गुण — 100

एकूण तासिका — 108

श्रेयांक — 04

सूचना

- प्रवेश प्रक्रिया पूर्ण झाल्यानंतर दुस-या आठवड्यात पूर्ण एक आठवडा शाळा या प्रणालीची संपूर्ण कल्पना येणेसाठी निश्चित केलेल्या शाळेत छात्राध्यापकांना पाठवावे.
- अन्य दोन आठवडे प्रथम सत्रात शाळा व महाविद्यालयाच्या सोईनुसार उपक्रम पूर्ण करावेत.
- वरील कालावधीत छात्राध्यापक व संबंधित मार्गदर्शक प्राध्यापक पूर्ण वेळ उपस्थित राहणे आवश्यक आहे.

पहिला आठवडा — कालावधी — प्रवेश प्रक्रिया पूर्ण झाल्यानंतरचा दुसरा आठवडा

एकूण दिवस — 06

एकूण गुण — 35

एकूण तासिका — 36

उद्दिष्टे — छात्राध्यापकास

1. शालेय इमारत,परिसर, भौतिक सुविधा इत्यादिंचा परिचय होण्यास मदत करणे.
2. शालेय वातावरणात अध्ययन—अध्यापन या संकल्पना समजण्यास मदत करणे.
3. शाळेतील अनुभवी शिक्षकांच्या अध्यापनाचे सहजपणे निरीक्षण करण्यास सहाय्य करणे.
4. अनुभवी शिक्षकांचे शालेय प्रणालीच्या संदर्भात अनुभव ऐकण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.
5. मुख्याध्यापक व पर्यवेक्षक यांची शालेय प्रशासनातील भूमिका व कार्ये समजण्यास सहाय्य करणे.
6. शिक्षकांची भूमिका व जबाबदा-या ओळखण्यास मदत करणे.
7. शाळेतील शैक्षणिक,सामाजिक व सांस्कृतिक वातावरण व विद्यार्थ्यांशी सुसंवाद साधण्यास मदत करणे.
8. अध्ययन —अध्यापनास पोषक व अटकाव करणारे घटक शोधण्यास मदत करणे. (Identify learning resources required and available in the school)
9. शाळा या प्रणालीसंबंधी संकल्प चित्र तयार करण्यास सहाय्य करणे.
- 10.शाळेत घेतलेल्या अनुभवाचे लहान अथवा मोठ्या मोठ्या गटामध्ये सादरीकरण करण्याची क्षमता निर्माण करणे.

महत्वाच्या बाबी

- शाळा व अन्य नाविण्यपूर्ण अध्ययन-अध्यापन केंद्रांना भेटी हे प्रात्यक्षिक सुरु करण्यापूर्वी एक आठवडा आधी आपल्या नेहमीच्या सरावपाठ शाळेतील मुख्याध्यापक व पर्यवेक्षक यांची महाविद्यालयात प्राचार्यांच्या अध्यक्षतेखाली बैठक बोलवावी व या प्रात्यक्षिकाच्या संदर्भात माहिती सांगावी व सकारात्मक चर्चा घडवून आणावी.
- शाळा ,छात्राध्यापक व संबंधित शिक्षक ,प्रशिक्षक यांचे गट निश्चित करावे व संबंधित शाळांना याची एक प्रत द्यावी.
- ज्या शाळेत 5 वी ते 10 वी पर्यंतचे वर्ग आहेत अशा ठिकाणी 07 किंवा 08(एक बेसिक युनिट साठी) छात्राध्यापक व एक शिक्षक प्रशिक्षक याप्रमाणे गटाचे नियोजन करावे.
- संबंधित शिक्षक / प्रशिक्षकांनी आपल्या गटातील छात्राध्यापकांच्या सहाय्याने खाली दिलेल्या उपक्रमांचे नियोजन करून कार्यवाही करावी.

उपक्रम – कार्यनीती

दिवस 1

शालेय प्रार्थना, मूल्य पाठ, शालेय इमारत,शालेय परिसर,फलक लेखन,मुख्याध्यापक,पर्यवेक्षक,शिक्षक व शिक्षकेतर सेवक यांचा परिचय करून घेणे. शाळेत दिवसभर घडणा-या उपक्रमांचे निरीक्षण करणे.

दिवस 2

शालेय वास्तू व भौतिक सुविधा –

शालेय परिसर, शालेय इमारत, शाळेचा आकार,क्रीडांगण,शालेय बाग बगिचा,स्वच्छतागृहे,आरोग्यविषयक सुविधा,शाळेतील भौतिक सुविधा – वर्गखोल्या,बहुउद्देशीय खोल्या, ग्रंथालय,प्रयोगशाळा,संगणक कक्ष, वस्तुसंग्रहालय इ.संबंधिची माहिती प्राप्त करून घेणे.

दिवस 3

शालेय नियोजन – शालेय कार्याचे वार्षिक नियोजन

अभ्यासविषयक नियोजन, अभ्यासानुवर्ती उपक्रमांचे नियोजन, अभ्यासेतर कार्यक्रमाचे नियोजन, आर्थिक नियोजन या संदर्भात शाळेतील मुख्याध्यापक /उपमुख्याध्यापक /पर्यवेक्षक/जेष्ठ शिक्षकांकडून आकलन करून घेणे.

दिवस 4

• शालेय वेळापत्रक

वेळापत्रकाचे उद्देश,वेळापत्रकाची गरज व महत्व, वेळापत्रकाचे प्रकार, विषय निहाय तास, शासनाचे धोरण,वेळापत्रक तयार करण्याची तत्वे, वेळापत्रकातील अडचणी,वेळापत्रका व्यतिरिक्त उपक्रम इत्यादीचे स्वरूप समजून घेणे.

• विद्यार्थी परिचय

संबंधित शाळेतील विद्यार्थ्यांची पार्श्वभूमी, शाळेबद्दल त्यांचा दृष्टिकोन, शाळेतील सामाजिक वातावरण,सवंगडी,अध्ययनासाठी पोषक वातावरण, शिक्षणाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन इत्यादी माहिती सहजपणे विद्यार्थ्यांशी हितगुज करून उपलब्ध करून घ्यावी. मात्र वर्गात जाण्यापूर्वी संबंधित वर्गशिक्षक अथवा विषय शिक्षकांची परवानगी घ्यावी.

दिवस 5

मुख्याध्यापक ,उपमुख्याध्यापक,पर्यवेक्षक व शिक्षक यांच्या भूमिका व जबाबदा-या

- शाळेतील मुख्याध्यापक,पर्यवेक्षक व शिक्षकांची भूमिका व जबाबदारी समजावून घेणे. यासाठी आपल्या गटात त्यांना निमंत्रित करून त्यांच्याकडून माहिती घ्यावी व चर्चा करावी.
- शाळेत अध्ययन-अध्यापनास पोषक व अटकाव/मज्जाव करणारे घटक निश्चित करणे.यासाठी वरील चार दिवसात मिळालेल्या अनुभवाचा उपयोग होईल.
- शाळा या प्रणाली संबंधी स्वतःचे संकल्प चित्र तयार करावे.

दिवस 6

अहवाल व सादरीकरण

- पाच दिवस शाळेतील विविध अनुभव घेतल्यानंतर पाच दिवसाच्या अनुभवाचे प्रत्येक छात्राध्यापकाने प्रत्येक दिवसनिहाय सहा ते सात पानांचा अहवाल तयार करावा.
- महाविद्यालयामध्ये सर्व छात्राध्यापकांसमोर प्रत्येक गटातील गटप्रमुखाने 10 ते 15 मिनिटात आपले अनुभव सादर करावे.

गुणदान योजना

अ.क्र	उपक्रम	गुण
1	शालेय प्रार्थना,मूल्यपाठ,उपक्रमांचे निरीक्षण इ.	06
2	शालेय नियोजन	06
3	शालेय वास्तू व भौतिक सुविधा	06
4	शालेय वेळापत्रक, विद्यार्थी परिचय	06
5	मुख्याध्यापक,पर्यवेक्षक,शिक्षक,भूमिका व जबाबदा-या	06
6	अहवाल तयार करणे व अहवाल वाचन	05
	एकूण	35

दुसरा आठवडा –

कालावधी – अभिरूप अध्यापन कार्यशाळा पूर्ण झाल्यानंतर

एकूण दिवस – 06

एकूण गुण – 35

एकूण तासिका – 36

उद्दिष्टे – छात्राध्यापकास –

- शाळेत राबविल्या जाणा-या अभ्यासपूरक व अभ्यासेतर उपक्रम समजून घेण्यास मदत करणे.
- शाळेतील विविध विभाग,समित्या व संघ यांचे स्वरूप,कार्यवाही व महत्व समजण्यास मदत करणे.
- अध्ययन अध्यापन कौशल्ये आत्मसात करण्यास सहाय्य करणे.

- शालेय स्तरावरील विद्यार्थ्यांची सर्वकष मूल्यमापन प्रक्रिया समजून घेण्यास सहाय्य करणे.
- विविध समित्यांपैकी एखाद्या समितीचे अहवाल लेखन करण्यास मदत करणे.

दिवस 1 व दिवस 2

• अभ्यासपूरक व अभ्यासेतर उपक्रम

शाळेत राबविल्या जाणा-या अभ्यासपूरक व अभ्यासेतर उपक्रमांचे स्वरूप, नियोजन व कार्यवाही समजून घेणे

• विभाग, समित्या व संघ

शाळा संचलनासाठी व शैक्षणिक गुणवत्ता वाढीसाठी शाळेत स्थापन केलेले विविध विभाग, समित्या व संघ यांचे स्वरूप ,नियोजन व कार्यवाही समजून घेणे.

माहितीसाठी विभाग व समित्या खालीलप्रमाणे

1. परीक्षा विभाग	2. स्टेशनरी विभाग
3. सांस्कृतिक विभाग	4. शालेय बौद्धिक व क्रीडास्पर्धा
5. शाळाबाह्य बौद्धिक व क्रीडास्पर्धा	6. शारीरिक शिक्षण विभाग
7. ग्रंथालय विभाग	8. दृकश्राव्य विभाग
9. शिक्षक सभा वृत्तांत	10. प्रयोगशाळा विभाग
11. विज्ञान मंडळ व विज्ञान मंच	12. एण्डोमेंट पारितोषिक
13. हस्तलिखित विभाग	14. हरवले-सापडले विभाग
15. व्यवसाय मार्गदर्शन	16. काचपेटी विभाग
17. फलक लेखन	18. शिक्षक खोली व्यवस्था
19. लैंगिक शिक्षण	20. सर्व शिक्षा अभियान
21. शालेय प्रभात फेरी व मिरवूणक	22.सहल विभाग
23. आर.एस.पी./एन.सी.सी.	24.फर्निचर व डेड स्टॉक
25. अप्रगत विद्यार्थी	26. प्रगत विद्यार्थी
27. शिक्षक पालक संघ	28. माता पालक संघ
29. छायाचित्र विभाग	30. शालेय पोषण आहार
31. अल्पबचत विभाग ;त्कद्ध	32. संगणक विभाग ;ब्ज्द्ध
33. प्रसिध्दी विभाग	34. आरोग्य व प्रथमोपचार
35. अष्टपैलू विद्यार्थी	36. राष्ट्रीय हरित सेना
37. शालेय पर्यावरण विभाग	38. मिना राजू समिती
39. विद्या समिती इत्यादी	

दिवस 3

अध्ययन-अध्यापन कौशल्ये

अध्ययन-अध्यापन कौशल्ये आत्मसात करणेसाठी शाळेतील अनुभवी शिक्षकांच्या पाठाचे निरीक्षण करणे. प्रत्येक छात्राध्यापकाने आपल्या दोनही अध्यापनपद्धतीचे प्रत्येकी किमान एका पाठाचे निरीक्षण करणे अपेक्षित आहे. संबंधित विषय शिक्षकांच्या वर्ग पाठाचे निरीक्षण करण्यापूर्वी किमान एक दिवस त्यांना कल्पना देणे आवश्यक आहे. पाठनिरीक्षण केल्यानंतर कौशल्यवृद्धीसाठी संबंधित शिक्षकांशी चर्चा करावी.

दिवस 4

सर्वकष मूल्यमापन प्रक्रिया

सर्वकष मूल्यमापन प्रक्रिया समजून घेण्यासाठी शाळेतील परीक्षांचे नियोजन पहावे. परीक्षेच्या काळात किमान एका वर्गावर पर्यवेक्षणाचे काम करावे. शिक्षकांशी चर्चा करून मूल्यमापन प्रक्रिया समजून घेणे व त्याची नोंद ठेवणे. यासाठी प्रथम शाळेतील मुख्याध्यापकांची परवानगी घेणे व आपले नियोजन कळविणे आवश्यक आहे.

दिवस 5

समिती अहवाल लेखन

शाळेतील विविध समित्यांपैकी एखाद्या समितीची सूचना कशी काढावी? समिती गठण – स्वरूप, बैठकीतील विषय चर्चा व अहवाल कसा लिहावा हे समजून घेणे. आपल्या गटात अभिरुप वातावरणात एका बैठकीचे आयोजन करून अहवाल तयार करावा.

दिवस 6

अहवाल व सादरीकरण

या आठवड्यातील वरील पाच दिवस विविध अनुभव घेतल्यानंतर प्रत्येक छात्राध्यापकाने प्रत्येक दिवसनिहाय सहा ते सात पानांचा अहवाल तयार करावा.

महाविद्यालयात सर्व छात्राध्यापकांसमोर प्रत्येक गटातील गटप्रमुखाने 10 ते 15 मिनिटे आपल्या गटाचा संक्षिप्त अहवाल सादर करावा.

गुणदान योजना

अ.क्र	उपक्रम	गुण
1	अभ्यासपूरक व अभ्यासेतर उपक्रम, विविध विभाग, समित्या व संघ	12
2	अध्ययन-अध्यापन कौशल्ये (पाठनिरीक्षण)	06
3	सर्वकष मूल्यमापन प्रक्रिया	06
4	समिती / विभाग अहवाल लेखन	06
5	अहवाल तयार करणे व अहवाल वाचन	05
	एकूण	35

तिसरा आठवडा

कालावधी – शैक्षणिक साहित्य निर्मिती कार्यशाळा पूर्ण झाल्यावर

एकूण दिवस – 06

एकूण गुण – 30

एकूण तासिका – 36

उद्दिष्टे – छात्रध्यापकास

1. शालेय नोंदवहया व अभिलेख व्यवस्था व देखभाल समजण्यास सहाय्य करणे.
2. शैक्षणिक संस्थेचे ध्येय,स्वरूप,कार्य समजून घेणेस मदत करणे.
3. स्थानिक प्राधिकरणाची संरचना, स्वरूप व कार्य समजण्यास सक्षम बनविणे.
4. स्थानिक शिक्षण तज्ञाचे अनुभव घेण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.

दिवस 1 व दिवस 2

शालेय नोंदी व देखभाल

शाळा या संकल्पनेतील महत्वाचा घटक म्हणजे लेखनिक.एखाद्या शाळेत किमान दोन दिवस पूर्ण वेळ थांबून संबंधित घटकाकडून खालील माहिती आत्मसात करणे अपेक्षित आहे.

1. विद्यार्थ्यांसंबंधी आवक जावक नोंदवहया
2. कर्मचा-यासंबंधी नोंद वहया, एकूण कामाचे दिवस,कार्यभार, वेतन स्वरूप
3. शाळेसंबंधी नोंदवहया – रोकड वही, शैक्षणिक शुल्क इ.
4. विद्यार्थीनिहाय प्रमुख नोंदवहया – जनरल रजिस्टर, मासिक उपस्थितीपत्रक,गुणपत्रके, प्रगती पुस्तके इ.
5. शिक्षक उपस्थिती पत्रक ,सेवा पुस्तक,गोपनीय अहवाल
6. नोंदवहया व रजिस्टर्स यांची व्यवस्था व देखभाल कशी केली जाते इ.

या संदर्भातील माहिती आत्मसात करणेसाठी शाळेतील मुख्य लिपीकाला आपल्या गटात निमंत्रित करून माहिती सांगण्यास सांगावे व नंतर कार्यालयात जाऊन प्रत्यक्ष नोंदवहया व रजिस्टर्स पाहावे. मार्गदर्शक प्राध्यापकाने या दोन दिवसाचे नियोजन करावे.

दिवस 3 संस्था भेट

आपल्या जवळच्या एखाद्या शैक्षणिक संस्थेस भेट देऊन खालील गोष्टींचे ज्ञान आत्मसात करावे.

1. संस्थेची ध्येय धोरणे
2. संचालक मंडळ संरचना
3. संस्थेचे अध्यक्ष,उपाध्यक्ष,संचालक मंडळ ,कार्यवाह यांच्या भूमिका
4. शैक्षणिक गुणवत्ता वाढीसाठी संस्थेचे योगदान
5. सेवक भरती – स्वरूप इ.

दिवस 4

स्थानिक प्राधिकरण-भेट

शिक्षणव्यवस्थेत स्थानिक प्राधिकरणाची भूमिका समजून घेण्यासाठी जिल्हा स्तरावरील शिक्षणाधिकारी / तालुका पातळीवरील शैक्षणिक / नगरपालिका / महानगरपालिका प्रशासन अधिकारी / ग्रामस्तरावरील शिक्षण समिती / वॉर्ड समिती यापैकी कोणत्यातरी एका ठिकाणी भेट देऊन संरचना, कार्य ,स्वरूप समजून घेणे.

दिवस 5

शिक्षण तज्ञ / उपक्रमशील शिक्षक / पुरस्कारप्राप्त शिक्षक शिक्षणाचे बदलते स्वरूप व शिक्षकाची बदलती भूमिका या संदर्भात आपल्या परिसरातील एका शिक्षण तज्ञाची अथवा उपक्रमशील / पुरस्कारप्राप्त शिक्षकाची मुलाखत घेऊन शैक्षणिक गुणवत्ता वृद्धीसंदर्भात चर्चा करावी.

यासाठी ज्याची मुलाखत घेणार आहे त्याची रितसर लेखी परवानगी घ्यावी. मुलाखतीसाठी मार्गदर्शक प्राध्यापकांच्या साह्याने मुद्दे / प्रश्न तयार करावेत.

दिवस 6

अहवाल तयार करणे व तिचे वाचन

- वरील पाच दिवसात जी माहिती प्राप्त झाली, कोणकोणते अनुभव मिळाले यासंदर्भात प्रत्येक छात्राध्यापकाने प्रत्येक दिवसनिहाय सहा ते सात पानांचा अहवाल तयार करावा.
- महाविद्यालयात सर्व छात्राध्यापकांना एकत्र करून प्रत्येक गटातील गटप्रमुखाने 10 ते 15 मिनिटाचा आपल्या गटाचा संक्षिप्त अहवाल सादर करावा.

गुणदान योजना

अ.क्र	उपक्रम	गुण
1	शालेय नोंदी व देखभाल	10
2	संस्था भेट	05
3	स्थानिक प्राधिकरण – भेट	05
4	शिक्षण तज्ञाची मुलाखत	05
5	अहवाल तयार करणे व अहवाल वाचन	05
	एकूण	30

A-6: Internal Examination

(Semester Ist Assignment Internal Viva + Semester Ist External Examination)

A-6.1

प्रपाठ (Assignment)

Hours – 12 +10

गुण :- 10

(One assignment for 50 Marks theory course and two assignments for 100 marks theory course, open book assignment for Pedagogy of School Subject course)

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकास सतत अभ्यासाची सवय लावणे.
- (२) छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
- (३) छात्राध्यापकाने शिकविलेल्या भागापैकी किती आत्मसात केले याचा शोध घेणे.
- (४) छात्राध्यापकास स्वयंमूल्यमापनाची सवय लावणे.
- (५) पुस्तकेव संदर्भ वापरून चाचणी देण्याची क्षमता निर्माण करणे.

गुण :- १०

योग्य कालखंड — प्रत्येक महिन्यास दोन अथवा तीन याप्रमाणे प्रपाठ घ्यावेत.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग — ज्या विषयाचा ज्या घटकांचा प्रपाठ असेल तो घटक शिकवून पूर्ण झाला पाहिजे.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — संदर्भ पुस्तके, प्रपाठ यासाठी कागद.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — प्रत्येक १०० गुणांच्या पेपरसाठी २ व ५० गुणांच्या पेपरसाठी १ या प्रमाणे प्रपाठ छात्राध्यापकाने पूर्ण करावयाचे आहेत. हे प्रपाठ परीक्षा पध्दती वातावरणातच पूर्ण करावे.

साधे प्रपाठ — ज्या घटकांवर प्रपाठ द्यावयाचा तो घटक शिकवून झाल्यावर शिक्षक प्रशिक्षकाने त्या घटकावर किमान तीन दिवोत्तरी प्रश्न छात्राध्यापकांना द्यावेत. त्या प्रश्नांचे स्वरूप विद्यापीठ प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांप्रमाणे असावे या तीनही प्रश्नाच्या अपेक्षित उत्तरांची चर्चा वर्गात करावी. तीनही प्रश्नांची उत्तरे लिहून काढावीत आणि संबंधित शिक्षक प्रशिक्षकाकडून तपासून घ्यावीत. शिक्षक प्रशिक्षकाने त्यात आवश्यक असल्यास सुधारणा सुचवाव्यात. प्रपाठादिवशी दिलेल्या तीन प्रश्नापैकी ऐनवेळी कोणताही एक प्रश्न प्रकट करून त्याचेच उत्तर परीक्षापध्दती वातावरणात लिहून घ्यावे.

प्रपाठ तपासून छात्राध्यापकाना ते परत करावेत. चांगल्या व निकृष्ट उत्तरावर चर्चा करावी. विद्यार्थी शिक्षकांना आपले प्राविण्य समजावे. प्रपाठाचे अंतर्गत मूल्यमापनात स्थान आहे म्हणून त्याचे गुण विद्यार्थ्यांना समजता कामा नयेत अशी भूमिका नसावी. प्रत्येकास आपला दर्जा समजणे प्रत्याभरणासाठी आवश्यक असते. वरील पध्दतीने १२ प्रपाठ पूर्ण करावेत. (प्रपाठ संयोजनाचे काम सोंपे होण्यासाठी त्याचे वेळापत्रक तयार करावे. प्रत्येक विषयाच्या प्रपाठाचे प्रश्न सत्रारंभी छापील स्वरूपात विद्यार्थी शिक्षकाना मिळावेत.)

Open Book Assignment पुस्तके व संदर्भ वापरून प्रपाठ — पुस्तके व संदर्भ वापरून घ्यावयाच्या प्रपाठासाठी उपयोजन, विश्लेषण, संश्लेषण व मूल्यमापन या उद्दिष्टांचे मापन करणारे प्रश्न असावेत.

पुस्तके व संदर्भ वापरून घ्यावयाच्या प्रपाठाचे उत्तर लिहिताना शिक्षक प्रशिक्षकानी सुचविलेले पुस्तके /संदर्भ किंवा आपल्या आवडीचे पुस्तके /संदर्भ किंवा व्याख्यानाचे सारांश असे कोणत्याही प्रकारचे पुस्तके /संदर्भ वापरून उत्तराचे क्षेत्र निश्चित करावे. नेमके संदर्भ निश्चित करावेत व उत्तर लिहावे.

पुस्तके /संदर्भ पाहताना प्रश्नामध्ये काय विचारले आहे हे पाहून संदर्भ शोधण्यासाठी वेळ जाणार नाही याची काळजी घ्यावी. केवळ पुस्तके /संदर्भ याची नकल करावयाची नसते.

शिक्षक प्रशिक्षकानी उच्चस्तरीय प्रश्नासाठी काही Clue words चे अर्थ समजावून देणे आवश्यक आहे काही शब्द पुढील प्रमाणे Analyze, Compare, Criticize, Discuss, Describe, Enumerate, Evaluate, Illustrate, Interpret, Justify, Review, Summarize, Comment on etc.

अहवालाची रुपरेषा — प्रत्येक प्रपाठाच्या पूर्वतयारीच्या तीन प्रश्नांची उत्तरे आणि परीक्षा वातावरणातील प्रपाठाची उत्तरे याची स्वतंत्र फाईल असावी.

मूल्यमापन पद्धती — प्रत्येक प्रपाठास २० गुण असावेत. पूर्वतयारीत विद्यार्थ्याने घेतलेले श्रम व तीन प्रश्नांची लिहिलेली उत्तरे यासाठी १० गुण ठेवावेत तर प्रत्यक्ष प्रपाठ लेखनातील त्याच्या प्राविण्यासाठी १० गुण ठेवावेत. सर्व प्रपाठाच्या एकूण मिळालेल्या गुणांवरून १० पैकी गुण काढावेत.

मूल्यमापन तक्ता Evaluation Chart

प्रपाठ (Assignment)

महाविद्यालयाचे नाव:-

अ.न.	छात्राध्यापकाचे नाव	पूर्वतयारी (10)	परीक्षा (10)	एकूण (20)

विभागप्रमुख

मार्गदर्शक

प्राचार्य

एकूण गुणाचे रूपांतर १० गुणामध्ये करावयाचे आहे.

***

तोंडी परीक्षा (Viva)

A-6.2

Hours – 12 +20

गुण :- ३०

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकाने पूर्ण केलेल्या प्रात्यक्षिकाची पाहणी करणे.
- (२) अभ्यासक्रमात प्रात्यक्षिकासाठी निर्धारित केलेल्या उद्दिष्टाप्रमाणे छात्राध्यापकास प्रत्येक प्रात्यक्षिकाचे आकलन झाले किंवा नाही याचे मूल्यमापन करणे.
- (३) छात्राध्यापकानी पूर्ण केलेल्या प्रात्यक्षिकाचे मूल्यांकन करून गुणदान करणे.
- (४) बाह्य परीक्षकाकडून प्रत्याभरण घेणे.
- (५) छात्राध्यापकामध्ये संवाद कौशल्य विकसित करणे.

गुण :- ३०

कालावधी — प्रत्येक सत्रामध्ये १२ तास.

योग्य कालखंड — प्रत्येक सत्रामध्ये सत्रांत परीक्षा पूर्ण झाल्यानंतर व सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झाल्यानंतरचा आठवडा.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — शिवाजी विद्यापीठाच्या बी.एड. अभ्यासक्रमांमधील मार्गदर्शक तत्वानुसार सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झालेली असावी. अभ्यासक्रमातील सर्व प्रात्यक्षिकांची यादी महाविद्यालयाच्या काचफलकामध्ये लावावी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — तोंडी परीक्षा ही महाविद्यालयामधील सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झाल्यावर घ्यावी. तोंडी परीक्षा ही प्रत्येक सत्रामधील सर्व प्रात्यक्षिकांवर आधारित ३० गुणांची असेल. सदर परीक्षा घेणेसाठी महाविद्यालयामधील प्राचार्यांनी शिवाजी विद्यापीठ कक्षेतील मान्यताप्राप्त शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील एक। युनिटसाठी दोन प्राध्यापक किंवा बाह्य परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी. बाह्य परीक्षक नेमताना ते शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील किमान ०५ वर्षे अनभव असलेल्या प्राध्यापक किंवा परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी. एक। युनिटसाठी दोन बाह्य परीक्षक व महाविद्यालयामधील दोन अंतर्गत परीक्षक यांची नियुक्ती करून प्राचार्यांनी विद्यापीठाला कळवावे व विद्यापीठाची मान्यता घ्यावी. प्राचार्यांनी आपल्याअध्यक्षतेखाली मान्यताप्राप्त कमिटीमार्फत तोंडी परीक्षा पूर्ण केली जावी.

मूल्यमापन पद्धती — शिवाजी विद्यापीठ कक्षेतील मान्यताप्राप्त दोन बाह्य परीक्षक व महाविद्यालयामधील दोन अंतर्गत परीक्षक यांनी प्रत्येक विद्यार्थ्यास ३० पैकी गुण द्यावेत. एकूण मिळालेल्या गुणांवरून ३० पैकी गुण काढावेत.

मूल्यमापन तक्ता Evaluation Chart

तोंडी परीक्षा (Viva)

Semester I

महाविद्यालयाचे नाव:-

परीक्षा न.	छात्राध्यापकाचे नाव	अंतर्गत परीक्षक १	अंतर्गत परीक्षक २	बाह्य परीक्षक १	बाह्य परीक्षक २	एकंदर एकूण	रुपांतरित गुण
		३०	३०	३०	३०	१२०	३०

अंतर्गत परीक्षक

बाह्य परीक्षक

प्राचार्य

सर्व परीक्षकांच्या एकूण गुणांचे रुपांतर ३० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

A-6.3

सत्रांत परीक्षा

(Term End Examination)

Hours - 24+30

Marks - 10

उद्दिष्टे -

- छात्राध्यापकाने बी.एड. अभ्यासक्रमातील सैद्धांतिक विषयात प्राप्त केलेले प्राविण्य मोजणे.
- छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
- छात्राध्यापकातील विशेष प्राविण्य असलेल्या छात्राध्यापकाचा शोध घेणे.

गुण :- ३०

योग्य कालखंड - प्रत्येक सत्रांतावेळी सर्व घटक शिकवून झालेनंतर परीक्षा घ्यावी.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्त्विक भाग -सर्व पेपरमधील सर्व घटक शिकवून पूर्ण झालेले असावेत. परीक्षेच्या घटकांची यादी संबंधित विषय प्रशिक्षकानी काच पेटीत लावावी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन - सत्रांत परीक्षा ही सर्व घटक शिकवून पूर्ण झाल्यावर प्रत्येक सत्रांतावेळी परीक्षा घ्यावी. प्रत्येक विभाग हा १५ गुणांचा असावा. प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप विद्यापीठाच्या प्रश्नपत्रिकेच्या स्वरूपाप्रमाणे असावे. ३० गुणांच्या पेपरसाठी १.५ तास वेळ असेल व १५ गुणांच्या पेपरसाठी ४५मिनिटे वेळ असेल.

मूल्यमापन पद्धती -एकूण मिळालेल्या गुणांवरून १० पैकी गुण काढावेत.

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

बी.एड. अभ्यासक्रमातील विषयाच्या प्रत्येक विभागाच्या प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप खालील प्रमाणे राहील.

प्रश्न १: वस्तुनिष्ठ प्रश्नाचा कोणताही प्रकार. (३ प्रश्न सोडविणे आवश्यक) ०३ गुण

प्रश्न २: लघुत्तरी प्रश्न. (३ प्रश्नांपैकी २ सोडविणे आवश्यक) ०६ गुण

प्रश्न ३: दीर्घोत्तरी प्रश्न (१ प्रश्न सोडविणे आवश्यक) ०६ गुण

किंवा

दीर्घोत्तरी प्रश्न

टिप [वरील प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप ३५ गुणांच्या कोर्ससाठी असेल. पूर्ण ७० गुणांच्या कोर्ससाठी वरील प्रश्न व गुणांची संख्या दुप्पट करणे.]

Evaluation Chart

मूल्यमापन तक्ता

सत्रांत परीक्षा (Term End Examination)

महाविद्यालयाचे नाव:-

अ.न.	रोल न.	छात्राध्यापकाचे नाव	गुण

विभागप्रमुख

मार्गदर्शक

प्राचार्य

एकूण गुणांचे रूपांतर १० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

A-7 : LANGUAGE ACROSS THE SCHOOL CURRICULUM

Learning Hours : 30	Total Marks: 25
Instructional Hours : 15	Credit: 01
Total Hours :15 +30	Internal Assessment

Instructions:

1. This practicum should complete throughout the semester I
2. Student teachers should be formed in groups. Each group consists 7/8 student teachers and one teacher educator.
3. Teacher educator of each group should make provision to cover all the suggested activities given below under each unit.
4. Each student teacher should select one of the suggested activities for each unit. He should prepare the suggested activities and present it in the group. He should write the report of all the selected activities in two to three pages.
5. Figures into the right side indicate marks.

OBJECTIVES:

To enable the student teacher ----

1. to understand the language background of students.
2. to create sensitivity to the language diversity that exists in the classroom.
3. to understand the nature of classroom discourse and develop strategies for using oral language in the classroom.
4. to understand the nature of reading in the content areas in different school subjects.
5. to understand the nature of writing in specific content areas in school subjects.

UNIT: 1 MULTILINGUALISM IN THE CLASSROOM (07Marks, 04 Hrs)

Suggested Activities: (select any one)

- a) Seminar on different aspects of multilingualism in the classroom
- b) Case study - Comparative study of home language and the school language of the school students
- c) Symposium on difference between language as school subject and language as means of learning and communication

UNIT: 2 CLASSROOM DISCOURSE (06 Marks, 03 Hrs)

Suggested Activities: (select any one)

- a) Seminar on the nature of classroom discourse
- b) Seminar on the importance of oral language in the classroom
- c) Classroom observation in the school regarding discussion as tool for learning

- d) Classroom observation in the school regarding the nature of questioning in the classroom and its types

UNIT: 3 READING IN THE CONTENT AREA

(06Marks, 04 Hrs)

Suggested Activities: (select any one)

- a) Reflective reading from library on Reading comprehension : Social science, science and mathematics
- b) Reflective reading from library on the nature of expository texts vs. narrative texts
- c) Critical analysis from Languages point of view text structure and content area of any textbook at secondary or higher secondary levels by using Schema Theory
- d) Classroom observation in the school on reading strategies for children - note making, summarizing, making reading writing connections

UNIT: 4 WRITING IN THE CONTENT AREA

(06Marks, 04 Hrs)

Suggested Activities: (select any one)

- a) Seminar on importance of writing in the content area
- b) Classroom observation in the school on Process of writing - Analyzing children's writing to understand their conceptions,
- c) Write an analysis-
Take a few passages from Science, Social Science and Maths textbooks of classes VI to X and analysis with the help of the following points
  - i) How the different registers of language have been introduced?
  - ii) Does the language clearly convey the meaning of the topic being discussed?
  - iii) Is the language learner-friendly?
  - iv) Is the language too technical?
  - v) Does it help in language learning?

Assessment:

Teacher educator should assess each student's performance in the group or in the classroom observation and their reports on each activity as suggested in each unit and calculate total marks obtained by each student teacher.

REFERENCES:

1. Agnihotri, R.K. (1995). Multilingualism as a classroom resource. In K. Heugh, A.Siegrühn, & P. Plüddemann (Eds.), *Multilingual education for South Africa* (pp. 3–7). Heinemann Educational Books.
2. Anderson, R.C. (1984). Role of the reader's schema in comprehension, learning and memory. In R.C. Anderson, J. Osborn, & R.J. Tierney (Eds.), *Learning to read in American schools: Basal readers and content texts*. Psychology Press.
3. Joyce Nutta , Nazan U. Bautista , Malcolm B. Butler (August 4, 2010)
4. Teaching Science to English Language Learners (Teaching English Language Learners Across the Curriculum)
5. **Robert W. Barnett; Jacob S. Blumner**(1999) Writing Centers and Writing across the Curriculum Programs:Building Interdisciplinary PartnershipsGreenwoodPress,

SEMESTER - II

First Year

	Semester –II							
Course	B.Ed. Courses	Hours		Credit	Exam Hours	Marks		
						Internal (sessional)	External (Theory)	Total
	Perspective In Education - Theory	Inst. Hrs	Learning Hrs					
4	Learning and Teaching	60	00	04	3	30	70	100
5a	Knowledge and Curriculum Part –I	30	00	02	02	15	35	50
	Curriculum & Pedagogical Studies							
6a –I	Pedagogy of School Subject One Part- I	30	00	02	02	15	35	50
6a –II	Pedagogy of School Subject Two Part- I	30	00	02	02	15	35	50
7	Assessment for Learning	60	00	04	3	30	70	100
	Enhancement in Professional Capacities(EPC)							
EPC -2	Drama & Art in Education	15	30	02	--	50	00	50
	Practicum							
B-1	School Engagement and visit to innovative centre of Pedagogy and Learning	36	00	01	--	25	00	25
B-2	Field Engagement	36	15	01	--	25	00	25
B-3	Internship	108	00	04	--	100	00	100
B-4	Diagnostic test on Content knowledge & Remedial Programme	36	30	--	--	--	--	--
B-5	Internal Examination (Semester IInd Assignment Internal Viva + Semester IInd External Examination)							
B-5.1	Semester IInd Internal Assignment	12	10	02	--	10	00	10
B-5.2	Semester IInd Internal Viva	12	20		--	30	00	30
B-5.3	Semester IInd End Internal Examination	24	30		--	10	00	10
Total		489	+135	24	12	355	245	600

Semester - II
COURSE 4
LEARNING AND TEACHING

Contact Hours: 04 Hours Per week	Total Marks: 100
Credit: 04	External Assessment: 70
Total Instructional Hours : 60	Internal Assessment: 30

Course Objectives: To enable student teachers to :--

- 1) understand the theoretical base of psychology for learning & teaching.
- 2) understand the process of transfer of learning
- 3) acquisition of conceptual knowledge, its characteristics and nature of teaching process
- 4) understand the factors influencing and affecting on learning process
- 5) understand the relation between teaching and learning.
- 6) understand the concept of teaching as a planned activity
- 7) understand the use of various tools to study classroom dynamics.
- 8) become aware of different contexts of learning.
- 9) study the schools is a special environment for learning.
- 10) acknowledge that teaching as a profession.

UNIT –I. UNDERSTANDING LEARNING

(8 marks, 7 hrs.)

- a)** Meaning, nature and characteristics of learning
- b)** Process of learning : learning curve
- c)** Transfer of learning: Meaning and types
- d)** Brain based Learning: Concept & Principles

UNIT-II . FACTORS INFLUENCING LEARNING

(8 marks, 7 hrs.)

- a) Factors influencing learning : Learner, Teacher, family ,Process & Content related.
- b) Socio cultural factors influencing Cognition and Learning
- c) Factors influencing learning : Remembering , Forgetting & memory techniques
Attention, Motivation, perception

UNIT- III : THEORIES OF LEARNING AND INSTRUCTION (12 marks, 10 hrs.)

- a) Thorndike's Connectionist Theory
- b) Skinner's Theory of Operant Conditioning
- c) Modern Theory of Learning:
  - i) Bruner's Theory of Cognitive Configuration
  - ii) Ausubel's Theory of Meaningful Learning and instruction
  - iii) Robert Gagne's Elective & task analysis Theory of learning

UNIT IV: LEARNING IN 'CONSTRUCTIVIST' PERSPECTIVE (8 marks, 07 hrs.)

- a) Concept, Assumptions , Characteristic and Types of constructivist approach
- b) Different strategies for constructivist approach: Inquiry, Concept Mapping, Cooperative Learning, Inductive Thinking, Problem Solving, Experimental.
- c) 7 E Learning Model NSTA (National Science Teacher Association)
- d) Role of Teacher in constructivist perspective

UNIT- V : UNDERSTANDING TEACHING (8 marks, 7hrs.)

- a) Meaning, nature, characteristics, Maxims, assumptions and principles of teaching.
- b) Levels of teaching
- c) Hierarchy In Teaching Structure
- d) Factors affecting teaching

UNIT-VI : VALUE BASED INTRA PERSONAL RELATIONSHIPS IN CLASSROOM

(8 marks, 7 hrs.)

- a) Values personal relationship Teacher & Learner
- b) Relationship among Learner themselves
- c) Learner's Autonomy
- d) Self Esteem and Freedom

UNIT-VII : TEACHING AS A PROFESSION (9 marks, 8 hrs.)

- a) Teaching profession – Concept , Principles of Professional Ethics
- b) Professional Growth : Reflection and appraisal With its Need and Opportunities.

- c) Multiple responsibilities of a teacher
- d) Evaluation of Learning outcomes: Using Learner achievement as a feed back for evaluating teaching effectiveness

UNIT-VIII : TEACHING AS PLANNED AND COMPLEX ACTIVITY (09 marks, 7hrs)

- a) Teaching as a complex activity, Elements of planning the teaching activity.
- b) Teaching for diversity in the classroom : Lecture, Seminars, pair Share work & Group work, Project work, Flipped classroom , Technology Based Teaching .
- c) Planning : Traditional Method, constructivist approach
- d) Reflective Thinking: Concept and implication for the Teaching

Mode of Transation : Lecturer, Seminar, Poster Presentation, Discussion, Group work, Assignment

Sessional Work (Any two of the following) 30 Marks

1) Any Two experiment (compulsory) (20 Marks)

	Title	Objective	Apparatus	Dandekar Marathi Expt. No/ page no
1	Perception	To study the changes in perception due to factors of selection	Different Figures	2/460
2	Transfer of Learning	To study the process of learning by the trial & error method	Star & Mirror	9/475
3	Fluctuation of Attention	To Measure & control of Fluctuation of Attention	Diagram of changing back ground ,watch	4/464
4	Mental work & Fatigue	To Measurement of Fatigue	Diagram of changing back ground ,watch	13/489

Any One of following (10 Marks)

- 2) Plan and Implications of one Lesson of using 'constructivist' perspective
- 3) Group discussion on the role of the teacher in using different strategies and approaches.
- 4) Conduct a seminar on Reflective Thinking.
- 5) Construct and develop a concept map on any topic from the course.

REFERENCES

1. Bloom, B. S., Englehart, M. D., Hill, W. H. and Khrathwohl, D. R. (1956, 1964). Taxonomy of Educational Objective Handbook 1, Cognitive Domain, Handbook 2, Longman, London.
2. Buch, M. B. and Shantaram, M. R. (1972). Communication in Classroom, CASE, Faculty of Education & Psychology. M. S. University. Baroda.
3. Davis, Irork, (1971), The Management of Learning, McGraw hill, London.
4. Jangira, N. K., and Ajit Singh (1982), Core Teaching Skills: The Microteaching Approach, NCERT, New Delhi .
5. Nagpure, V., (1982), Teacher Education at Secondary Level, Himalaya Publishing
6. House, 'Ramdoot', Dr. Balerao Marg, Girgaon, Bombay 400 004.
7. Passi, B. K., (1976), Becoming Better Teacher Microteaching Approach, Sahitya Mudranalaya, Ahmedabad.
8. Sharma, R. A., (1983), Technology of Teaching, International Publishing House, Merrut .
9. Kumar, K. L., (1996), Educational Technology, New Age International (P) Ltd. Publishers, New Delhi
10. Singh, L. C., Microteaching: Theory and Practical, National Psychological Corporation, Agra
11. Singh, R. P. & Rana, Gopal, (2011), Teaching Strategies, APH Publishing Corporation, Ansari road, Darya Ganj, New Delhi.
12. Bloom, B. S., Englehart, M. D., Hill, W. H. and Khrathwohl, D. R. (1956, 1964). Taxonomy of Educational Objective Handbook 1, Cognitive Domain, Handbook 2, Longman, London.
13. Buch, M. B. and Shantaram, M. R. (1972). Communication in Classroom, CASE.
14. Faculty of Education & Psychology. M. S. University. Baroda. Davis, Irork, (1971), The Management of Learning, McGraw hill, London
15. Jangira, N. K., and Ajit Singh (1982), Core Teaching Skills: The Microteaching
16. Approach, NCERT, New Delhi Nagpure, V., (1982), Teacher Education at Secondary Level, Himalaya Publishing.
17. House, 'Ramdoot', Dr. Balerao Marg, Girgaon, Bombay 400 004 Passi, B. K., (1976), Becoming Better Teacher Microteaching Approach, Sahitya.
18. Mudranalaya, Ahmedabad Sharma, R. A., (1983), Technology of Teaching, International Publishing House.
19. Merrut 19. Joyce, B., Weil, M. & Calhoun, E. (2009) Models of Teaching. Phi Learning Pvt. Ltd New Delhi.

20. Sharma, S (Ed). (2006) Constructivist Approaches to teaching and learning Handbook for teachers of Secondary Stage, New Delhi, NCERT.
21. करंदीकर, सुरेश. (2009). अध्ययन अध्यापनाचे मानसशास्त्र, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
22. पानसे, रमेश. (2010). रचनावादी शिक्षण.
23. जगताप, ह. ना. (2009). प्रगत शैक्षणिक तंत्रविज्ञान आणि माहिती तंत्रविज्ञान, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे.
24. पाटील प्रशांत (2007). शैक्षणिक तंत्रविज्ञान आणि व्यवस्थापन, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे.
25. चिंचोलीकर कृतीका, जाधव रवि. (2010). अध्यापक शिक्षण, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे.
26. सप्रे निलीमा, पाटील प्रिती व पाटील ज्योती. (2011). गतिमान शिक्षणातील विचारप्रवाह, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
27. फडके, वासंती. (1988). अध्यापनाची प्रतिमाने. नूतन प्रकाशन, पुणे.
28. जगताप, ह. ना. (1992). शिक्षणातील नवप्रवाह व नव प्रवर्तने, नूतन प्रकाशन, पुणे.
29. डॉ. कव्कड, गुरुप्रसाद, डॉ. गायकवाड शशी. (2010). शिक्षण व अध्यापन शिक्षण, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे.
30. डॉ. दुनाखे अरविंद. (2009). शिक्षक प्रशिक्षण. नित्य नतन प्रकाशन, पुणे.
31. कळके, शिरगावे व शेंडगे. (2005). अध्ययनार्थीचे मानसशास्त्र, आणि अध्यापन प्रक्रिया. फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
32. डॉ. पाटील लता, डॉ. नाईक तारसिंग. (2015). अध्यापन नियोजन, स्वच्छंद प्रकाशन, कोल्हापूर.
33. कळके, माधवी. (एप्रिल 2015). अध्यापनशास्त्र. फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
३५. डॉ. इनामदार, डॉ. भोसले, डॉ. सौ. खामकर, डॉ. मुजावर □ २०१५ □ अध्ययन अध्यापन प्रक्रिया, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.

Course 5a : Part –I

KNOWLEDGE AND CURRICULUM PART-I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours :30	Internal Assessment: 15

Objectives:-

To enable the student teacher to :

1. understand the nature and importance of education and educational process.
2. understand the concept of child centered education with reference to the thinkers.
3. understand the need to study education in sociological perspective.
4. understand the education in relation to modern values like equity and equality, social justice and dignity.
5. understand autonomy of Teachers and Learner.
6. understand historical background of individual autonomy.
7. understand role of Teachers autonomy in enriching learning situations.
8. understand the concept, need, nature and process of curriculum.
9. understand concept of curriculum and its various dimensions.
10. understand relation between curriculum, syllabus and textbooks.

Unit 1 Education and Knowledge

(9 marks, 8 hrs.)

- A. Concept, nature, objective (Post Independence) of education and social need of education.
- B. Education for – Individual development , social change.
- C. Child centered Education : activity, discovery and dialogue : in reference to – Mahatma Gandhi.
  - Ravindranath Tagore.
  - Dewey.
  - Plato.
  - Tara bai Modak / Gijubhai Badheka.
- D. Information, knowledge, belief and truth – concept, Teaching and Training - concept

Unit II National Integration and International Understanding (9 marks, 8 hrs.)

Relation between education and society, education and culture, education and modernization.

- A. Concept and need of nationalism, universalism, secularism and their interrelationship with education, concept of multiculturalism with special reference to Tagore and Krishnamurthi.
- B. Concept of values, education related to modern values, Individual opportunity, Equity and equality, social justice and dignity with reference to Dr. Ambedkar.

- C. Multiculturalism and democratic education : Concept and their practices in school and classrooms.

Unit III Autonomy of Teacher and Learner

(9 marks, 7 hrs.)

- A. Individual autonomy: Concept, reason and historical reference.
- B. Individual autonomy: Democracy and Industrialization - concept and relation with education.
- C. Autonomy of Teacher and Learner, Difference between Autonomy and freedom.
- D. Role of Teachers autonomy in enriching learning situations.
- E. Factors affecting teachers Autonomy.

Unit IV Curriculum

(8 marks, 7 hrs.)

- A. Curriculum: concept, nature and need.
- B. Curriculum and their relationship with the aims of education.
- C. Curriculum: Process of making curriculum, Role of nation, state and class in the development of curriculum.
- D. Types of structure of Curriculum -
  - 1. Subject centered.
  - 2. Completing lineal needs.
  - 3. Child centered.
  - 4. Competency.
  - 5. Behaviouristic.
  - 6. Constructivist.
- E. Interrelation between Curriculum, syllabus and text-book.

Sessional work :

15 Marks

Any one of the following :

- 1) A survey of educational problems of a locality.
- 2) Seminars on provision made in the constitution of India with special reference to education in general deprived and minority in education.
- 3) Interview of Teacher / Head master/ Expert in Education field.
- 4) Plan any one activity for inculcating Nationalism.
- 5) Identify child centered activities and prepare plan by selecting any one activity for teaching school subject.

Reference - (semester II)

- 1) Anand, C. Letal (1983), The Teacher and Education in Emerging Indian society, New Delhi : NCERT.
- 2) Gore, M.Sc (1982) Education and Modernization in Indian, Jaipur Publication.
- 3) Kamat, A. R (1985) Education and Social change in India, Bombay, Somialya publication.
- 4) Madhukar Indira (2003) Impact of Globalisation on Education – Learning to live together Delhi Author press.

- 5) N. R. Swaroop Saxena, Sikha Chaturvedi. (2006) Education in Emerging Society. Delhi, R. Lall Book Depot.
- 6) Dr. R. N. Sharma. (2006) Education in Emerging Society. Delhi, Surjeet Publications.
- 7) Internet Referees.
- 8) अकोलकर ग. वि. (1973). शैक्षणिक तत्त्वज्ञानाची रुपरेषा. पुणे, श्रीविद्या प्रकाशन.
- 9) कुंडले म. बा.. (1998). शैक्षणिक तत्त्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र. पुणे, श्रीविद्या प्रकाशन.
9. दुनाखे अ. रा. (1998). आधुनिक भारतीय शिक्षण. पुणे, नूतन प्रकाशन.
10. दुनाखे अ. रा. (2009). प्रगत शैक्षणिक तत्त्वज्ञान. पुणे, नित्य नूतन प्रकाशन.
11. डॉ. पारसनीस न. रा. (1998). शिक्षणाची तात्त्विक व समाजशास्त्रीय भूमिका. पुणे, नूतन प्रकाशन.
12. डॉ. तापकीर दत्तात्रेय, डॉ. तापकीर निर्मला. (2010). शिक्षणाचे तात्त्विक व समाजशास्त्रीय अधिष्ठान. पुणे, नित्य नूतन प्रकाशन.
13. डॉ. कुलकर्णी शालिनी. (2008). शिक्षणाचे तात्त्विक व समाजशास्त्रीय अधिष्ठान. पुणे, नित्य नूतन प्रकाशन.
14. डॉ. घोरमोडे के. यु., सौ. घोरमोडे कला. (2008). उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षण. नागपूर, श्रीविद्या प्रकाशन.

***

अभ्यासक्रम 6— अ-1 शालेय विषयाचे अध्यापन शास्त्र :

मराठी — भाग-1

संपर्क तास : आठवड्यात 02	एकूण गुण : 50
श्रेयांक : 02	बाह्य मूल्यांकन : 35
	अंतर्गत मूल्यांकन : 15

उद्दिष्टे

प्रशिक्षणार्थींना

- २ मराठी भाषेचे वरूप, अभ्यासक्रमातील स्थान व महत्त्व समजून घेण्यास मदत करणे
- २ मराठी भाषा अध्यापनाची ध्येये व उद्दिष्टे यांचे आकलन होण्यास मदत करणे
- ४ भाषिक कौशल्यांचे आकलन होण्यास मदत करणे
- 4 शालेय स्तरावरील मराठी भाषेच्या पुनर्रचित अभ्यासक्रमाचे स्वरूप समजण्यास मदत करणे
- 5 मराठीच्या अध्यापनासाठी विविध तंत्रे, पद्धती यांचा वापर करण्यास सक्षम करणे
- 6 ज्ञानरचनावादानुसार मराठीचे अध्यापन करण्यास मदत करणे
- 7 मराठी भाषेच्या विविध उपांगांच्या अध्यापनाची प्रक्रिया समजण्यास मदत करणे

घटक 1 मराठी भाषेचे स्वरूप, स्थान आणि महत्त्व

0६ गुण 8 तास

- अ) मराठी भाषेचे स्वरूप व वैशिष्ट्ये
- ब) त्रिभाषा सूत्र व मराठी भाषेचे शालेय अभ्यासक्रमातील स्थान
- क) शालेय स्तरावर मराठी भाषा शिक्षणाची गरज व महत्त्व
- ड) मराठी भाषेचा अंतर्गत सहसंबंध व अन्य शालेय विषयांशी सहसंबंध

घटक 2 मराठी भाषा अध्यापनाची ध्येये व उद्दिष्टे

0६ गुण 8 तास

- अ) मराठी भाषा अध्यापनाची ध्येये व उच्च प्राथमिक व माध्यमिक स्तरावरील उद्दिष्टे (भाषिक व वाङ्मयीन)
- ब) वर्ग अध्यापनाची उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे
- क) मराठी भाषेच्या पुनर्रचित अभ्यासक्रमाची तत्त्वे, स्वरूप व उद्दिष्टे
- ड) भाषिक कौशल्ये — श्रवण, भाषण, वाचन, लेखन, संभाषण — प्रत्येक कौशल्याचे महत्त्व, उद्दिष्टे व कौशल्य विकासासाठी उपक्रम

घटक 3 मराठी अध्यापनाची सूत्रे, तंत्रे, पद्धती

0६ गुण 7 तास

- अ) अध्यापनाची सूत्रे — विशिष्टाकडून सामान्याकडे, मूर्ताकडून अमूर्ताकडे इ.
- ब) अध्यापनाची तंत्रे — प्रश्नोत्तर, भूमिकाभिनय, स्पष्टीकरण, गटकार्य, चर्चा, पर्यवेक्षित अध्ययन
- क) अध्यापन पद्धती — व्याख्यान, चर्चा, नाटयीकरण, कथाकथन, कथन, उद्गामी-अवगामी
- ड) ज्ञानरचनावाद — मराठी अध्यापनात ज्ञानरचनावाद, पारंपारिक अध्यापन पद्धती आणि ज्ञानरचनावादी अध्यापन पद्धती यातील फरक

घटक 4 मराठी भाषेच्या विविध उपांगांचे अध्यापन

0८ गुण 7 तास

- अ) गद्य — उद्दिष्टे, प्रकार, अध्यापनाच्या पद्धती
- ब) पद्य — उद्दिष्टे, प्रकार, अध्यापनाच्या पद्धती
- क) व्याकरण — उद्दिष्टे, प्रकार, अध्यापनाच्या पद्धती
- ड) रचना — उद्दिष्टे, प्रकार, अध्यापनाच्या पाय-या

पुढीलपैकी कोणतेही एक

- 1) माध्यमिक स्तरावरील कोणत्याही एका पाठ्यपुस्तकाच्या आधारे मराठी विषयाचा अंतर्गत व अन्य शालेय विषयांशी असणारा सहसंबंध शोधून अहवाल तयार करणे
- २) शालेय विद्यार्थ्यांच्या कोणत्याही एका मराठी भाषिक कौशल्यातील उणीवा शोधून त्याकौशल्याच्या विकासासाठी उपक्रम तयार करणे
- 3) नाविन्यपूर्ण अध्ययन अध्यापन करणा-या शाळेस भेट देउन तेथील अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेचे निरीक्षण करून अहवाल लिहिणे
- 4) घटक कं.4 वर परिसंवाद आयोजित करून अहवाल लिहिणे
- 5) उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या मराठी भाषेच्या अध्ययनावर अन्य भाषांचा होणारा परिणाम यावर किमान पाच विद्यार्थ्यांची मुलाखत घेउन अहवाल तयार करणे

संदर्भ ग्रंथ

1. कुंडले,म.बा. (1९74), मराठी अध्यापन, पुणे : श्रीविद्या प्रकाशन
2. पाटील, लीला (1९६4), मराठीचे अध्यापन आणि मूल्यमापन, पुणे : व्हीनस प्रकाशन
3. करंदीकर, सुरेश (1९६6), मराठी अध्यापन पद्धती, कोल्हापूर : फडके प्रकाशन
4. दुनाखे, अरविंद (2000), मराठीचे अध्यापन, पुणे : नूतन प्रकाशन
5. पिचड, नलिनी, बरकले रामदास (2005), मातृभाषा मराठीचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण, नाशिक: इनसाइट प्रकाशन
6. वास्कर, पुष्पा आनंद (200६), भाषाशिक्षण, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन
7. भालेराव, सुभाष (200६), उद्याच्या शिक्षकांसाठी मराठी शिक्षण, नाशिक : इनसाइट प्रकाशन
८. फाटक म.वि. (1९61), मराठी कवितेचे अध्यापन, पुणे : मॉडर्न बुक डेपो प्रकाशन
९. देशमुख,संगीता (2007), मातृभाषा मराठी अध्यापन पद्धती, औरंगाबाद:साहित्य सेवा प्रकाशन
- 10.राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा (2005), पान नं 37 ते 3९
- 11.कुलकर्णी कृ. पा. मराठी भाषा उगम व विकास, पुणे : मॉडर्न बुक डेपो
- 12.खिरे उषा व इतर (2000), वाचन व लेखन कौशल्य, नाशिक : य.च.म.मुक्त विद्यापीठ
- 13.पानसे रमेश, (2012), रचनावादी शिक्षण, प्रात्यपाठशाळा मंडळ
- 14.बाम जयश्री व कोल्हटकर शीला, (2013), मैत्री ज्ञानरचनावादाशी, निराली प्रकाशन, पुणे
- 15.वाळिंबे मो. रा. (1९६4), सुगम मराठी व्याकरण, पुणे : नूतन प्रकाशन
- 16.कुंडले म. बा. (200८) अध्यापन शास्त्र आणि पद्धती, पुणे : व्हीनस प्रकाशन

.....

COURSE 6a - I :शालेय स्तर पर हिंदी भाषा का अध्यापन शास्त्रीय ज्ञान

हिंदी भाषा - १

तासिका - प्रति सप्ताह -२

क्रेडीट - २

कुल अंक - ५०

बाह्य मूल्यांकन - ३५

आंतरिक मूल्यांकन - १५

पाठ्यक्रम के उद्देश्य -

छात्राध्यापक को :-

1. हिंदी भाषा का अर्थ एवं स्वरूप, हिंदी भाषा का माध्यमिक पाठ्यक्रम में स्थान आदि समझाना।
2. शालेय स्तर पर हिंदी अध्ययन - अध्यापन के उद्देश्य एवं भाषिक कौशल्यों से परिचय कराना।
3. हिंदी भाषा शिक्षा के सूत्र, तथा प्रणालियों, प्रयुक्तियों का परिचय कराना।
4. हिंदी भाषा शिक्षा में ज्ञानरचनावादी अध्ययन-अध्यापन का आकलन करने में सक्षम बनाना।
5. हिंदी भाषा शिक्षा की विविध विधाओं के अध्यापन के उद्देश्य एवं अध्यापन प्रणालियों की जानकारी देना।

इकाई - 1- हिंदी भाषा का स्वरूप, स्थान एवं महत्व।

अंक -09 कालांश - 08

- क. भाषा का अर्थ एवं स्वरूप।
भाषा - अर्थ एवं विशेषताएँ, हिंदी भाषा के रूप : मातृभाषा, राजभाषा, संपर्क भाषा, राष्ट्र भाषा एवं आंतरराष्ट्रीय भाषा।
- ख. महाराष्ट्र के शालेय पाठ्यक्रम में त्रिभाषा सूत्र के अनुसार हिंदी भाषा का स्थान एवं त्रिभाषा सूत्र का महत्व।
- घ. छात्र के जीवन में सामाजिक, भावनिक एवं बौद्धिक विकास हेतु भाषा का महत्व।
- ड. समवाय (अनुबंध) का स्वरूप, प्रकार तथा हिंदी भाषा का अन्य शालेय विषयों के साथ समवाय।

इकाई -2 - हिंदी भाषा शिक्षा के उद्देश्य एवं भाषिक कौशल।

अंक-08

कालांश - 06

- क. प्राथमिक एवं माध्यमिक स्तर पर द्वितीय भाषा के रूप में हिंदी अध्ययन - अध्यापन के उद्देश्य।
- ख. कक्षा अध्यापन के उद्देश्य एवं उनके स्पष्टीकरण।
- ग. हिंदी भाषा शिक्षा के व्यापक उद्देश्य-राष्ट्रीय, सांस्कृतिक, भाषिक, साहित्यिक तथा व्यवहारिक उद्देश्य।
- घ. भाषिक कौशल का अध्ययन-अध्यापन : श्रवण, भाषण, वाचन, लेखन, कौशल का अर्थ, स्वरूप एवं कौशल विकास के लिए आवश्यक उपाय।

इकाई - 3- हिंदी भाषा शिक्षा के सूत्र, अध्यापन प्रणालियों एवं प्रयुक्तियों।

अंक-09

कालांश -08

- क. अध्यापन सूत्र - ज्ञात ते अज्ञात की ओर, मूर्त से अमूर्त की ओर, विशिष्ट से सामान्य की ओर इत्यादी।
- ख. अध्यापन प्रणालियाँ : संभाषण प्रणाली, नाट्यीकरण प्रणाली, चर्चा प्रणाली, संप्रेषण प्रणाली, डॉ. मायकेल वेट प्रणाली (वाचन विधि)
- ग. ज्ञानरचनात्मक दृष्टि से अध्ययन अध्यापन (ज्ञानरचनावादी अध्ययन अध्यापन का स्वरूप-संकल्पना)
- घ. अध्यापन प्रयुक्तियाँ - प्रश्न, विवरण, कथाकथन, स्वाध्याय, अनुवाद, गृहकार्य।

इकाई - 4- हिंदी भाषा की विविध विधाओं का अध्यापन।

अंक-09

कालांश -08

- क. गद्य अध्यापन : उद्देश्य, गद्य अध्यापन की सीढियाँ।
- ख. पद्य अध्यापन : उद्देश्य, पद्य अध्यापन की प्रणालियाँ।

ग. व्याकरण अध्यापन : उद्देश, अध्यापन प्रणालियाँ (आगमन—निगमन)।

घ. रचना अध्यापन : उद्देश, अध्यापन प्रणालियाँ।

परियोजना कार्य (Sessional Work) निम्नलिखित में से कोई एक।

15

1. कक्षा पाँचवी से दसवी तक के किसी एक पाठ्यपुस्तक का अन्य शालेय विषयों से समवाय का रिपोर्ट प्रस्तुत कीजिए।
2. द्वितीय भाषा के रूप में हिंदी का अध्ययन करते समय छात्रों में होनेवाली गलतियों (लेखन, वाचन एवं संभाषण में) की सूची तैयार कीजिए एवं उन गलतियों को दूर करने के लिए विकासात्मक कार्यक्रम तैयार कीजिए। (किसी 5 छात्रों के लिए)।
3. प्रयोगशील अध्ययन—अध्यापन करने वाले किसी एक पाठशाला में वहाँ चलने वाली अध्ययन—अध्यापन प्रक्रिया का निरीक्षण कर के रिपोर्ट तैयार कीजिए।
4. **इकाई —4** के किसी एक उपघटक (उपइकाई) पर सेमिनार प्रस्तुत कीजिए एवं उसका रिपोर्ट तैयार कीजिए।
5. अपने आस—पास के पाँच स्कूलों का दौरा कर यह जानकारी प्राप्त करते हुए एक रिपोर्ट तैयार कीजिए कि त्रिभाषा सूत्र की क्या स्थिति है?

संदर्भ ग्रंथ सूची

1. भाटिया एम.एस.और नारंग सी.एस. आधुनिक हिंदी शिक्षण विधियाँ प्रकाश ब्रदर्स लुधियाना।
2. भाई योगेन्द्रजीत (1991) हिंदी भाषा शिक्षण, विनोद पुस्तक मंदिर रांगेय राघवमार्ग, आगरा।
3. गोरे बलभीम राज (1985) हिंदी अध्ययन : स्वरूप एवं समस्याएं संचयन प्रकाशन, कानपूर
4. केशव प्रसाद (1989) हिंदी शिक्षण, धनपतराय एण्ड सन्स दिल्ली
5. केणी सज्जन राय और कुलकर्णी हरिकृष्ण (1964) हिंदी अध्यापन पद्धति व्हिनस प्रकाशन पुणे।
6. लहरी राजेंद्रप्रसाद (1966) हिंदी शिक्षण राम प्रसाद एण्ड सन्स, आगरा।
7. मुखर्जी श्रीधरनाथ (1965) राष्ट्र भाषा की शिक्षा आचार्य बुक डेपो बडौदा।
8. पाण्डेराय शकल (1991) हिंदी शिक्षण, मुद्रणालय आगरा।
9. पंडितवं. बि. (1991) हिंदी अध्यापन, नूतन प्रकाशन, सदाशिवपेठ पुणे।
10. साठे ग.नं. (1962) राष्ट्र भाषा का अध्यापन, महाराष्ट्र राष्ट्र भाषा सभा प्रकाशन, पुणे।
11. सिंहसावित्री (1986) हिंदी शिक्षण मेरठ इंटरनेशनल पब्लिशिंग हाऊस मेरठ।
12. वास्कर आनंद और वास्कर पुष्पा (1993) हिंदी आशययुक्त अध्यापन पद्धती, मेहता पब्लिशिंग हाऊस पुणे.
13. वास्कर पुष्पा आनंद (2002) शिक्षण प्रशिक्षण और हिंदी अध्यापन, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे
14. वास्कर आनंद वास्कर पुष्पा (2009) भाषा शिक्षण L1L2 नित्य नूतन प्रकाशन पुणे।
15. तिवारी भोलानाथ (1988) हिंदी भाषा शिक्षण साहित्य सहकार. नई दिल्ली।

.....

COURSE 6a - I : PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT

ENGLISH PART- I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
	Internal Assessment: 15

Course Objectives:

After completion of the course the student teachers will be able to --

1. develop an understanding of the nature of English language.
2. understand the place and importance of English in the present set up.
3. understand the aims and objectives of teaching English at upper primary and secondary schools in India.
4. develop activities and tasks for the acquisition of language skills.
5. identify devices, methods, approaches and support services for teaching English at upper primary and secondary levels.
6. understand constructivist approach to language teaching and learning.
7. understand about the teaching of prose, poetry, grammar and composition.

UNIT I - NATURE, PLACE AND IMPORTANCE OF ENGLISH LANGUAGE - (09 marks, 8 hrs)

- a. Nature of English Language:** Nature of language, , linguistic diversity and its impact on English
- b. Linguistic System:** Meaning of linguistic system, concept of phonology and morphology, supra segmental features of English language: stress, intonation, pronunciation, rhymes and rhythm, Sentence analysis
- c. Place:** Place of English in the present school curriculum
- d. Importance:** Importance of English in the multilingual society

UNIT II - AIMS AND OBJECTIVES OF TEACHING ENGLISH (09 marks, 8 hrs)

- a. Aims and Objectives:** Aims and general objectives of teaching English
- b. Classroom Objectives:** Classroom Objectives and its specifications
- c. Recent Curricular Reforms- NCERT and SCERT:** Rational, objectives, principles and nature of English language

- d. Developmwent of language Skills:** Listening, Speaking, Reading, writing, Communication and Study skills – Their meaning and resources for developing these skills

UNIT III - PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING ENGLISH (09 marks, 7 hrs)

- a. Methods:** Direct method , Bilingual method and Suggestopedia method
- b. Approaches:** Structural Approach, Communicative Approach, Constructivist Approach and Total Physical Response Approach (TPR)
- c. Devices:** Pair work, group work, discussion, story telling
- d. Support Services:** Language laboratory, audio visual aids, computer and web resources for ELT and ELL

UNIT IV - ASPECTS OF TEACHING ENGLISH (08 marks, 7 hrs)

- a. Pros:** Objectives, ways of introducing vocabulary, and phases for teaching prose
- b. Poetry:** Objectives, and phases for teaching poetry
- c. Grammar:** Objectives , Types (Functional, Formal), Methods (Inductive, Deductive) of teaching grammar and phases of teaching grammar
- d. Composition:** Objectives, Types of Composition (Guided, Free and Creative), and phases for teaching composition

Sessional work : Any one of the following

15 marks

1. Select any one sub unit of any English textbook at secondary level and analyse the Supra segmental features of English language: stress, intonation, pronunciation, (Phonetic transcription) and Sentence analysis
2. Study and make its report on linguistic diversity of students (at least five students) and its impact on their learning English
3. Identify students the poor acquisition of language skills from any one class at secondary level – listening, speaking, reading, writing and communication and prepare activities for enhancing these skills
4. Do a comparative study of positive features and weaknesses of different approaches to English language teaching
5. Conduct seminar on aspects of teaching English—prose, poetry, grammar, and composition

REFERENCES

- Bhatia K. K. (1996) New Techniques of Teaching English as a Foreign Language, Jalandhar, New academic Publishers
- Bansal R. K. An outline of General Phonetics, Oxford University Press.

- Bhatia K. K. (1996) New Techniques of Teaching English as a Foreign Language, Jalandhar, New Academic Publishers
- Brumfit C. J. The Communicative Approach to Teaching of English, London, Oxford University press
- Bansibihari Pandit, Kute Meena& Suryavansi D.((1999) Communicative language Teaching in English , Pune , Nutan Prakashan
- Conner J. D. O. (2009) Better English Pronunciation, UK , Cambridge University Press
- David Nunan Language teaching Methodology< Prentice Hall of India Ltd.
- Gadre G. L. (1989) Teaching English in Secondary Schools, Pune, Unmesh Prakashan
- Geeta Nagaraj (1996) English Language teaching Approaches
- Gadre G. L.(1989) Teaching English in Secondary schools, Pune, Unmesh prakashan
- Gurav H. K. (2007) Teaching Aspects of English Language,
- George Yule (2006) The study of language , Cambridge University press
- Gurav H. K. (2007) Teaching Aspects of English Language, Pune, Nutan Prakashan
- Jessa M. (2005) Efficient English Teaching New Delhi, APH Publishing Co.
- Krashan S. D. , Second language acquisition and second language learning, Pregman press Ltd
- Venkateswaran S. (2007) Principles of Teaching English, Noida, Vikas publishing House Pvt. Ltd.
- Wakankar Kamlakar & Tapkeer D.(2008) Methods of Teaching English
- Methods & Techniques, Orient Longman Ltd.

COURSE 6a -I PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT

SANSKRIT PART - I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course objectives :-

- **After completion of the course the student teachers will be able to –**

- 1) understand the nature of sanskrit language and its place and importance in the present set up.
- 2) understand the aims and objectives of teaching sanskrit at upper primary and secondary schools in india.
- 3) select methods, maxims and techniques of sanskrit teaching.
- 4) select proper methods of introducing new words.
- 5) understand about the teaching of prose, poetry, grammar and composition.

Unit 1 - Nature, Place and Importance of Sanskrit Language (09 Marks, 8hrs)

- a) nature – mother of indian language, living language, classical language, sanskrit literature.
- b) views of various commissions and committees specifically about sanskrit.
- c) place – place of sanskrit in the present school curriculum.
- d) importance – cultural, heritage, spiritual and religious, language of computer, scientific importance, publicity and spread in foreign countries.

Unit 2 – Aims and Objectives of Teaching Sanskrit (09 Marks, 8hrs)

- a) basic aims and objectives of teaching Sanskrit language.
- b) aims and objectives of teaching sanskrit.
- c) instructional objectives and their specifications.
- d) objectives of sanskrit as given in the present curriculum at the upper primary and secondary level.

Unit 3 – Pedagogical Aspects of Teaching Sanskrit (09 Marks, 7 hrs)

- a) methods of teaching sanskrit – direct method, eclectic method.
- b) methods of introducing new words.
- c) maxims of language teaching – known to unknowns, concrete to abstract, simple to complex, inductive to deductive.
- d) techniques – disussion, interview, team teaching.

Unit 4 – Aspects of Teaching Sanskrit

(08 Marks, 7 hrs)

- prose – aims and objectives, content analysis, methods – vishleshnatmak.
- poetry – aims and objectives, content analysis, methods – translation, analytic, synthetic comparative.
- grammar – aims and objectives, content analysis, steps of grammar lesson methods – inductive, deductive, structural approach.
- composition – meaning, aims, types of composition.

Sessional Work : Any one of the following

(15 marks)

- identify students the poor acquisition of language skills from any one class at secondary level – listening, speaking, reading, writing and communication and prepare activities for enhancing these skills.
- do a comparative study of positive features and weaknesses of different methods in sanskrit language teaching.
- conduct seminar on aspects of teaching sanskrit – prose, poetry, grammar and composition.
- review of research articles.
- Conduct a seminar on unit four and writes its report

References –

• संस्कृत शिक्षण	- डॉ. रघुपनाथ सफाया
• संस्कृत शिक्षण	- राधेश्याम गाडे
• संस्कृत शिक्षण	- डॉ. रामशकल पाण्डेय
• संस्कृत शिक्षण	- डॉ. प्रभा शर्मा
• संस्कृत शिक्षण	- डॉ. पुष्पासोढी , संजय दत्ता
• संस्कृत शिक्षण	- प्रो.रमेशचंद्र शास्त्री, रामचंद्र शास्त्री
• संस्कृत अध्यापन पद्धती	- डॉ. प्रतिभा सुधीर पेंडके
• संस्कृत शिक्षण	- डॉ. रघुनाथ सफाया
• संस्कृत शिक्षण	- राधेश्याम शर्मा गौड
• संस्कृत शिक्षण	- डॉ. प्रभाशंकर मिश्र
• The Teaching of Sanskrit	- R.N. Safaya
• A New Approach to Sanskrit	- Dr. Bokil Parasnis
• Modern Methods of Teaching Sanskrit	- Bela Rani Sharma

COURSE 6a - I Pedagogy of School Subject

Science Part- I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives: To enable the student teacher to;

1. develop insight on the meaning, nature & scope of science for determining aims & strategy of teaching-learning.
2. appreciate that science is a dynamic & expanding body of knowledge.
3. understand the aims & objective of teaching science at secondary school.
4. understand the various instructional strategies & their use in teaching science.
5. develop the ability to formulate instructional objectives in term of behavioral out comes for teaching secondary school science.
6. develop the ability to plan & design various type of lesson in science.

Unit - 1 Foundations of science

(07 marks,6hrs)

- a) Meaning, nature, scope & important of science as subjects
- b) Contribution of scientists Indian: C.V.Raman, Sir Jagdhis Chandra Bose, Homi Bhabha
- c) From abroad: Albert Einstein, Isaac Newton and Madam Curie
- d) Correlations: concept, importance & types

Unit - 2: Aims, objectives & curriculum reforms of science

(07 marks,6 hrs)

- a) Aims & general objectives of science teaching .
- b) Anderson's revised Blooms taxonomy of objectives.
- c) Instructional objectives and their specifications.
- d) Objectives of teaching Science as prescribed in secondary Education of Maharashtra state.
- e) Development of Skills
  1. demonstration skills
  2. observation skills
  3. Drawing interpreting figures & charts

Unit - 3 Facilitating learning science.

(14 marks,12hrs)

- a) maxims of teaching science .
- b) method of teaching science: Demonstration, experimental, project, heuristic.
- c) Preparation of lesson episodes based on Five E model – engage, explore, express, expand,

- d) evaluate
- e) applications of models of teaching in classroom - inductive thinking model concept attainment
- f) Model, Advance organizer model.

Unit – 4 Instructional approaches of Science

(07 marks,6 hrs)

- a) Questioning- Open Ended Questions (HOT Questions)
- b) Assignment
- c) Programmed Instruction
- d) Demonstration
- e) Modular Instruction
- f) Computer Assisted Instruction (CAI)
- g) Collaborative/Co-operative learning Strategies- Learning together, Jigsaw technique

SESSIONAL WORK:

(15 Marks)

Each student-teacher is required to complete sessional work on any one of the following:

1. Interview of an experienced Science teacher
2. Preparation of five lesson plans on any topic from the Science texts of Secondary School following the 5E models.
3. Case study of a gifted/ talented or an unsuccessful learner in the class
4. Write a script for an e-content of any concept in Science
5. Survey of Science laboratory in school.

References :

- Bhatnagar, A.B. Bhatnagar, S.S. (2005), Teaching of Science, Meerut: R. Lall Book Depot.
- Brucecejoyce/Marsha Weil (1985), Models of Teaching, Prentice Hall of India Pvt. Ltd. New Delhi.
- Das, R.C. (1985), Science Teaching in schools, New Delhi: Sterling Publishers Pvt. Ltd.
- Kohli, V.K. (1982), How to Teach Science, Ambala: Vivek Publisher.
- Kuhlizyn, Com Berich, Gard D. (1987), Educational Testing and Measurement, London: Scott Foronuman and Company.
- Kumar, Amit (1995), Teaching of Physical Science, New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd.
- Kulshreshtha. S.P. (2005), Teaching of Physical Science, Meerut: R. Lall Book Depot.
- Kulshreshtha. S.P., PasrichaHarpal (2005), Teaching of Biology, Meerut: R. Lall Book Depot.
- Mittal, Arun (2004), Teaching of Chemistry, New Delhi: APH Publishing Corporation.

- Mohan, Radha (1995), Innovative Science Teaching for Physical Science, Teachers, New Delhi: Prentice Hall of India Pvt. Ltd.
- Nanda, V.K. (1998), Teaching of General Science in Elementary School, New Delhi, Anmol Publication.

.....

COURSE 6a -I Pedagogy of School Subject

Commerce Part –I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives- To enable the student teacher to -

1. understand the characteristics and development of commerce, appreciate the role of commerce in the development of modern society.
2. understand the aims and objectives of teaching commerce is Higher secondary level.
3. understand the current issues and continuous development in commerce .
4. understands the techniques and devices of teaching of commerce .
5. develop the skill of using various methods of teaching of commerce.
6. prepare and use appropriate teaching instructions materials.

UNIT – I : Nature , Place and importance of commerce (09 Marks,8 hrs)

- a) Nature of commerce – Meaning and dimensions of commerce, concept nature and scope.
- b) Place and importance of commerce Education in Higher secondary school curriculum.
- c) History of commerce with special emphasis on Indian Commerce Education.
- d) Co-relation – Concept and type, correlation of Commerce subjects and within the subject.
- e) Importance of commerce in Daily life.

UNIT – II : Aims and Objectives teaching commerce (09 Marks, 8hrs)

- a) Aims and general objectives of teaching commerce in Higher secondary schools.
- b) Instructional objectives teaching Commerce with their specifications.
- c) Objectives of the subject as given in the present Higher Secondary School curriculum.
- d) Curriculum reforms in Higher secondary school Commerce – National and state level reforms

UNIT – III : Pedagogical aspects of teaching commerce (09 Marks, 10 hrs)

- a) Methods of teaching commerce-lecture method, Textbook method, project Method, problem solving method, Discussion method, Inductive –deductive method, survey method.
- b) Techniques and devices of teaching commerce- question/answer, narration, assignment, illustration, explanation, supervised study etc.
- c) Instructional material and devices- Models , pictures , maps, graphs, diagrams, charts, tables, boards, news papers, journals, periodicals, radio, T.V. computer, internet, L.C.D. etc.
- d) Support system – Co-operative stores, school bank, exhibition, forum, visits and excursion, seminar, cottage industry, school magazine etc.
- e) Commerce Resource Room - Need and enrichment.

UNIT – IV : Aspects of teaching commerce . (08 Marks, 4 hrs)

- a) Liberalization, Privatization, Globalization Modernization, Universilization (with reference to Commerce Education)
- b) Impact on Commerce to Environment Education
- c) Sustainable development and Commerce.
- d) Concept of Electronic Commerce.
- e) Use of computer in Commerce Teaching.

SESSISONAL WORK : (Any one out of five) (15 Marks)

1. To prepare a report on the visit of co-operative stores, school Bank.
2. Write a script for an e-content of any concept in commerce.
3. Conduct seminar on any aspects of teaching of commerce.
4. Prepare the instructional objectives and learning outcomes for Commerce Education.
5. Planning and implementation of designing learning activities appropriate strategies, selecting /preparing learning resources assessment techniques and tools etc.

References -

- Agarawal, J.C.,(1996), **Teaching of Commerce a practical Approach**, Vikas Publishing House (P) Ltd., New Delhi
- Dr.Y.K.Singh(2005) **Teaching of Commerce**, A.P.H. Publishing corporation New Delhi.
- Dr.T.Shankar **Methods of Teaching Commerce** (2007) CRESCENT Publishing corporation.
- Dr. SATNAMSINGH (2007) **Modern methods of teaching commerce** Srishit Book distributors New Delhi.
- K.Venkateswarlu, SK. Johmi Basha, Digumarti, Bhaskara Rao, (2004) **Methods of Teaching Commerce**, Discovery Publishing House, New Delhi.
- Khan, M.S.,(1982), **Commerce Education**, Sterling Publishing (P) Ltd. New Delhi.
- Rao, Digmurti Bhaskara, Ramesh, A.R.,(2006). **Techniques of Teaching Commerce**, Sonali Publications, New Delhi.

- Rao, Seema (1995), **Teaching of Commerce**, Anmol Publications (P) Ltd.,
- गाजरे , नानकर (१९९२) **वाणिज्य अध्यापन पद्धती** नूतन प्रकाशन पुणे.
- गोयल, मधुकर लता, **वाणिज्य शिक्षण** संदीप प्रकाशन, रोहटक.
- रामपालसिंह, **वाणिज्य शिक्षण** (१९९०) विनोद पुस्तक मंदीर, आग्रा.
- सक्सेना, उदयवीर, (१९९०) **वाणिज्य शिक्षण**, विनोद पुस्तक मंदिर, आग्रा.

COURSE 6a -II Pedagogy of School Subject

MATHEMATICS Part- I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Objectives: To enable the student teachers to

1. understand the meaning, nature & importance , characteristics and development of Mathematics.
2. understand and appreciate the role of mathematics in the development of modern society.
3. identify different types of correlation of Mathematics
4. familiarize with the revised version of Bloom's taxonomy of educational objectives
5. understand the aims & objectives of teaching Mathematics at secondary school.
6. understand the various instructional strategies and their use in teaching Mathematics.
7. understand various mathematical skills
8. develop the ability to write proper instructional objectives and their specifications for teaching secondary school Mathematics.
9. develop the ability to plan & design various types of lesson in Mathematics.
10. familiarize with various techniques useful for individualizing Mathematics instruction

Unit - 1 Foundations of Mathematics

(06 Hrs, 7 Marks)

- a) Meaning, Nature, importance and Characteristics of Mathematics
- b) Historical development of Notation & Number system, Fundamental branches of Mathematics.
- c) Contribution of Mathematicians- Ramanujan, Aryabhatta, Bhaskaracharya, Pythagoras, Euclid, Rene Descartes
- d) Correlation – Concept, Types and importance.

Unit-2 Aims, objectives and curriculum reforms of Mathematics (06 Hrs, 7 Marks)

- a) Aims and general objectives of Mathematics learning/teaching.

- b) Anderson's revised Blooms taxonomy of objectives.
- c) Instructional objectives and their specifications.
- d) Objectives of teaching Mathematics as prescribed in secondary Education of Maharashtra state.
- e) Development of skills – (i) Computational skill—Importance and techniques of developing accuracy and speed.(ii) Geometrical skills—use of Mathematical instruments, freehand drawing of geometrical shapes, drawing of patterns etc.(iii) Drawing and interpreting graphs and charts

Unit – 3 Facilitating learning mathematics (12 Hrs, 14 Marks)

- a) Maxims of teaching Mathematics
- b) Procedure, Merits and demerits of following Methods of teaching Mathematics
  - Inductive - Deductive
  - Analysis - Synthesis
  - Laboratory
  - Heuristic
  - Problem Solving
  - Project
- c) Preparation of lesson episodes based on Five E model – engage, explore, express, expand, evaluate
- d) Application of Models of teaching in classroom: Concept attainment model , Advance organizer model and Inductive Thinking Model

Unit – 4 Instructional approaches of Mathematics (06 Hrs, 7 Marks)

- a) Questioning- Open Ended Questions (HOT Questions)
- b) Assignment
- c) Drill
- d) Oral work
- e) Programmed Instruction
- f) Modular Instruction
- g) Computer Assisted Instruction (CAI)
- h) Collaborative/Co-operative learning Strategies- Learning together, Jigsaw technique

SESSIONAL WORK: (15 Marks)

Each student-teacher is required to complete sessional work on any one of the following:

1. Interview of an experienced mathematics teacher.
2. Preparation of five lesson plans on any topic from the Mathematics texts of Secondary School following the 5E models.
3. Case study of a gifted/ talented or an unsuccessful learner in the class
4. Write a script for an e-content of any concept in Mathematics.
5. Survey of Mathematics laboratory in school.

List of Recommended Books-

- Aggarwal S.M.(1990), A Course teaching of modern Mathematics, Dhanpat Raj & Sons New Delhi.
- Brucece joyce/Marsha Weil (1985), Models of Teaching, Prentice Hall of India Pvt.Ltd. New Delhi.
- Mangal S.K.(1990), Teaching of Mathemartics, Prakash Brothers Educational Publishers. Ludhiyana.
- Siddhu K.P.(1995) The Teaching of Mathematics, Sterling Publishers Pvt.Ltd. New Delhi, 110016.
- ओक अ.वा. सत्यवती राजूळ (१९९१), गणित स्वरूपअध्ययन- अध्ययन,नूतन प्रकाशन,पुणे.
- बापट भा.गो.कुलकर्णी वि.ना.गणित अध्ययन आणि अध्यापन, व्हीनस प्रकाशन,पुणे.
- डॉ. पोंक्षे, डॉ. मखिजा - गणित अध्यापन. नूतन प्रकाशन,पुणे.
- डा.चव्हाण - गणिताचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण. इनसाइट प्रकाशन, नाशिक
- बोंदार्डे- गणित आशययुक्त अध्यापन. पद्धके प्रकाशन, कोल्हापूर.
- भिंताडे , जगताप , बोंदार्डे (१९९३), आशययुक्त अध्यापन पद्धती, आशय प्रकाशन, सोलापूर.
- जगताप ह.ना. (१९९१), गणित अध्यापन पद्धती ,नूतन प्रकाशन,पुणे.
- गणित क्रमिक पुस्तके ५ वी ते ९ वी महाराष्ट्र राज्य पाठ्य पुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती),पुणे.
- यादव अजित, आशययुक्त अध्यापन पद्धती (गणित), (जून २००१) , सन्मित्र प्रकाशन, कोल्हापूर.
- हकीम, प्रभाकर (२००६) , गणित आशययुक्त अध्यापन, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन.
- डॉ.बुटे शांताराम व मोरे सिमा - गणित आशययुक्त अध्यापन पद्धती, सुनंदा प्रकाशन, अकोला.
- डॉ.अनिलकुमार , गणित शिक्षण रजत प्रकाशन न्यू दिल्ली

.....

COURSE 6a-II PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT HISTORY PART- I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives: After completion of the course the student teachers will be able to --

1. know the meaning & nature of history.
2. correlate history with other subject.
3. understand the aims and objectives of teaching history at secondary school level.
4. understand the objectives of teaching history.
5. develop the ability to write the proper instructional objective and their specifications for teaching history at secondary school level.
6. be acquainted with methods for teaching history.
7. acquainted with professional development of teacher of the history.

UNIT - I FOUNDATION OF HISTORY (09 Marks, 8hrs)

- a) Concept, meaning and kinds of History.
- b) Types of historical resources – Primary and Secondary Resources.
- c) Correlation of history with other subjects.
- d) The Place and importance of History in school curriculum and in human life.

UNIT - II AIMS, OBJECTIVES AND VALUES OF TEACHING HISTORY (09 Marks, 7 hrs)

- a) Aims and General objectives of Teaching History
- b) Objectives of teaching history as prescribed at Secondary level of Education.
- c) Instructional objectives and their specifications.
- d) Values of Teaching History

UNIT- III PEDAGOGY OF TEACHING HISTORY (09 Marks, 8 hrs)

- a) Maxims of Teaching.
- b) Methods – Narration, Story-telling, Source, Lecture, Discussion, Project, Dramatization.
- c) Strategies – Team-teaching, Supervised study, Computed aided teaching, cooperative learning strategies.
- d) Models of Teaching – Role playing model, Concept attainment model, Enquiry training model.

UNIT – IV LEARNING AND TEACHING RESOURCES IN HISTORY (08 Marks, 7 hrs)

- a) Print Media – News Papers, Books, Magazines.
- b) Visual and Audio Media – Maps, Models, Time-lines, Charts, Pictures, O.H.P., Radio and Tape-recorder.

c) Multimedia – T.V., Computer, Mobile, Video-recorder, Internet etc.

d) History room and its importance, community resources.

Sessional work :

(15 marks)

Any one of the following

1. Prepare an instructional objectives and learning outcomes for history lesson.
2. Interview of an experienced History teacher.
3. Conduct a seminar/group discussion on any one topic.
4. Organize history club activities and write a report it.
5. Preparation of teaching aid on topic in history using multimedia.

REFERENCES -

- Ballord. M. (1979), New Movement in Study Teaching of History, temple smith, London
- Koccher, S. K., (1966), Teaching of History, Sterling Publishers pvt. Ltd.
- NCERT, (1970), Teaching History in secondary school publication, delhi
- Singh, D. R., (1959), The Teaching of History and Civics, Jullundar University
- Vajeswari, R., (1973), Hand book of History teachers , Allied Publications, Mumbai
- NCERT and state textbooks of History at secondary level
- आठवले, सदाशिव. (१९६७). इतिहासाचे तत्त्वज्ञान. पुणे : प्रज्ञा पाठशाळा मंडळ (रंजि.)
- ओडेयर, सुशीला. (१९९४). आशययुक्त अध्यापन पद्धती. पुणे: महेता पब्लिशिंग हाऊस.
- खैर, गजानन व छापेकर, ल.नी. (१९७५). पाठ्यपुस्तकाचे संशोधनात्मक समीक्षण. पुणे : महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ.
- जरग, नामदेवराव. (२०१३). सर्वांगीण विकास व सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापन. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- टिकेकर, श्री. रा. (१९६३). इतिहास संचार. पुणे : व्हीनस प्रकाशन.
- ठिंगळे, मा. (१९६१). इतिहास कसा शिकवा व शिकवावा, पुणे : सुहास प्रकाशन.
- तिवारी, सी.म. (१९८७). इतिहास अध्यापन पद्धती. पुणे : नुतन प्रकाशन.
- दुनाखे, अरविंद. (२००५). इतिहास अध्यापन पुणे : नुतन प्रकाशन.
- बेडगे, अ.मु. (२००९). शिक्षक मार्गदर्शिका इयत्ता ८ वी. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- बेडगे, अ.मु. (२००९). प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम इयत्ता ८ वी भाषा व सामाजिक शास्त्रे. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- बोकील, वि.पा. (१९८७). इतिहास अध्यापन पद्धती. पुणे : चित्रशाळा प्रकाशन.
- शिंदे, बापुसाहेब. (२००९). शिक्षक हस्तपुस्तिका इयत्ता ८ वी इतिहास नागरिकशास्त्र. इतिहास शिक्षक महामंडळ.
- शिंदे, ज्ञानदेव व टोपकर, रेखा. (२००९). इतिहासाचे आशययुक्त अध्यापन. पुणे : नित्य नुतन प्रकाशन.
- सिंह, रामपाल. (१९९४). इतिहास शिक्षण. मेरठ : सूर्य पब्लिकेशन.
- संत, दु.का. (१९६६). संशोधन पद्धती प्रक्रिया व अंतरंग. पुणे : विद्यार्थी गृह प्रकाशन.
- हजिरनीर, व.ग. (१९८९). इतिहास अध्यापन पद्धती एक दृष्टीकोन. पुणे : नुतन प्रकाशन.

COURSE 6a - II Pedagogy of school subject

Geography Part – I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives : To enable student –teachers

- 1) to know the meaning, nature of Geography.
- 2) to understand the place & importance of Geography in secondary school curriculum.
- 3) to correlate Geography within the subject & with other subjects.
- 4) to understand the psychological perspectives of constructivism in teaching – learning of Geography.
- 5) to understand the general objectives of teaching Geography according to National curriculum framework 2005, state curriculum framework - 2010
- 6) to understand the syllabus of Geography at school level according to the curriculum framework NCF 2005 & SCF 2010.
- 7) be acquainted with Teaching strategies & learning resources in Geography.
- 8) to understand the assessment of learning in Geography.

Unit – 1 : Nature, place & importance of the Geography. (09 marsk , 8hrs)

- a) Concept, meaning, nature & scope of Geography.
- b) Modern concepts of Geography.
- c) The place & importance of Geography in school curriculum & in human life.
- d) Correlation of Geography within the subject & with other subjects.

Unit - 2 : Nature of Teaching Learning of Geography. (09 marsk , 8 hrs)

- a) General objectives of teaching Geography according to NCF 2005 & SCF 2010.
- b) Instructional objectives of Geography.
- c) Psychological perspective of constructivism in teaching learning of Geography.

Unit – 3 : Learning Resources & Assessment of Learning in Geography.

(09 marsk , 7 hrs)

- a) Physical Resources – boards, charts, graphs, pictures, maps, atlases, globes, models, specimens, photographs, different projectors slides, T. V. channels, meteorological instruments, computer, internet & use of social media from internet.
- b) Human-resources community as a learning centre, Experts in different fields.
- c) Assessment of Learning in Geography – concept of Evaluation, Tools of Evaluation.
- d) Concept of continuous comprehensive Evaluation, CCE tools for assessment of Geography.

Unit – 4 : Teaching strategies in Geography. (08 marks , 7 hrs)

- Methods : lecture, story observation, journey, regional methods.
- strategies : discussion, group discussion seminar, learning habits.
- Maxims of teaching
- Content – cum Methodology
- Concept, structure of the subject, curriculum & syllabus of the subject according to NCF 2005 & SCF 2010, textbook analysis, content analysis of the subject.
- contextual issues of learning in geography –latitudes & Longitudes, physical & human characteristic of places, human – Environment interaction, movements, regions (school syllabi of 6th to 10 & 11th & 12th std.)

Sessional work (any one of the Following)

(15 Marks)

- Power point presentation of any one unit of Geography related to school textbook / content (5 to 10th std.)
- To prepare subject structure of Geography & find out it's reflection in school syllabi.
- Seminar in graphical aspects related to school syllabi.
- To prepare one teaching aid of Geography.
- Analysis of any two Geographic concept in perspective of interdisciplinary approach (correlation of Geog. With other subjects)

References :

- त्रिभुवन, सोफिया भा., (२००९), दृष्टिक्षेपात भूगोल अध्यापन, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे-२
- गोरे, सुग्रीव व उलभगत, चंदक्रांत (२००९), भूगोल आशययुक्त अध्यापन, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे-२
- प्रभुणे, पद्मजा, (२००९). भूगोल अध्यापन पद्धती, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे-२
- पाटील, ओजस्विनी (२००८). भूगोल अध्यापन पद्धती, विद्या प्रकाशन, नागपूर.
- बापट, भा. गो. (२००७). भूगोल अध्यापन आणि अध्ययन, व्हीनस प्रकाशन, पुणे.
- जाधव, एम. आर., (२००५). भूगोल अध्यापन पद्धती एक दृष्टिक्षेप, चैतन्य प्रकाशन, कोल्हापूर.
- पोंक्ष, द. बा. (२००३). भूगोलाचे अध्यापन, नूतन प्रकाशन, पुणे-३०
- पाटील, उषा ब. जोशी सुरेखा, आशययुक्त अध्यापन पद्धती तंत्र भूगोल.
- रजपूत, कुलदीपसिंह व सारूक, विक्रम (२०११). उद्याच्या शिक्षकांसाठी भूगोल शिक्षण, इनसाईट पब्लिकेशन, नाशिक.
- डॉ. मोहन खताळ, भूगोल आशययुक्त अध्यापन पद्धत, मुनंदा प्रकाशन अकोला .
- Aggrawal, (2000). Modern method of teaching Geography, New Delhi Swaup & sons

Websites :

- <http://www.curriculumonline.in>
- www.teachingideas.co.uk/geography.contents.com
- [www.science. Nutionalgeographic.com](http://www.science.Nutitionalgeographic.com)

COURSE 6a - II PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT ECONOMICS PART-I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives:

1. Develop an understanding of the nature of Economics.
2. Understand the place and importance of Economic in the present set up.
3. Understands the aims and objectives of teaching Economics in secondary and higher secondary school.
4. Develop activities and tasks for the acquisition of Economics.
5. Identify devices, methods, approaches and support services for teaching Economics at Secondary and Higher Secondary school levels.
6. Understand constructivist approach to teaching and learning.
7. To develop interest in Field work Economics survey outdoor.

Unit I - NATURE, PLACE AND IMPORTANCE OF ECONOMICS (09 Marks, 8hrs)

- a) Concept and meaning of Economics
- b) Nature and scope of Economics.
- c) Place of Economics in secondary and higher school curriculum.
- d) Importance of Economics in daily life.

Unit II - Aims AND OBJECTIVES OF TEACHING ECONOMICS (09 Marks, 8hrs)

- a) Aims and objectives of Economics subject on secondary and higher secondary school level.
- b) General and specific aims and objectives of teaching Economics, Object and outcome in Economics lesson.
- c) Classroom Objectives: Classroom Objectives and its specification.
- d) Recent Curriculum Reforms- NCERT and SCERT : Rationale, objectives, principles and nature of Economics.

Unit III - PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING ECONOMICS

(09 Marks, 7 hrs)

- a) Methods: Lecture, Discussion, Project, Survey, Problem solving, Field Visit, Question-Answer method.
- b) Techniques : Questioning, Narration, Assignment, Observation, Demonstration, Drill.

- c) Devices: Instructional materials and devices – Pictures, Charts, Graphs, Films, Filmstrips, Slide Projector, O.H.P. Radio, T.V, Computer Multimedia sources, Different types of Boards Models etc.
- d) Support system- School band , Exhibition, Economics room, Visits, symposium and Economics club best out of waste, earn and learn etc.

Unit IV - ASPECTS OF TEACHING ECONOMICS

(08 Marks, 7 hrs)

- a) History of Economics (with Special Emphasis on Indian Economy)
- b) Difference between Economic growth and economic development- Sustainable Development.
- c) Economic planning poverty, food security, present price-rise.
- d) Economic reference and Globalization (discuss these developmental Issues with reference to India.)

Sessional work : Any one of the following

(15 Marks)

1. Select any one sub unit of any Economics textbook at secondary and Higher secondary level and analyses it.
2. Stating specific objectives of teaching items of knowledge and process reflecting goal of secondary and higher secondary economics.
3. Conduct seminar on any aspects of teaching of economics
4. To prepare a report on the visit of bank / Co-operative sector / Industry .
5. Write a script for an e- content of any concept in economics.

REFERENCES :

- Binning. A.C.Binning. DH.(1952) Teaching of social studies in secondary school, Me Graw Hill Book Company, New York.
- Faculty of Education, M.S.University, Baroda, Teaching of Economics
- Kunwar, B.S. (1970) Teaching of Economics, Ludhiana Prakash Brothers Ludhiana.
- Rai. B.C (1972) Teaching of Economics, Ahmedabad Prakashan Kendra, Ahmedabad.
- डहाके, बा गा अर्थशास्त्र अध्यापन आजंठा प्रकाशन
- घाजरे,पुणालिक [१९७५]अर्थशास्त्र अध्यापन पद्धती, नुतन प्रकाशन,पुणे
- पाटील गीतादेवी, अर्थशास्त्र अध्यापन पद्धती
- पांडेय ,कांता प्रसाद [हिंदी]अर्थशास्त्र शिक्षण
- माहोरे,बा ना अर्थशास्त्र अध्यापन प्रभा प्रकाशन
- भार्मा, महेंद्रपाल[हिंदी]अर्थशास्त्र शिक्षण
- भारती, यु पी[अर्थशास्त्र अध्यापन लेखन वाचन भांडार,पुणे

Course 7

Assessment for Learning

Contact Hours: 04 Hours Per week	External Assessment : 70
Total Marks: 100	Internal Assessment : 30

Course Objectives : The student teacher enable to –

1. understand the concept of measurement, assessment and evaluation.
2. understand the Dimensions and Purposes and need of Assessment of learning.
3. understand the policy perspectives on examinations and evaluation and their implementation practices
4. understand the Assessment of Group Processes.
5. develop an achievement test and its blue print.
6. understand the Construction of portfolios.
7. *acquire knowledge of different types of tools and their uses in evaluation.*
8. evolve an appropriate assessment tasks and tools to assess learners performance
9. understand the various statistical tools and their use for interpretation of results.
10. understand the use of assessment for feedback

Unit 1: Concept of Assessment and Evaluation (7 marks , 6 hrs)

- a) Meaning of measurement, assessment and evaluation test, examination (School based)
- b) Principles of assessment and evaluation,
- c) Purposes of assessment .

Unit 2: Perspectives on assessment and Evaluation (7 marks, 6 hrs)

- a) Behaviorist, Cognitive and Constructivist Perspectives
- b) Need for continuous and comprehensive assessment
- c) Policy perspectives on examinations and evaluation: NCF2005

Unit 3: Assessment of Learning (7 marks, 6 hrs)

- a) Assessment of learning: cognitive, affective and performance Only Concept
- b) Assessment of Group Processes - Collaborative/Cooperative Learning and Social skills

Unit 4 : Dimension of learning and development (7 marks, 6 hrs)

- a) Dimensions of learning: cognitive, affective and performance

b) Meta-cognition and development – need for continuous, formative and diagnostic assessment.

c) Assignments Developing Performance Tasks (Subject Specific)

UNIT 5: A SSESSMENT OF SUBJECT-BASED LEARNING –I (7 marks, 6 hrs)

a) Quantitative and qualitative aspects of assessment: Appropriate tools for each.

b) Kinds of tasks: projects, assignments, performances

c) Kinds of tests : Oral.wirtten, open book examination.

UNIT 6: A SSESSMENT OF SUBJECT-BASED LEARNING –II (7 marks, 6 hrs)

a) Self ~~--assessment~~ and peer assessment

b) Constructing portfolio steps involved & criteria

c) Observation of learning processes by self, by peers, by teacher

UNIT 7: TEACHER COMPETENCIES IN EVOLVING ASSESSMENT TOOLS

(14 marks, 12 hrs)

a) Use of appropriate assesment tools for specific context, content & student

b) Types of questions : Open Response & Fixed Response

c) Evolving suitable criteria for assessment

d) Using assessment feedback for furthering learning

UNIT 8: DATA ANALYSIS, FEEDBACK AND REPORTING (14 marks , 12 hrs)

a) Statistical tools to interpret the test scores

i. Frequency distribution,

ii. graphical representation of data Hystogran, frequency polygon

iii. Measures of central tendency mean, median & mode

b) Use of assessment for feedback

i. Importance of feedback in formative assessment

ii.Types of feedback written & oral, positive & Negative, Peer (Group) & individual & immediate feedback

iii. Criteria for constructive feedback

iv. feedback by teacher & peer Written & Oral

Sessional work (Any two):

-

1. Constuct a achievement test with special referance to cuntent area, objectives and Blue print.

2. Analysis of a test prepared by an experienced school teacher.

3. Develop a portfolio for assessment of a learner.

4. Develop a tool/ rubrics for self-assessment.

5. Develop a comprehensive learner's profile - Cummnlative Record.

References :

- Bransford, J., Brown, A.L., & Cocking, R.R. (Eds.). (2000). **How people learn: Brain, mind, experience, and school.** Washington, DC: National Academy Press.
- Burke, K. (2005). **How to assess authentic learning** (4th Ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Burke, K., Fogarty, R., & Belgrad, S (2002). **The portfolio connection: Student work linked to standards** (2nd Ed.) Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Carr, J.F., & Harris, D.E. (2001). **Succeeding with standards: Linking curriculum, assessment, and action planning.** Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum, Development.
- Danielson, C. (2002). **Enhancing student achievement: A framework for school improvement.** Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Garrett Henry E. : Statistics in psychological and Education: Surjet Publication Delhi.
- Gentile, J.R. & Lalley, J.P. (2003). **Standards and mastery learning: Aligning teaching and assessment so all children can learn.** Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Khan M. Abbas: Teacher's Handbook of Curriculum Management.:Amol publications Pvt. Ltd. New Delhi.
- Natrajan V. and Kulshreshta SP(1983). **Assessing non-Scholastic Aspects-Learners**
- Behaviour, New Dlehi: Association of Indian Universities.
- उपासनी ना.के. आणि कुलकर्णी के. वि: शैक्षणिक मूल्यमापन आणि संख्याशास्त्र: श्री विद्या प्रकाशन, पुणे
- कदम चा. आणि चौधरी. .बा.आ. शैक्षणिक मूल्यमापन : नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे ३०
- पाठक : शिक्षणातील परिक्षण आणि मापन : नूतन प्रकाशन, पुणे ३०
- भांडारकर के.एम : शैक्षणिक संख्याशास्त्र : नूतन प्रकाशन, पुणे
- मस्के टी. ए : शैक्षणिक संख्याशास्त्र: इनसाईट पब्लिकेशन, नाशिक
- दांडेकर वा. ना. : शैक्षणिक मूल्यमापन आणि संख्याशास्त्र – श्री विद्या प्रकाशन, पुणे ३०

.....

EPC -2

Drama & Art in Education

Hours: 15 Class Hours + Learning Hours 30 = Total = 45	Internal Assessment : 50
Credit – 02	

Introduction :

The need to integrate drama & arts education in the formal schooling of our students is to retain our unique cultural identity in all its diversity and richness and encourage young students and creative minds to do the arts. An understanding of the arts will give our youth the ability to appreciate the richness and variety of artistic traditions as well as make them liberal, creative thinkers and good citizens of the Nation. Keeping in view some of these ideas, the National Curriculum Framework-2005, introduced arts education as a mainstream curricular area, which must be taught in every school as a compulsory subject and facilities for the same may be provided in every school. Keeping this in view, it is all the more important that arts education is integrated in the school curriculum to provide an aesthetically viable atmosphere in schools encouraging creativity. For this, not only Art teachers but every teacher in the school system should be sensitised to understand and experience the use of Arts for holistic development of the learner, as a teacher as well as an individual.

Course Objectives:

To enable the student teachers to

- Understand basics of different Drama & Art forms – impact of Drama& Art forms on the human mind .
- Enhance artistic and aesthetic sensibility among learners to enable them to respond to the beauty in different Art forms, through genuine exploration, experience and free expression
- Enhance skills for integrating different Art forms across school curriculum at secondary Level
- Enhance awareness of the rich cultural heritage, artists and artisans.

Course Outline

UNIT 1: VISUAL DRAMA & ARTS (PRACTICAL)

10 Marks

(Any one)

- a) Experimentation with different materials of Visual Drama& Art, such as , poster, pen and ink, rangoli materials, clay, drama nad one act play etc.
- b) Exploration, Presentation and experimentation with different methods of Drama & Arts.

UNIT 2: PERFORMING ARTS: DANCE, MUSIC, THEATRE AND PUPPETRY
(PRACTICAL)

20 marks

Any Two

- a) Listening/viewing and exploring Regional Art forms of music, dance, theatre and puppetry.
- b) Viewing/listening to live and recorded performances of Classical and Regional Art forms Participation and performance in any one of the Regional Arts forms keeping in mind the integrated approach .
- c) Planning a stage-setting for a performance/presentation by the student-teacher.

UNIT 3: APPRECIATION OF ARTS (THEORY)

10 Marks (Viva Voce)

- a) Meaning and concepts of Arts and aesthetics and its significance at secondary level of school education What is the difference between Education in Arts and Arts in Education
- b) Identification of different performing Art forms and artists ; dance, music and musical instrument, theatre, puppetry, etc. (based on a set of slides, selected for the purpose) Knowledge of Indian Craft Traditions and its relevance in education (based on a set of slides, selected for the purpose) Knowledge of Indian Contemporary Arts and Artists; Visual Arts (based on a set of slides, selected for the purpose) Indian festivals and its artistic significance.

Project Work (Units 1 and 2)

10 Marks

Theme-based projects from any one of the curricular areas covering its social, economic, cultural and scientific aspects integrating various Arts and Craft forms; Textbook analysis to find scope to integrate Art forms either in the text or activities or exercises; Documentation of the processes of any one Art or Craft form with the pedagogical basis such as weaving or printing of textiles, making of musical instruments, folk performances in the community, etc. – how the artist design their products, manage their resources, including raw materials, its marketing, problems they face, to make them aware of these aspects of historical, social, economic, scientific and environmental concerns. Student-teacher should prepare at least ten lesson plans in their respective streams of subjects (Science/Maths / Social Sciences/Languages etc.) while integrating different art forms

Workshop

Two workshops of half a day each, of one week duration for working with artists/artisans to learn basics of Arts and Crafts and understand its pedagogical significance. The Arts forms learnt during

the course should be relevant to the student-teachers in their profession. Activities, such as drawing, and painting, rangoli, clay modelling, pottery, mixed collage, woodcraft, toy making, theatre, puppetry, dance, music, etc. region specific should be given more importance for making arts learner-centred. The focus of the workshops should be on how art forms can be used as tool/ method of teaching-learning of Languages, Social Sciences, Mathematics and Sciences.

Suggested Approach for Teaching–learning Process

Every student-teacher must participate and practice different Art forms. They need to be encouraged to visit places of arts/see performances/ exhibitions/art and craft fairs/local craft bazaars, etc. Artists and artisans may be invited for demonstrations and interactions from the community. Student-teachers should be encouraged to maintain their diary on art interactions to enhance their knowledge and awareness in this area. Student-teachers can also be motivated to interpret art works/ commercials/events etc. to enhance their aesthetics sensibility. A Resource Centre for Arts and Crafts should be a part of all the RIEs, where materials, including books, CDs, audio and video cassettes, films, software, props, art works of Regional and National level, books and journals must be displayed for the purpose of reference and continuous motivation. Application of Arts and Aesthetics in day-to-day life, in the institute and in the community are some of the practical aspects, which needs to be taken care too. Student-teachers must organise and participate in the celebrations of festivals, functions, special days, etc.

Modes of Assessment

The complete course is of 50 marks. It is recommended that evaluation of this course should be done at both the levels;

- (i) Internal as well as
- (ii) (ii) External. Practical Activities (Units 1 and 2 of 30 marks) in nature are more on the process than the product, hence need continuous and comprehensive evaluation(CCE). Therefore, recommended to be evaluated by the internals. The theory and project part (Unit 3 and Project work of 20 marks) can be in viva-voce and in presentation mode therefore recommended to be evaluated by the externals.

The engagement of student-teacher in the above set of experiences should be evaluated on continuous and comprehensive manner, based on

- (a) submission of work/project;
- (b) participation in the activities;
- (c) creative potential displayed;
- (d) application of aesthetic sensibility in campus events and in other course activities.

***

सत्र II

प्रात्यक्षिक

B.1 शाळा व नाविन्यपूर्ण अध्ययन-अध्यापन केंद्रांना भेटी

(School Engagement and Visits to Innovative centres of Pedagogy and Learning)

एकूण दिवस – 06

एकूण गुण – 25

एकूण तासिका – 36

श्रेयांक – 02

कालवधी – दुस-या सत्राच्या प्रारंभिचा पहिला आठवडा

उद्दिष्टे – छात्राध्यापकास

1. शाळांचे विविध प्रकार त्याचे स्वरूप माहित होण्यास सहाय्य करणे.
2. विविध प्रकारच्या शाळांमध्ये अध्यापन करताना आवश्यक असणारी अध्यापन कौशल्ये आत्मसात करण्यास मदत करणे.
3. नाविन्यपूर्ण शाळेतील उपक्रमांचा परिचय होण्यास मदत करणे.
4. विविध शैक्षणिक स्रोत केंद्रांचा परिचय होण्यास सहाय्य करणे.

दिवस 1

विविध शाळांचे स्वरूप

आपल्या परिसरातील विविध प्रकारच्या शाळांची यादी तयार करून त्या शाळा प्रत्येक गटाला निश्चित करून देणे. शाळांची यादी करताना अनुदानित, विनाअनुदानित, शासकीय, निमशासकीय, मुलींची स्वतंत्र शाळा, स्लम भागातील शाळा, ग्रामीण व शहरी भागातील शाळांची निवड करावी यामध्ये नवोदय विद्यालय, पब्लिक स्कूल, सैनिक शाळा, सी.बी.एस.सी. अभ्यासक्रम – शाळा इंग्रजी माध्यमांच्या शाळा इ. शाळांची निवड करावी.

छात्राध्यापकांचा एक गट व संबंधित मार्गदर्शक, प्राध्यापक यांनी शाळेला भेट देऊन शाळेचे स्वरूप, अध्ययन-अध्यापन पद्धती, मूल्यमापन पद्धती इ.विषयी माहिती घ्यावी. अशा शाळांना भेट देण्यापूर्वी शाळेची पूर्वपरवानगी घ्यावी.

दिवस 2 व 3

अध्यापन कौशल्ये

विशेष शाळा दिवस 1 मध्ये उल्लेख केलेल्या शाळा अथवा विविध प्रकारच्या शाळांमध्ये अध्यापन करताना अध्यापकाला कोणकोणती अध्यापन कौशल्ये आवश्यक आहेत, व ती कशी आत्मसात करावी या संदर्भात सविस्तर माहिती प्राप्त करून घ्यावी. या उपक्रमासाठी महाविद्यालयांनी छात्राध्यापकांना शाळा उपलब्ध करून द्यावी. सलग दोन दिवस त्याच शाळेत राहून त्या शाळेची कार्यप्रणाली समजून घेणे अपेक्षित आहे. शक्य झाल्यास त्या शाळेतील शिक्षकांच्या पाठांचे निरीक्षणही करावे.

दिवस 4

नाविन्यपूर्ण शाळा भेट

आपल्या परिसरात चालू असलेल्या एखाद्या नाविन्यपूर्ण (Innovative school) शाळेला भेट देऊन त्या शाळेत राबविले जाणारे विविध उपक्रम ,विद्यार्थ्यांचा व समाजाचा प्रतिसाद यासंदर्भात माहिती व ज्ञान आत्मसात करून घेणे.

दिवस 5

शैक्षणिक अध्ययन स्रोत केंद्राला भेट

अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया सुलभ होण्यासाठी आपल्या परिसरात उपलब्ध असलेल्या शैक्षणिक अध्ययन स्रोत केंद्रांना भेट देऊन त्या अध्ययन स्रोत केंद्राचे स्वरूप तिचे शैक्षणिक मूल्य , व तिचे कार्य या संदर्भात माहिती उपलब्ध करून घेणे अपेक्षित आहे.

दिवस 6

अहवाल लेखन व सादरीकरण

वरील पाच दिवसात प्राप्त झालेल्या ज्ञानाच्या आधारे प्रत्येक छात्राध्यापकाने प्रत्येक दिवसनिहाय सहा ते सात पानांचा अहवाल तयार करावा व महाविद्यालयात सर्व छात्राध्यापकांच्या समोर प्रत्येक गटातील गट प्रमुखाने आपल्या गटाचा संक्षिप्त अहवाल 10 ते 15 मिनिटात सादर करावा.

गुणदान योजना

अ.क्र	उपक्रम	गुण
1	विविध शाळांचे स्वरूप	04
2	अध्यापन कौशल्ये	08
3	नाविन्यपूर्ण शाळा भेट	04
4	शैक्षणिक अध्ययन स्रोत केंद्राला भेट	04
5	अहवाल लेखन व वाचन	05
	एकूण	25

B-2 : Field Engagement
B-3: School Internship Stage I
शालेय आंतरवासिता टप्पा-1

1. B-2 : Field Engagement Hours – 36 Credit – 01 Marks – 25

2. B-3: School Internship Hours – 108 Credit – 4 Marks – 100

गुण :- 25+100 तासिका :- 36+108=144 श्रेयांक :- 1+4 = 5

कालावधी :- (1+3) आठवडे (15 जानेवारीपासून प्रारंभ)

प्रथम वर्गाच्या द्वितीय सत्रात शालेय आंतरवासिता कार्यक्रमांमध्ये क्षेत्रिय सहभाग, सराव पाठ व शालेय अनुभव कार्यक्रम यांचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे.

अ. न.	शालेय आंतरवासिता तपशील	गुण
1	क्षेत्रिय सहभाग	25
2	सराव पाठ	40
3	शालेय अनुभव कार्यक्रम	60

प्रास्ताविक :-

प्रथम वर्गाच्या द्वितीय सत्रात छात्राध्यापकाने शालेय कामकाजाचे जवळून निरीक्षण करून त्यानंतर प्रत्यक्ष कामकाजात सहभागी व्हावे, यासाठी क्षेत्रिय सहभाग, सराव पाठ व शालेय अनुभव कार्यक्रम यांचा अंतर्भाव या प्रात्यक्षिकात करण्यात आला आहे. शालेय आंतरवासिता कार्यक्रम एकूण 4 आठवडे घेण्यात यावा. यातील 1 आठवडा क्षेत्रिय सहभाग व उर्वरित 3 आठवडे सराव पाठ व शालेय अनुभव कार्यक्रम आयोजित करावेत. तथापि, दर आठवड्यात 4 दिवस छात्राध्यापक शाळेत नियोजनानुसार कामकाज पूर्ण करेल व उर्वरित 2 दिवस महाविद्यालयात उपस्थित राहून केलेल्या कामकाजाचे प्रत्याभरण व पुढील नियोजन यासाठीची कार्यवाही प्राध्यापकांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण करेल.

1 क्षेत्रिय सहभाग :- (Field Engagement) कालावधी 1 आठवडा

पूर्वावश्यक भाग :-

1. सराव पाठ व शालेय अनुभव कार्यक्रमपूर्वी एक आठवडा
2. शाळा, छात्राध्यापक व मार्गदर्शक प्राध्यापक यांचे गट निश्चित करावेत
3. शाळेतील मुख्याध्यापक/पर्यवेक्षक/जेष्ठ शिक्षक यांची सहविचार सभा आयोजित करून सर्व नियोजित कार्यक्रम समजावून द्यावा
4. निरीक्षण सूची तयार कराव्यात (उदा. भौतिक घटकाचे निरीक्षण, अनुभवी शिक्षकाचे निरीक्षण, शाला प्रणालीचे निरीक्षण, सराव पाठाचे निरीक्षण इ.)

उद्दिष्टे :- छात्राध्यापकांमध्ये

1. शालेय भौतिक घटक व मानवी घटक यांचा परिचय होण्यास व सुसंवाद साधण्यास मदत करणे
2. शाळेतील अनुभवी शिक्षकाचे निरीक्षण करण्यास मदत करणे
3. शाळेमधील अभ्यासपूरक व अभ्यासेतर उपक्रमाची माहिती समजून घेण्यास मदत करणे
4. शाळेमधील शिक्षकांच्या आवश्यक जबाबदाऱ्या व कार्ये समजण्यास मदत करणे
5. शालेय अनुभव कार्यक्रम व सराव पाठ यांचे नियोजन करण्यास मदत करणे

प्रात्यक्षिकाची कृती / कार्यनीती :-

1. भौतिक घटकांचे अवलोकन करावे
2. शाळेच्या दैनंदिनीचे निरीक्षण करून शाला प्रणाली समजून घ्यावी
3. पूर्व परवानगीने शाळेतील अनुभवी शिक्षकाच्या अध्यापनाचे निरीक्षण करावे
4. सर्व प्रकारच्या निरीक्षण नोंदी ठेवाव्यात
5. मानवी घटकांशी त्यांच्या जबाबदाऱ्या व कार्ये याबद्दल चर्चा करावी.
6. सराव पाठ नियोजनासाठी सर्व विषयांच्या अध्यापनासाठी घटकांच्या नोंदी करून आणाव्यात
7. प्रत्येक दिवसाच्या ठळक घडामोडीची नोंद करावी.
8. अभिरूप पाठ टाचणाप्रमाणे पाठ टाचणे काढावीत.
9. मार्गदर्शक प्राध्यापकांचे मार्गदर्शन घ्यावे.
10. सर्व क्षेत्रीय सहभागाची दैनंदिनी लिहावी दैनंदिनीमध्ये निरीक्षण व अनुभवात्मक चिंतन असावे.

मूल्यमापन :-

अ. न.	उपक्रम	गुण
1	भौतिक घटकांचे निरीक्षण व नोंदी	5
2	शाळेच्या दैनंदिनीचे कार्य प्रणालीचे निरीक्षण व नोंदी	5
3	अनुभवी शिक्षकाच्या अध्यापनाचे निरीक्षण	5
4	सराव पाठ वेळापत्रक तयार करणे	5
5	दैनंदिनीची नोंद	5
	एकूण	25

2. सरावपाठ पूर्वतयारी :-

प्रात्यक्षिकाच्या नियोजनासाठी एका प्राध्यापकाची प्रमुख म्हणून नेमणूक करावी. सराव पाठ शाळाच्या सर्व मुख्याध्यापकास लेखी कळवून कार्यक्रमाचा कालावधी निश्चित करून घ्यावा. महाविद्यालयाने संबंधित शाळेतील मुख्याध्यापक/पर्यवेक्षक/जेष्ठ शिक्षक यांची सहविचार सभा आयोजित करून शालेय आंतरवासिता कार्यक्रम समजावून द्यावा व त्यांच्या पूर्व परवानगीने कार्यक्रम निश्चित करावा.

महाविद्यालयाच्या वेगवेगळ्या सराव पाठ शाळांच्या संख्येनुसार छात्राध्यापकांचे समान गट करावेत. प्रत्येक गटात एक मार्गदर्शक प्राध्यापक व छात्राध्यापकांची यादी तयार करावी. प्रत्येक गटात सर्व अध्यापन पद्धतींचे छात्राध्यापक सहभागी व्हावेत.

सराव पाठासाठी पूर्वावश्यक भाग :-

अध्यापन कौशल्याचे निदान व विकसन हा प्रात्यक्षिक भाग, दिग्दर्शित पाठ, पाठनियोजन कृतिसत्र व अभिरूप पाठ पूर्ण झालेले असावेत. तसेच वर्गामध्ये विविध अध्यापन पद्धतींची पाठ टाचणे व त्यांच्या पैलूंवर सविस्तर चर्चा झालेली असावी.

सरावपाठ उद्दिष्टे :- छात्राध्यापकांमध्ये

1. पाठयांशाची उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे तयार करण्याची क्षमता निर्माण करणे.
2. निश्चित केलेल्या पाठयांशासाठी उद्दिष्ट्यानुसार आवश्यक अध्यापन पद्धती, तंत्रे, क्लुप्त्या व अनुभूती देण्याची क्षमता विकसित करणे.
3. उद्दिष्टनिहाय मूल्यमापन क्षमता विकसित करण्यास मदत करणे.
4. अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया समजून घेण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.
5. अध्ययन-अध्यापनाची परिणामकारकता समजून घेण्यासाठी पाठ निरीक्षणची संधी उपलब्ध करून देणे.
6. अध्यापनासाठीचा आत्मविश्वास निर्माण होण्यास मदत करणे.

प्रात्यक्षिकाची कृती / कार्यनीती :-

सरावपाठ प्रशिक्षण कालावधीत छात्राध्यापकांचे प्रथम अध्यापन पद्धतीचे 3 व द्वितीय अध्यापन पद्धतीचे 3 असे एकूण 6 पाठ पूर्ण करून घ्यावेत. या पाठाचे विभाजन 5 वी ते 8 वी (उच्च प्राथमिक स्तर) व 9 ते 12 (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक स्तर) अशा प्रकारे असावे. गटाने संबंधित शाळेतून घटक आणून घटकांची विभागणी करून घ्यावी व त्यानुसार गटाच्या सरावपाठाचे वेळापत्रक तयार करावे.

सरावपाठाचे वेळापत्रक आठवडयापूर्वी लावावे. छात्राध्यापकांनी पाठ टाचण काढून संबंधित प्राध्यापकाच्याकडून तपासून घ्यावे व वेळापत्रकानुसार दिलेल्या वर्गावर सरावपाठ घ्यावेत. गटातील इतर छात्राध्यापकांनी सहाध्यायीच्या 6 (33) पाठांचे उपलब्ध वेळेनुसार निरीक्षण करावे व त्याच्या नोंदी कराव्यात. तसेच छात्राध्यापकांनी त्याच्या प्रत्येक अध्यापन पद्धतीच्या शाळेतील ज्येष्ठ/अनुभवी शिक्षकांच्या दोन पाठांचे निरीक्षण करून नोंद तक्ते भरावेत. निरीक्षणाबाबत शिक्षकांशी त्यांनी चर्चा करावी.

सराव पाठ कार्यक्रम हा सुटे सराव पाठ स्वरूपाचा असावा एका सप्ताहाचे नियोजन पुढील प्रमाणे करावे. समजा एका गटामध्ये 14 छात्राध्यापक आहेत

दिवस	तपशील
1.	गटातील 7 छात्राध्यापक प्रथम अध्यापन पद ² धतीचा पाठ घेतील व उर्वरित 7 छात्राध्यापक त्यांचे निरीक्षण करतील
2.	दुसऱ्या टप्प्यामध्ये गटातील उर्वरित 7 छात्राध्यापक प्रथम अध्यापन पद ² धतीचा पाठ घेतील व इतर 7 छात्राध्यापक त्यांचे निरीक्षण करतील
3.	वरीलप्रमाणे 14 पैकी 7 छात्राध्यापक द्वितीय अध्यापन पद ² धतीचा पाठ घेतील व उर्वरित 7 छात्राध्यापक त्यांचे निरीक्षण करतील
4.	उर्वरित 7 छात्राध्यापक द्वितीय अध्यापन पद ² धतीचा पाठ घेतील व इतर 7 छात्राध्यापक त्यांचे निरीक्षण करतील
5.	सर्व गट स्वतंत्र बसतील प्रत्येकजण आपआपल्या गटातील छात्राध्यापकांना सराव पाठ व शालेय अनुभव कार्यक्रमात आलेले स्वानुभव सांगेल आलेल्या अडचणी व त्यावर केलेली मात याचे कथन करतील निरीक्षक छात्राध्यापक प्रत्याभरणात्मक सूचना सांगतील मार्गदर्शक प्राध्यापक सूचना देतील सुधारणात्मक उपाय सांगतील उल्लेखनिय बाबी सांगतील या सर्व बाबींची नोंद गटप्रमुख करतील
6.	सर्व गटप्रमुख आपआपल्या गटातील ठळक घडामोडीच्या नोंदी कमतरता अनुभव व चिंतन याची मांडणी सर्व वर्गासमोर करतील व शेवटी विभागप्रमुख या सर्व बाबीवर मार्गदर्शन करतील

मूल्यमापन योजना :-

सराव पाठाच्या मूल्यमापनासाठी प्राध्यापकांनी स्वनिर्मित पदनिश्चयन श्रेणी किंवा पडताळा सूचीचा वापर करावा.

सराव पाठ गुणदान योजना

अ. न.	तपशील	संख्या	गुण
1	सुट्टे सराव पाठ	3+3	30
2	सहाध्यायी पाठ निरीक्षण	3+3	06
3	अनुभवी शिक्षकाचे पाठ निरीक्षण	2+2	04
	एकूण	8+8	40

3. शालेय अनुभव कार्यक्रम :-

प्रास्ताविक :-

प्रथम वर्षाच्या शालेय अनुभव कार्यक्रमाच्या माध्यमातून छात्राध्यापकांना शाळेतील कामकाजाचे अर्थपूर्ण निरीक्षण करता यावे अशी अपेक्षा आहे. प्रथम वर्षामध्ये छात्राध्यापकाला शाळा, तेथील वातावरण, विद्यार्थ्यांचे काही प्रमाणात आकलन आणि अध्ययन— अध्यापन प्रक्रिया यांचा परिचय होणे अपेक्षित आहे. शाळेशी संबंधित सर्व पैलूंचे छात्राध्यापकाला आकलन व्हावे तसेच त्याने प्राप्त केलेल्या सैध्दांतिक ज्ञानाची सांगड प्रत्यक्ष कामकाजात घालता यावी यादृष्टीने शालेय अनुभव कार्यक्रम गरजेचा आहे.

पूर्वावश्यक भाग :-

शालेय अनुभव कार्यक्रमाला जाण्यापूर्वी पूर्ण करावयाच्या उपक्रमांची माहिती सांगावी व नियोजन करून घेणे यावे.

उद्दिष्टे:-

1. छात्राध्यापकास शाळेतील दैनंदिन कामकाजात प्रत्यक्ष भाग घेण्याची संधी प्राप्त करून देणे.
2. अध्यापनासंदर्भात आशय आणि अध्यापनशास्त्राची तत्त्वे, समस्या व प्रश्न समजण्यास मदत करणे.
3. परिणामकारक वर्गअध्यापनाची आवश्यक कौशल्ये व क्षमता विकसित करण्यास मदत करणे.
4. व्यावसायिक अभिवृत्ती, मूल्ये, अभिरुची विकसित करण्यास मदत करणे.
5. शाळेतील विविध घटक व त्यांच्यावरील जबाबदारी यांची ओळख करून घेण्यास मदत करणे.
6. शाळेमध्ये विविध उपक्रमोचे नियोजन व आयोजन करण्याची क्षमता विकसित करण्यास मदत करणे.
7. शिक्षकाची भूमिका समजण्यास मदत करणे.

प्रात्यक्षिकाची कृती / कार्यनीती :-

प्रत्येक मार्गदर्शक प्राध्यापकाने आपल्या गटातील छात्राध्यापकांना मार्गदर्शन करावे. प्रत्येक छात्राध्यापकांला एक जबाबदारीचे कार्य घेण्यास सांगावे. यामध्ये मुख्याध्यापक, उपमुख्याध्यापक, पर्यवेक्षक, वर्गशिक्षक, वेळापत्रक प्रमुख, परिपाठ प्रमुख, सांस्कृतिक प्रमुख इत्यादींसाठी जबाबदारी विभागून द्यावी. जेणेकरून अपेक्षित सर्व कामे जबाबदारीने केली जातील.

गटातील छात्राध्यापकांना या कार्यक्रमाची उद्दिष्टे, प्रत्येकाच्या जबाबदा—या व गुणदान कशा प्रकारे होणार आहे? शाळेत कोणकोणते अनुभव घ्यायचे? कोणकोणती कामे करावयाची? याबाबतची सविस्तर माहिती द्यावी.

शालेय अनुभव कार्यक्रमात घ्यावयाच्या उपक्रमांची यादी :-

1. परिपाठ सहभाग
2. वेळापत्रक तयार करणे.
3. विद्यार्थी हजेरीपत्रक तयार करणे.
4. फलक लेखनात सहभाग

5. सांस्कृतिक स्पर्धा (नियोजन व आयोजन)
6. एन.सी.सी., एम.सी.सी. , स्काउट गार्ड उपक्रमात सहभाग
7. एका विद्यार्थ्याचे प्रोफाईल तयार करणे.

अनुभवांचे कथन :-

आपल्या गटातील छात्राध्यापकांना सराव पाठ व शालेय अनुभव कार्यक्रमात आलेल्या अनुभवांचे कथन करण्याचा कार्यक्रम आयोजित करावा. प्रत्येक छात्राध्यापकांने सदरच्या कार्यक्रमात आलेले चांगले अनुभव, ठळक प्रसंग व घटना , आलेल्या अडचणी व त्यावर केलेली मात कोणत्या उपक्रमापासून काय शिकण्यास मिळाले? सराव पाठ व शालेय अनुभव कार्यक्रमात आणखी काय सुधारणा करणे आवश्यक आहे या संदर्भात अनुभव कथन करण्यास सांगावे.

मूल्यमापन योजना :-

अ. न.	तपशील	गुण
1	परिपाठ व फलक लेखनातील सहभाग	5
2	वेळापत्रक व हजेरीपत्रक तयार करणे.	5
3	सांस्कृतिक स्पर्धा- नियोजन व आयोजनातील सहभाग	5
4	एन.एस.एस.एन.सी.सी.,एम.सी.सी.,स्काउट गार्ड, इ. उपक्रमातील सहभाग	5
5	एका विद्यार्थ्याचे प्रोफाईल तयार करणे.	10
6	एकंदरित कामाची जबाबदारी व अनुभव कथन	10
7	अहवाल लेखन	10
8	दैनंदिनी	10
9	एकूण	60

अहवाल लेखन :-

- शालेय अनुभव कार्यक्रमाच्या अहवाल लेखनात खालील बाबींचा उल्लेख असावा.
- शालेय अनुभव कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक , अर्थ महत्त्व व उद्दिष्टे
- गटातील छात्राध्यापकांची विभागनिहाय यादी
- दैनंदिन परिपाठ नोंद – राष्ट्रगीत , प्रतिज्ञा, प्रार्थना, सुविचार, बोधकथा, दिनविशेष, पंचांग, श्लोक, ठळक बातम्या.

- विद्यार्थी हजेरीपत्रक
- सांस्कृतिक कार्यक्रम – कार्यक्रम पत्रिका, कार्यक्रमाचा सविस्तर वृत्तांत.
- एन.सी.सी., एम.सी.सी. स्काऊट गाईड इ. सहभागाचा वृत्तांत
- एका विद्यार्थ्याचे प्रोफाईल.
- एकंदरित कार्याच्या जबाबदारीचा अहवाल.
- विभाग प्रमुख म्हणून कार्य कशा पद्धतीने पूर्ण केले? समस्या किंवा आलेल्या अडचणी कशा सोडविल्या?
- कार्यक्रमासाठी सुचविलेले बदल व सुधारणा
- समारोपामध्ये एकंदरित शालेय अनुभवाविषयीचे तुमचे मत
- अहवालामध्ये उपक्रमासंदर्भात फोटो लावावेत.

दैनंदिनी :-

प्रत्येकाने प्रत्येक दिवशी शाळेच्या प्रारंभापासून ते शाळा सुटपर्यंत स्वतः केलेली सर्व कामे, ठळक प्रसंग, घटना, कार्यक्रमात आलेले चांगले अनुभव, आलेल्या अडचणी व त्यावर केलेली मात, कोणत्या उपक्रमापासून काय शिकण्यास मिळाले? इ. गोष्टींचा समावेश करून दररोज शेवटी एकंदरीत अनुभवांच्या चिंतनात्मक विचारांची नोंद करावी.

B-4 Diagnostic test on Content knowledge & Remedial Programme

विषयज्ञान निदान चाचणी आणि उपचारात्मक कार्यक्रम

कालावधी – 36+30 तास

उद्दिष्टे :-

1. प्रशिक्षणार्थीच्या विषयज्ञानाचे निदान करून, विषयज्ञान समृद्धिच्या उपचारात्मक कार्यक्रमाची आखणी करणे.
2. प्रशिक्षणार्थीच्या अध्ययन अध्यापन क्षमता, संप्रेषण कौशल्य, सादरीकरण कौशल्य यांचे निदान करून त्यामधील समस्या निराकरण करणारे उपचारात्मक कार्यक्रम राबविणे.
3. दुसऱ्या सत्रामध्ये जीवनमूल्ये, जीवन कौशल्ये , अध्यापक व्यवसायाचे ज्ञान व कौशल्ये यांवर आधारित अध्यापक शिक्षण देऊन प्रशिक्षणार्थीची गुणवत्ता वाढविणे.

कार्यनीती –

प्रशिक्षणार्थींनी प्रवेश घेतल्यानंतर अध्यापन पद्धतीच्या मार्गदर्शकांनी आपआपल्या विषयाच्या विद्यार्थ्यांची विषयज्ञान निदान चाचणी घ्यावी. ही चाचणी 50 गुणांची असावी. प्रत्येक विषयाच्या मार्गदर्शक प्रशिक्षकांनी आपल्या विषयासाठी परिपूर्ण निदानात्मक चाचणी तयार करावी. विषयांच्या

सर्व शाखा, सर्व अंगे यांवर आधारित परिपूर्ण निदानात्मक चाचणी तयार करावी. महाराष्ट्र शासनाने CET घेतलेली आहे. CET मध्ये आलेल्या बाबी पुन्हा तपासण्याची गरज नाही. भाषा विषयाला विषयज्ञान निदान चाचणी दोन प्रकारची घ्यावी (1) विषयज्ञान लिखित चाचणी (2) विषयज्ञान मौखिक चाचणी सदरच्या दोन चाचण्यांमध्ये विषयज्ञान व भाषिक कौशल्यांवर आधारित प्रश्न असावेत.

भाषेप्रमाणे शास्त्र, गणित, इतिहास, भूगोल या विषयावर विषयज्ञान निदान चाचणी कशी तयार करता येईल याचा विचार संबंधित विषयांतील मार्गदर्शक प्रशिक्षकांनी करावा. विषयज्ञान निदान चाचणीच्या आधारे आपआपल्या विषयातील गतिमंद, मतिमंद, सर्वसामान्य, हुषार विद्यार्थ्यांना सक्षम, व्यासंगी, विषयज्ञान समृद्ध विषय शिक्षक तयार करण्यासाठी उपचारात्मक कार्यक्रम राबवून विषयज्ञान समृद्ध करावे.

कालावधी – निदानासाठी – घड्याळी 6 तास.

उपचारात्मक अध्यापन – दुसऱ्या सत्रामध्ये आवश्यकतेनुसार ३० तास करावे.

सदरच्या प्रात्यक्षिकामध्ये उपचारात्मक कार्यक्रम खालील बाबींवर तयार करून उपचारात्मक अध्यापन घेता येईल.

1. विषयज्ञान समृद्धी
2. संप्रेषण कौशल्य विकास
3. अध्ययन अध्यापन क्षमता विकास
4. सादरीकरण क्षमता
5. जीवनमूल्ये व जीवनकौशल्य विकास
6. मराठी, हिंदी, इंग्रजी भाषा ज्ञान (प्रमाण भाषा) प्रमाण भाषा लेखन, उच्चारण, संभाषण, इत्यादी
7. व्यक्तिमत्त्व व सृजनशीलता विकास

वरील बाबींच्या अनुषंगाने उपक्रम तयार करून त्या उपक्रमांमध्ये प्रशिक्षणार्थींना सहभागी करून घेऊन अध्यापक व्यवसायाचे ज्ञान व कौशल्य यामध्ये प्रावीण्य प्राप्त करून घेता येईल.

वरील प्रात्यक्षिकाचा अहवाल मार्गदर्शक शिक्षक-प्रशिक्षकाने तयार करावा. त्या अहवालामध्ये आपल्या विषयातील गतिमंद विद्यार्थ्यांसाठी सर्वसामान्य विद्यार्थ्यांसाठी व हुशार विद्यार्थ्यांसाठी वरीलपैकी कोणकोणते उपक्रम लाभप्रद झाले त्यांच्या नोंदी ठेवाव्यात.

.....

B-5: Internal Examination

(Semester IInd Assignment Internal Viva + Semester IInd External Examination)

प्रपाठ (Assignment)

B-5.1

Hours – 12 +10

गुण :- १०

(One assignment for 50 Marks theory course and two assignments for 100 marks theory course, open book assignment for Pedagogy of School Subject course)

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकास सतत अभ्यासाची सवय लावणे.
- (२) छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
- (३) छात्राध्यापकाने शिकविलेल्या भागापैकी किती आत्मसात केले याचा शोध घेणे.
- (४) छात्राध्यापकास स्वयंमूल्यमापनाची सवय लावणे.
- (५) पुस्तकेव संदर्भ वापरून चाचणी देण्याची क्षमता निर्माण करणे.

गुण :- १०

योग्य कालखंड — प्रत्येक महिन्यास दोन अथवा तीन याप्रमाणे प्रपाठ घ्यावेत.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग — ज्या विषयाचा ज्या घटकांचा प्रपाठ असेल तो घटक शिकवून पूर्ण झाला पाहिजे.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — संदर्भ पुस्तके, प्रपाठ यासाठी कागद.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — प्रत्येक १०० गुणांच्या पेपरसाठी २ व ५० गुणांच्या पेपरसाठी १ या प्रमाणे प्रपाठ छात्राध्यापकाने पूर्ण करावयाचे आहेत. हे प्रपाठ परीक्षा पध्दती वातावरणातच पूर्ण करावे.

साधे प्रपाठ — ज्या घटकांवर प्रपाठ द्यावयाचा तो घटक शिकवून झाल्यावर शिक्षक प्रशिक्षकाने त्या घटकावर किमान तीन दिवोत्तरी प्रश्न छात्राध्यापकांना द्यावेत. त्या प्रश्नांचे स्वरूप विद्यापीठ प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांप्रमाणे असावे या तीनही प्रश्नाच्या अपेक्षित उत्तरांची चर्चा वर्गात करावी. तीनही प्रश्नांची उत्तरे लिहून काढावीत आणि संबंधित शिक्षक प्रशिक्षकाकडून तपासून घ्यावीत. शिक्षक प्रशिक्षकाने त्यात आवश्यक असल्यास सुधारणा सुचवाव्यात. प्रपाठादिवशी दिलेल्या तीन प्रश्नापैकी ऐनवेळी कोणताही एक प्रश्न प्रकट करून त्याचेच उत्तर परीक्षापध्दती वातावरणात लिहून घ्यावे.

प्रपाठ तपासून छात्राध्यापकाना ते परत करावेत. चांगल्या व निकृष्ट उत्तरावर चर्चा करावी. विद्यार्थी शिक्षकांना आपले प्राविण्य समजावे. प्रपाठाचे अंतर्गत मूल्यमापनात स्थान आहे म्हणून त्याचे गुण विद्यार्थ्यांना समजता कामा नयेत अशी भूमिका नसावी. प्रत्येकास आपला दर्जा समजणे प्रत्याभरणासाठी आवश्यक असते. वरील पध्दतीने १२ प्रपाठ पूर्ण करावेत. (प्रपाठ संयोजनाचे काम सोंपे होण्यासाठी त्याचे वेळापत्रक तयार करावे. प्रत्येक विषयाच्या प्रपाठाचे प्रश्न सत्रांभी छापील स्वरूपात विद्यार्थी शिक्षकाना मिळावेत.)

Open Book Assignment पुस्तके व संदर्भ वापरून प्रपाठ — पुस्तके व संदर्भ वापरून घ्यावयाच्या प्रपाठासाठी उपयोजन, विश्लेषण, संश्लेषण व मूल्यमापन या उद्दिष्टांचे मापन करणारे प्रश्न असावेत.

पुस्तके व संदर्भ वापरून घ्यावयाच्या प्रपाठाचे उत्तर लिहिताना शिक्षक प्रशिक्षकानी सुचविलेले पुस्तके /संदर्भ किंवा आपल्या आवडीचे पुस्तके /संदर्भ किंवा व्याख्यानाचे सारांश असे कोणत्याही प्रकारचे पुस्तके /संदर्भ वापरून उत्तराचे क्षेत्र निश्चित करावे. नेमके संदर्भ निश्चित करावेत व उत्तर लिहावे.

पुस्तके /संदर्भ पाहताना प्रश्नामध्ये काय विचारले आहे हे पाहून संदर्भ शोधण्यासाठी वेळ जाणार नाही याची काळजी घ्यावी. केवळ पुस्तके /संदर्भ याची नकल करावयाची नसते.

शिक्षक प्रशिक्षकानी उच्चस्तरीय प्रश्नासाठी काही Clue words चे अर्थ समजावून देणे आवश्यक आहे काही शब्द पुढील प्रमाणे Analyze, Compare, Criticize, Discuss, Describe, Enumerate, Evaluate, Illustrate, Interpret, Justify, Review, Summarize, Comment on etc.

अहवालाची रुपरेषा — प्रत्येक प्रपाठाच्या पूर्वतयारीच्या तीन प्रश्नांची उत्तरे आणि परीक्षा वातावरणातील प्रपाठाची उत्तरे याची स्वतंत्र फाईल असावी.

मूल्यमापन पद्धती — प्रत्येक प्रपाठास २० गुण असावेत. पूर्वतयारीत विद्यार्थ्याने घेतलेले श्रम व तीन प्रश्नाची लिहिलेली उत्तरे यासाठी १० गुण ठेवावेत तर प्रत्यक्ष प्रपाठ लेखनातील त्याच्या प्राविण्यासाठी १० गुण ठेवावेत. सर्व प्रपाठाच्या एकूण मिळालेल्या गुणांवरून १० पैकी गुण काढावेत.

मूल्यमापन तक्ता Evaluation Chart

प्रपाठ (Assignment)

महाविद्यालयाचे नाव:-

अ.न.	छात्राध्यापकाचे नाव	पूर्वतयारी (10)	परीक्षा (10)	एकूण (20)

विभागप्रमुख

मार्गदर्शक

प्राचार्य

एकूण गुणाचे रूपांतर १० गुणामध्ये करावयाचे आहे.

तोंडी परीक्षा (Viva)

A-5.2

Hours – 12 +20

गुण :- ३०

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकाने पूर्ण केलेल्या प्रात्यक्षिकाची पाहणी करणे.
- (२) अभ्यासक्रमात प्रात्यक्षिकासाठी निर्धारित केलेल्या उद्दिष्टाप्रमाणे छात्राध्यापकास प्रत्येक प्रात्यक्षिकाचे आकलन झाले किंवा नाही याचे मूल्यमापन करणे.
- (३) छात्राध्यापकानी पूर्ण केलेल्या प्रात्यक्षिकाचे मूल्यांकन करून गुणदान करणे.
- (४) बाह्य परीक्षकाकडून प्रत्याभरण घेणे.
- (५) छात्राध्यापकामध्ये संवाद कौशल्य विकसित करणे.

गुण :- ३०

कालावधी — प्रत्येक सत्रामध्ये १२ तास.

योग्य कालखंड — प्रत्येक सत्रामध्ये सत्रांत परीक्षा पूर्ण झाल्यानंतर व सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झाल्यानंतरचा आठवडा.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — शिवाजी विद्यापीठाच्या बी.एड. अभ्यासक्रमांमधील मार्गदर्शक तत्वानुसार सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झालेली असावी. अभ्यासक्रमातील सर्व प्रात्यक्षिकांची यादी महाविद्यालयाच्या काचफलकामध्ये लावावी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — तोंडी परीक्षा ही महाविद्यालयामधील सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झाल्यावर घ्यावी. तोंडी परीक्षा ही प्रत्येक सत्रामधील सर्व प्रात्यक्षिकांवर आधारित ३० गुणांची असेल. सदर परीक्षा घेणेसाठी महाविद्यालयामधील प्राचार्यांनी शिवाजी विद्यापीठ कक्षेतील मान्यताप्राप्त शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील एक १ युनिटसाठी दोन प्राध्यापकांची बाह्य परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी. बाह्य परीक्षक नेमताना ते शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील किमान ०५ वर्षे अनभव असलेल्या प्राध्यापकांची परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी. एक १ युनिटसाठी दोन बाह्य परीक्षक व महाविद्यालयामधील दोन अंतर्गत परीक्षक यांची नियुक्ती करून प्राचार्यांनी विद्यापीठाला कळवावे व विद्यापीठाची मान्यता घ्यावी. प्राचार्यांनी आपल्याअध्यक्षतेखाली मान्यताप्राप्त कॅमिटीमार्फत तोंडी परीक्षा पूर्ण केली जावी.

मूल्यमापन पध्दती — शिवाजी विद्यापीठ कक्षेतील मान्यताप्राप्त दोन बाह्य परीक्षक व महाविद्यालयामधील दोन अंतर्गत परीक्षक यांनी प्रत्येक विद्यार्थ्यास ३० पैकी गुण द्यावेत. एकूण मिळालेल्या गुणांवरून ३० पैकी गुण काढावेत.

Evaluation Chart

मूल्यमापन तक्ता

तोंडी परीक्षा (Viva)

Semester II

महाविद्यालयाचे नाव:-

परीक्षा न.	छात्राध्यापकाचे नाव	अंतर्गत परीक्षक १	अंतर्गत परीक्षक २	बाह्य परीक्षक १	बाह्य परीक्षक २	एकंदर एकूण	रुपांतरित गुण
		३०	३०	३०	३०	१२०	३०

अंतर्गत परीक्षक

बाह्य परीक्षक

प्राचार्य

सर्व परीक्षकांच्या एकूण गुणांचे रुपांतर ३० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

उद्दिष्टे —

१. छात्राध्यापकाने बी.एड. अभ्यासक्रमातील सैध्दांतिक विषयात प्राप्त केलेले प्राविण्य मोजणे.
२. छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
३. छात्राध्यापकातील विशेष प्राविण्य असलेल्या छात्राध्यापकाचा शोध घेणे.

गुण :- ३०

योग्य कालखंड — प्रत्येक सत्रांतावेळी सर्व घटक शिकवून झालेनंतर परीक्षा घ्यावी.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्त्विक भाग —सर्व पेपरमधील सर्व घटक शिकवून पूर्ण झालेले असावेत. परीक्षेच्या घटकांची यादी संबंधित विषय प्रशिक्षकानी काच पेटीत लावावी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — सत्रांत परीक्षा ही सर्व घटक शिकवून पूर्ण झाल्यावर प्रत्येक सत्रांतावेळी परीक्षा घ्यावी. प्रत्येक विभाग हा १५ गुणांचा असावा. प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप विद्यापीठाच्या प्रश्नपत्रिकेच्या स्वरूपाप्रमाणे असावे. ३० गुणांच्या पेपरसाठी १.५ तास वेळ असेल व १५ गुणांच्या पेपरसाठी ४५मिनिटे वेळ असेल.

मूल्यमापन पद्धती —एकूण मिळालेल्या गुणांवरून १० पैकी गुण काढावेत.

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

बी.एड. अभ्यासक्रमातील विषयाच्या प्रत्येक विभागाच्या प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप खालील प्रमाणे राहील.

प्रश्न १: वस्तुनिष्ठ प्रश्नाचा कोणताही प्रकार. (३ प्रश्न सोडविणे आवश्यक) ०३ गुण

प्रश्न २: लघुत्तरी प्रश्न. (३ प्रश्नापैकी २ सोडविणे आवश्यक) ०६ गुण

प्रश्न ३: दीर्घोत्तरी प्रश्न (१ प्रश्न सोडविणे आवश्यक) ०६ गुण

किंवा

दीर्घोत्तरी प्रश्न टिप [वरील] प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप ३५ गुणांच्या कोर्ससाठी असेल. पूर्ण ७० गुणांच्या कोर्ससाठी वरील प्रश्न व गुणांची संख्या दुप्पट करणे.

Evaluation Chart

मूल्यमापन तक्ता

सत्रांत परीक्षा (Term End Examination)

महाविद्यालयाचे नाव:-

अ.न.	रोल न.	छात्राध्यापकाचे नाव	गुण

विभागप्रमुख

मार्गदर्शक

प्राचार्य

एकूण गुणांचे रूपांतर १० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

***

SEMESTER - III

Second Year

Semester –III								
Course	B.Ed. Courses	Hours		Credit	Exam Hours	Marks		
						Internal (sessional)	External (Theory)	Total
	Curriculum & Pedagogical Studies	Inst. Hrs	Learning Hrs					
6b -I	Pedagogy of School Subject One Part –II	30	00	02	02	15	35	50
6b -II	Pedagogy of School Subject Two Part –II	30	00	02	02	15	35	50
	Practicum							
C-1	School Internship	396	00	13	--	325	00	325
C-2	Health & Physical Education Workshop	24	00	01	--	25	00	25
C-3	Psychological Testing Workshop	24	00	01	--	25	00	25
C-4	Action Research Workshop	24	36	02	--	50	00	50
C-5	Workshop on constructivist Approach to Teaching	36	00	01	--	25	00	25
C-6	Internal Examination (Semester IIIrd Assignment Internal Viva + Semester IIIrd External Examination)							
C-6.1	Semester IIIrd Internal Assignment	06	10	02	--	10	00	10
C-6.2	Semester IIIrd Internal Viva	12	20		--	30	00	30
C-6.3	Semester IIIrd End Internal Examination	12	30		--	10	00	10
Total		594	+96	24	04	530	70	600

SEMESTER III

6b -I Pedagogical of School Subject One Part –II

अभ्यासक्रम 6-अ-1 शालेय विषयाचे अध्यापन शास्त्र :

मराठी – भाग-2

संपर्क तास : आठवड्यात 02

श्रेयांक : 02

एकूण गुण : 50

बाह्य मूल्यांकन : 35

अंतर्गत मूल्यांकन : 15

उद्दिष्टे

प्रशिक्षणार्थीना

- 1 आशय विश्लेषण ही संकल्पना समजून घेण्यास मदत करणे
- 2 मराठी भाषेचे अध्यापन करत असताना विविध अध्ययन स्रोतांचा वापर करण्यास मदत करणे
- 3 विद्यार्थ्यांना वार्षिक नियोजन, घटक नियोजन, पाठ नियोजन, घटक चाचणीचे नियोजन करण्यास सक्षम बनविणे
- 4 मूल्यमापनाच्या पद्धतींचे आकलन होण्यास मदत करणे
- 5 मराठी भाषेच्या अध्यापकाची गुणवैशिष्ट्ये समजण्यास मदत करणे
- 6 मराठी भाषेच्या अध्यापकासमोरील समस्या जाणून त्यावर उपाय शोधण्यास मदत करणे
- 7 मराठी विषयाच्या अध्यापकाची बदलती भूमिका जाणून घेण्यास सहाय्य करणे

घटक 5 अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण

अ) मराठी विषयाची संरचना

0६ गुण 7 तास

ब) आशय विश्लेषण – अर्थ, महत्त्व, घटक व अध्यापन पद्धतीची निवड

क) अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम व पाठ्यपुस्तक यातील संबंध

ड) चांगल्या पाठ्यपुस्तकाचे निकष

घटक 6 अध्ययनाचे स्रोत

0६ गुण 7 तास

अ) छापील स्रोत : क्रमिक पुस्तके, कार्यपुस्तिका, हस्तपुस्तिका इ.

ब) अध्ययन अनुभव : प्रकार, स्वरूप व निकष

क) दृक्-श्राव्य साधने : दृक् साधने – प्रक्षेपित, अप्रक्षेपित साधने, श्राव्य साधने, दृक्-श्राव्य साधने

ड) नाविन्यपूर्ण स्रोत : भाषा प्रयोगशाळा, संगणक, इंटरनेट

घटक 7 नियोजन व मूल्यमापन

0६ गुण 8 तास

अ) नियोजन : वार्षिक नियोजन, घटक नियोजन, पाठ नियोजन, घटक चाचणी

- ब) मूल्यमापन : संकल्पना, प्रकार – आकारिक, साकारिक व सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन
 क) मूल्यमापनाची तंत्रे : मौखिक, लेखी, समययस्क गटाकडून मूल्यमापन, स्वयंमूल्यमापन
 ड) नैदानिक चाचणी व उपचारात्मक अध्यापन

घटक ८ मराठी भाषेचा अध्यापक

०८ गुण ८ तास

- अ) अर्हता व गुणवैशिष्ट्ये : मराठी भाषेच्या अध्यापकाची अर्हता व गुणवैशिष्ट्ये
 ब) व्यावसायिक वाढ व विकास : शिक्षक संघटना व विषय संघटना – स्वरूप, गरज व कार्ये
 क) मराठीचे अध्यापन करताना येणा-या समस्या, समस्या निराकरणाच्या कार्यनीती
 ड) मराठी विषयाच्या शिक्षकाची बदलती भूमिका

प्रात्यक्षिक कार्य

पुढीलपैकी कोणतेही एक

१५ गुण

- १) एका उच्च प्राथमिक किंवा एका माध्यमिक स्तरावरील पाठ्यपुस्तकाचे निकषांवर आधारित परीक्षण करणे
- २) दोन गद्य आणि एका पद्याचे आशयविश्लेषण करणे
- ३) भाषा प्रयोगशाळेला भेट देउन अहवाल तयार करणे
- ४) घटक चाचणीची रचना करून कार्यवाही करणे व अहवाल लिहिणे
- ५) मराठी विषयाच्या शिक्षकाची बदलती भूमिका यावर गटचर्चा करून अहवाल लिहिणे

संदर्भ ग्रंथ

१. कुंडले,म.बा. (१९७४), मराठी अध्यापन, पुणे : श्रीविद्या प्रकाशन
२. पाटील, लीला (१९९४), मराठीचे अध्यापन आणि मूल्यमापन, पुणे : व्हीनस प्रकाशन
३. करंदीकर, सुरेश (१९९६), मराठी अध्यापन पद्धती, कोल्हापूर : फडके प्रकाशन
४. दुनाखे, अरविंद (२०००), मराठीचे अध्यापन, पुणे : नूतन प्रकाशन
५. पिचड, नलिनी, बरकले रामदास (२००५), मातृभाषा मराठीचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण, नाशिक: इनसाइट प्रकाशन
६. वास्कर, पुष्पा आनंद (२००६), भाषाशिक्षण, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन
७. भालेराव, सुभाष (२००६), उद्याच्या शिक्षकांसाठी मराठी शिक्षण, नाशिक : इनसाइट प्रकाशन
८. देशमुख,संगीता (२००७), मातृभाषा मराठी अध्यापन पद्धती, औरंगाबाद:साहित्य सेवा प्रकाशन
- १०.गवस, राजन (१९९५), मराठीचे आशययुक्त अध्यापन, पुणे : मेहता प्रकाशन
- ११.जोशी, अनंत (२००६), आशययुक्त अध्यापन पद्धती, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन
- १२.करंदीकर सुरेश,मंगळूरकर मीना(२००३), मराठी आशयअध्यापन पद्धती, पुणे: फडके प्रकाशन
- १३.भिताडे विनायक आणि इतर (२००६), आशययुक्त अध्यापन पद्धती, पुणे: नित्यनूतन प्रकाशन
- १४.सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन, भाग १ ते ४, पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद
- १५.दांडेकर, वा. ना. (१९८६), शैक्षणिक मूल्यमापन व संख्याशास्त्र, पुणे : श्रीविद्या प्रकाशन
- १६.जगताप ह. ना. (२००६), प्रगत शैक्षणिक तंत्रविज्ञान आणि माहिती तंत्रविज्ञान, पुणे: नित्य नूतन प्रकाशन

COURSE 6b - I Pedagogy of School Subject

Course 6 B1 - शालेय स्तर पर हिंदी भाषा का अध्यापन शास्त्रीय ज्ञान

भाग –2

कुल अंक – 50

कालांश – प्रति सप्ताह – 2

बाह्य मूल्यांकन – 35

क्रेडिट – 2

आंतरिक मूल्यांकन – 15

पाठ्यक्रम के उद्देश्य –

छात्राध्यापक को :—

1. शैक्षिक अनुभूतियों का परिचय कराना तथा मुद्रित सामग्री, दृश्य—श्राव्य सामग्री का विकसन एवं कक्षाध्यापन के दौरान प्रयोग करने में सक्षम बनाना।
2. हिंदी भाषा का अध्ययन शास्त्रीय विश्लेषण करने में सक्षम बनाना।
3. पाठ्यचर्या, पाठ्यक्रम एवं पाठ्यपुस्तक का परस्पर संबंध बताना एवं पाठ्यचर्या एवं पाठ्यक्रम निर्माण के तत्वों की जानकारी देना।
4. अच्छे पाठ्यपुस्तक के निकष के आधार पर माध्यमिक स्तर की किसी एक कक्षा के पाठ्यपुस्तक का आलोचनात्मक विश्लेषण करने में मदद करना।
5. शालेय नियोजन (वार्षिक, इकाई एवं पाठ नियोजन) समझकर, विविध नियोजन करने की क्षमता विकसित करना तथा इकाई जॉच परीक्षा की रचना एवं कार्यवाही करने में सक्षम बनाना।
6. भाषा मूल्यांकन की प्रक्रिया से परिचित करना।
7. हिंदी अध्यापक की शैक्षिक योग्यता, विशेषताएँ एवं गतिशील भूमिका को समझना।
8. शिक्षालयों में हिंदी अध्यापन की चुनौतियों से अवगत करना एवं उन चुनौतियों का समाधान ढुँढ़ने के लिए प्रवृत्त करना।

इकाई – 5— शैक्षिक अनुभूतियों एवं सहायक सामग्री।

अंक –09 कालांश – 08

- क. शैक्षिक अनुभूतियों : अर्थ प्रकार (प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष शैक्षिक अनुभूतियों), शैक्षिक अनुभूतियों के निकष।
- ख. सहायक सामग्री – दृश्य सामग्री – (प्रक्षेपित—अप्रक्षेपित) श्राव्य सामग्री, दृश्य—श्राव्य सामग्री।
- ग. मुद्रित सामग्री—किताब, कार्यपुस्तिका, अध्यापक हस्तपुस्तिका, समाचार पत्र, पत्रिकाएँ।
- घ. आधुनिक सामग्री (साधन) : भाषा प्रयोगशाला, संगणक, इंटरनेट।

इकाई –6 – हिंदी भाषा का अध्यापन शास्त्रीय विश्लेषण। अंक-09 कालांश – 09

- क. हिंदी भाषा की संरचना : संकल्पना, विशेषताएँ, प्रकार एवं लाभ।
- ख. आशययुक्त अध्यापन पद्धति : संकल्पना, उद्देश एवं महत्व।
- आशय – विश्लेषण— अर्थ, स्वरूप, प्रकार। आशय विश्लेषण के अंग। पाठ्यांश का आशय विश्लेषण एवं अध्यापन कार्यनीति का एकात्मिकरण।
- ग. पाठ्यचर्या, पाठ्यक्रम एवं पाठ्यपुस्तक का सहसंबंध – पाठ्यचर्या एवं पाठ्यक्रम निर्माण के तत्व।
- ड. पाठ्यपुस्तक : पाठ्यपुस्तक के निकष (विशेषताएँ), माध्यमिक स्तर के किसी एक कक्षा की पाठ्यपुस्तक का आलोचनात्मक विश्लेषण।

इकाई – 7— हिंदी भाषा का नियोजन एवं मूल्यांकन। अंक-09 कालांश –08

- क. हिंदी भाषा का नियोजन : वार्षिक नियोजन, इकाई नियोजन, पाठ नियोजन, इकाई जॉच परीक्षा (घटक कसौटी) रचना एवं कार्यवाही।
- ख. मूल्यांकन के प्रकार : आकारिक एवं संकलित, सतत और समग्र मूल्यांकन (CCE)
- ग. मूल्यांकन की तकनीकी (तंत्र)—मौखिक एवं लिखित परीक्षा, पोर्टफोलियो, खुली किताब परीक्षा (Open Book Examination)। सतत मूल्यांकन के साधन, स्वयं मूल्यांकन एवं समूह मूल्यांकन।
- घ. निदानात्मक परीक्षा एवं उपचारात्मक अध्यापन।

इकाई – 8— हिंदी अध्यापक। अंक-08 कालांश –05

- क. हिंदी अध्यापक की शैक्षिक योग्यताएँ एवं विशेषताएँ।
- ख. व्यावसायिक विकास : व्यावसायिक विकास में अध्यापक संघटन की भूमिका एवं कार्य, व्यावसायिक विकास हेतु आवश्यक उपक्रम।
- ग. हिंदी अध्ययन – अध्यापन में निर्माण होनेवाली समस्याएँ एवं उनके निराकरण के लिए सुझाव।
- घ. बदलते परिप्रेक्ष्यमें हिंदी अध्यापक की भूमिका—अभिभावक, समाज, एवं, सहयोगियों के संदर्भ में।

परियोजना कार्य (Sessional Work) निम्नलिखित में से कोई एक। अंक-15

1. किसी एक पाठशाला का दौरा कर के हिंदी भाषा अध्यापन में संगणक का प्रयोग किस प्रकार से किया जाता है, इसका एक रिपोर्ट तैयार कीजिए।
2. किन्ही तीन घटकों का विस्तृत आशय विश्लेषण कीजिए।
3. कक्षा पाँच से दस तक किसी एक पाठ्यपुस्तक का उसके विशेषताओं के आधारपर परीक्षण कीजिए।
4. किसी इकाई पर आधारित इकाई जॉच परीक्षा तैयार करके एवं उसका क्रियान्वयन कर के रिपोर्ट तैयार कीजिए।

5. हिंदी भाषा के अध्यापक की बदलती भूमिका पर गुटचर्चा कर के रिपोर्ट प्रस्तुत कीजिए।

संदर्भ ग्रंथ सूची

1. भाटिया एम.एस.और नारंग सी.एस. आधुनिक हिंदी शिक्षण विधियाँ प्रकाश ब्रदर्स लुधियाना।
2. भाई योगेन्द्रजीत (1991) हिंदी भाषा शिक्षण, विनोद पुस्तक मंदिर रांगेय राघवमार्ग, आगरा।
3. गोरे बलभीम राज (1985) हिंदी अध्ययन : स्वरूप एवं समस्याएं संचयन प्रकाशन, कानपूर
4. केशव प्रसाद (1989) हिंदी शिक्षण, धनपतराय एण्ड सन्स दिल्ली
5. केणी सज्जन राय और कुलकर्णी हरिकृष्ण (1964) हिंदी अध्यापन पद्धति विनस प्रकाशन पुणे।
6. लहरी राजेंद्रप्रसाद (1966) हिंदी शिक्षण राम प्रसाद एण्ड सन्स, आगरा।
7. मुखर्जी श्रीधरनाथ (1965) राष्ट्र भाषा की शिक्षा आचार्य बुक डेपो बडौदा।
8. पाण्डेराय शकल (1991) हिंदी शिक्षण, मुद्रणालय आगरा।
9. पंडितवं. बि. (1991) हिंदी अध्यापन, नूतन प्रकाशन, सदाशिवपेठ पुणे।
10. साठे ग.नं. (1962) राष्ट्र भाषा का अध्यापन, महाराष्ट्र राष्ट्र भाषा सभा प्रकाशन, पुणे।
11. सिंहसावित्री (1986) हिंदी शिक्षण मेरठ इंटरनेशनल पब्लिशिंग हाऊस मेरठ।
12. वास्कर आनंद और वास्कर पुष्पा (1993) हिंदी आशययुक्त अध्यापन पद्धती, मेहता पब्लिशिंग हाऊस पुणे.
13. वास्कर पुष्पा आनंद (2002) शिक्षण प्रशिक्षण और हिंदी अध्यापन, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे
14. वास्कर आनंद वास्कर पुष्पा (2009) भाषा शिक्षण L1L2 नित्य नूतन प्रकाशन पुणे।
15. तिवारी भोलानाथ (1988) हिंदी भाषा शिक्षण साहित्य सहकार. नई दिल्ली।

.....

COURSE 6b -I PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT

ENGLISH PART- II

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
	Internal Assessment: 15

Course Objectives: After completion of the course the student teachers will be able to –

1. develop and use of learning resources in the classroom both print and audio visual resources and computer and web resources .
2. understand the pedagogical analysis of English language and content.
3. develop an insight into the symbiotic relationship between curriculum, syllabus and textbooks.
4. understand the steps of year plan, unit plan, lesson plans, and unit plan.
5. understand the process of language assessment.
6. understand the qualities and qualifications and changing role of an English teacher.
7. understands the problems faced by the teachers in teaching English in Indian schools.

UNIT V - LEARNING RESOURCES

(09 Marks, 8 hrs)

- a) Print resources: Resources for communicating verbal experiences: textbook, workbook, and instructional material
- b) Learning experiences: types, nature, criteria of good learning experiences
- c) Audio Visual Aids: *Audio Resources:* meaning, purpose, Educational radio broadcast, Tape recorder *Visual Resources:* meaning, purpose, *Non- projected visual resources:* - graph, map, poster, models and materials, *Projected visual resources;* - still visuals – slides, transparencies, film strips. Moving visuals – film, video, animation.
- d) Innovative Resources: Language laboratory, computer and web resources for ELT and ELL

UNIT VI - PEDAGOGICAL ANALYSIS

(09 Marks, 8 hrs)

- a) Structure: Structure of English language
- b) Content Analysis: Meaning ,components of content analysis, and selection of teaching strategies
- c) Curriculum, Syllabus and Textbook: Understanding the relationship between curriculum, syllabus and textbook
- d) Textbook: Criteria of Good textbook and critical analysis of any standard textbook at secondary level

UNIT VII - PLANNING AND EVALUATION**(09 Marks, 7 hrs)**

- a) Planning: Year plan, unit plan, lesson plan (Difference between conventional and constructivist lesson plan), and unit test
- b) Types of Evaluation: Formative, summative and continuous comprehensive evaluation (CCE)
- c) Techniques of Evaluation: oral, written, portfolio, cloze test, self evaluation and peer evaluation
- d) Testing: Diagnostic test and remedial teaching

UNIT VIII - ENGLISH TEACHER**(08 Marks, 7hrs)**

- a) Qualification and Qualities: Essential qualifications and qualities of an English teacher
- b) Professional growth and Development: Professional organizations, professional growth and development of English teacher
- c) Problems: Problems faced by the teacher in teaching English in Indian schools and suggestions for improvement
- d) Role of the Teacher: Changing role of English teacher in terms of students, parents, society and with colleagues

Sessional work : Any one of the following**(15 marks)**

- 1. Select any two units of English textbook at secondary level and Prepare innovative resources for ELT and ELL.
- 2. Write a report on current practices of assessment and evaluation at upper primary stage.
- 3. Take a review of the methods for measuring portfolio performance of students.
- 4. Prepare one conventional lesson plan and one on constructivist lesson plan (on the same unit) and comparative study of its effectiveness on students' classroom performance.
- 5. Take interview of five students having special needs and their parents keeping in mind the following points
  - a. Family and social background
  - b. Financial position
  - c. Expectations from the school and society
  - d. Academic achievement of the students
  - e. Barriers in their learning etc.

References :

- Bhatia K. K. (1996) New Techniques of Teaching English as a Foreign Language, Jalandhar, New academic Publishers.
- Bose Kshanika (1979) Teaching of English a Modern approach, New Delhi, Dhoba House

- Baruah T. C. (1984) The English Teachers Handbook, New Delhi, Sterling Publishers Ltd.
- Bansibihari Pandit, Kute Meena& Suryavansi D.((1999) Communicative language Teaching in English , Pune , Nutan Prakashan
- Diane Larsen Freeman and Marti Anderson (2012) Techniques and Principles in Language teaching, Oxford University press
- Gurav H. K. (2007) Teaching Aspects of English Language,
- Jessa M. (2005) Efficient English Teaching New Delhi, APH Publishing Co.
- Kohli B. L. Sharma R.K. Sastri T. R. Sengupta P. V. (1987) Teaching of English made Easy, New Delhi Dhoba House
- Kaushik D. P. (2010) Teaching of English, Agra, Agrawal Publishers
- Mahajan Sangita (2014) Content Cum Methodology- English – II Jalgaon, Prashant Publications.
- Jessa M. (2005) Efficient English Teaching New Delhi, APH Publishing Co.
- Pawar N. G. Theory and Practice of Teaching English language, Pune Nutan Prakashan

.....

COURSE 6 b - I : PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT

SANSKRIT PART II

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

COURSSE OBJECTIVES :- After completion of the course the student teacher will be able to -

- 1) develop and use of learning resources in the classroom both audio visual resources and computer resources.
- 2) understand the pedagogical analysis of sanskrit language and content.
- 3) prepare the various types of planning for sanskrit language.
- 4) identify difficulties in language learning and provide suitable remedial instruction.
- 5) acquainted with qualities and professional growth of sanskrit teacher and to help them in acquiring the same.

UNIT V – Learning resources and learning experiences in sanskrit (09 Marks, 8 hrs)

- a) learning experiences – types, criteria of good learning experiences.
- b) audio – visual aids -

audio resources : meaning, purpose, educational radio, tape recorder.

visual resources : meaning, purpose, non projected

visual resources – pictures, charts, diagrams, models, poster.

projected visual resources – still visuals - slides, transparencies, filmstrips.

moving visuals – film, animation.

- c) computer assisted language learning.
- d) language laboratory.

UNIT VI – Pedagogical Analysis

(09 marks, 8 hrs)

- a) structure – structure of sanskrit language.
- b) content analysis – meaning, components of content analysis, and selection of teaching strategies.
- c) curriculum, syllabus and textbook – understanding the relationship between curriculum, syllabus and textbook.
- d) textbook – criteria of good textbook and critical analysis of any standard textbook at secondary level.

UNIT VII – Planing and Evaluation

(09 marks, 7 hrs)

- a) year plan, unit plan, lesson plan.
- b) construction and administration of unit test.
- c) formative and summative evaluation.
- d) diagnostic test and remedial teaching.

UNIT VIII – Sanskrit Teacher

(08 marks, 7 hrs)

- a) qualities of a sanskrit teacher.
- b) professional growth and development of teacher.
- c) research mindedness.
- d) commitment of sanskrit teacher.

Sessional work : (any one of the following)

(15 marks)

- 1) identification of teaching learning difficulties and remedial strategies for any one student for sanskrit language teaching.
- 2) select any two units of sanskrit textbook at secondary level and prepare innovative resources.
- 3) take an interview of experienced sanskrit teacher and write a report on it.
- 4) write a report on current practices of assessment and evaluation at upper primary stage.
- 5) Prepare one conventional lesson plan and one on constructivist lesson plan (on the same unit) and comparative study of its effectiveness on students classroom performance.

References –

- संस्कृत शिक्षण - डॉ. रघुपनाथ सफाया
- संस्कृत शिक्षण - राधेश्याम गाडे
- संस्कृत शिक्षण - डॉ. रामशकल पाण्डेय
- संस्कृत शिक्षण - डॉ. प्रभा शर्मा
- संस्कृत शिक्षण - डॉ. पुष्पासोढी , संजय दत्ता
- संस्कृत शिक्षण - प्रो.रमेशचंद्र शास्त्री, रामचंद्र शास्त्री
- संस्कृत अध्यापन पद्धती - डॉ. प्रतिभा सुधीर पेंडके
- संस्कृत शिक्षण - डॉ. रघुनाथ सफाया
- संस्कृत शिक्षण - राधेश्याम शर्मा गौड
- संस्कृत शिक्षण - डॉ. प्रभाशंकर मिश्र
- The Teaching of Sanskrit - R.N. Safaya
- A New Approach to Sanskrit - Dr. Bokil Parasnis
- Modern Methods of Teaching Sanskrit - Bela Rani Sharma

COURSE 6b - I : Pedagogy of School Subject

Science Part- II

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives: To enable the student's teacher to

1. Understand the pedagogical analysis of science.
2. Understand the need, importance & stages of planning of science.
3. Understand the various instructional approaches & their application in teaching science .
4. Understand the application of appropriate evaluation techniques in science .
5. Understanding preparation & use of diagnostic test & organize remedial teaching.
6. Acquaint the qualities professional growth of science teacher& help them in acquiring the same.
7. Acquire the knowledge of the content or science operating at the secondary school level according to teaching process.
8. Become a competent science teacher a teacher of all science.

Unit V: Resource materials for teaching and learning Science (10 marks, 8 hrs)

- a) Modern trends in curriculum construction -
- b) Principles of Curriculum organisation – Topical and Spiral, Logical and

Psychological, Concentric and Spiral, Correlation

- c) Curriculum Reforms in school Science - National and state level reforms- NCERT & SCERT
- d) Analysis of syllabus for one standard
- e) Text book – need and importance, qualities of good Science text book, critical analysis of the existing Science text book in secondary schools of Maharashtra
- f) Teachers hand books – need and importance
- g) Work books – need and importance
- h) Science Club – Objectives, Suggested activities, organization – Science exhibition, science tour.
- i) Science Laboratory – Importance, Physical Infrastructure and Materials Planning and organising laboratory activities.

Unit – VI: Pedagogical Knowledge analysis of Secondary School Science (10 marks, 9 hrs)

In order to explain the different pedagogical aspects of teaching Science, the following topics in Science which are presently taught at secondary school level are included. (As and when there are changes in topics to be taught in Science at school level, the corresponding changes in topics should be made)

Activity on each unit includes –

- 1) Content analysis ;
- 2) Identification of the concepts hierarchically ;
- 3) Specification of instructional objectives in behavioral terms ;
- 4) Suggesting teaching strategies;
- 5) Selection of teaching aids with note on their preparation and mode of use ;
- 6) Design demonstration procedure and / or experiments ;
- 7) Suggest investigatory or observation based questions ;
- 8) Identifying the misconceptions and appropriate remedial strategies
  - a) Concept of pedagogic content knowledge (PCK)
  - b) Structure of Science as a subject
  - c) **Content : teaching of physical science:** Magnetism energy, Motion, properties of matter, Electricity,

Teaching of Life Science: land & animal cell, ecosystem, human health, Technology & human life, digestive& respiratory system, Grain production & management, Plant tissues, reproduction organism, microorganism.

Teaching of physical sciences: Atomic bonding, Metals & Non Metals, Optics: Reflection and Refraction. Introduction to nanotechnology.

Unit –VII : Assessment of & for science learning (7 marks, 6 hrs)

- a) Year planning
- b) Unit Plan
- c) Year plan
- d) Unit plan
- e) **Construction of Unit test** – design, blue print; Item construction; marking scheme, question wise analysis.
- f) **Construction of Science question paper** - including general instruction, multiple choice questions, very short answer, short answer and long answer questions. with nature of options and overall coverage, and marking scheme
- g) **Construction and use of diagnostic test in science** – steps; preparation of diagnostic chart (error analysis table), identification of difficulties and remedial teaching
- h) **Comprehensive & Continuous Evaluation-**

Unit – VIII Professional development of Science teacher (08 marks, 7hrs)

- a) **Qualities-** General, personal, Specific
- b) **Teacher Competencies and roles** - Contextual, Conceptual, Curricular, Content, Learning material, Evaluation, Management, Parental contact, Society contact, Facilitator, Scaffolder, Mentor, Social Engineer, Reflective Practitioner and Co-operation
- c) **Professional growth of teacher-** seminars, workshops, conferences, projects, in-service training
- d) **Reference material in teaching Science** - Encyclopedia, Magazines, Reference books, Teachers Handbook, Students workbook.

SESSIONAL WORK:

(15 Marks)

Each student-teacher is required to complete sessional work on any one of the following:

1. Preparation of a unit test on any topic by developing Blue Print and the test items conforming to the blue print.
2. Diagnosis of learner difficulty in Science and preparation of remedial exercises
3. Analysis of syllabus and Evaluation of Textbook.
4. Prepare a workbook on a specific unit in science.
5. Visit to science fair, science city and Institute and write a report.

References :

- Bhatnagar, A.B. Bhatnagar, S.S. (2005), Teaching of Science, Meerut: R. Lall Book Depot.
- Brucecejoyce/Marsha Weil (1985), Models of Teaching, Prentice Hall of India Pvt. Ltd. New Delhi.
- Das, R.C. (1985), Science Teaching in schools, New Delhi: Sterling Publishers Pvt. Ltd.
- Kohli, V.K. (1982), How to Teach Science, Ambala: Vivek Publisher.
- Kuhlizyn, Com Berich, Gard D. (1987), Educational Testing and Measurement, London: Scott Foronuman and Company.
- Kumar, Amit (1995), Teaching of Physical Science, New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd.
- Kulshreshtha. S.P. (2005), Teaching of Physical Science, Meerut: R. Lall Book Depot.
- Kulshreshtha. S.P., PasrichaHarpal (2005, Teaching of Biology, Meerut: R. Lall Book Depot.
- Mittal, Arun (2004), Teaching of Chemistry, New Delhi: APH Publishing Corporation.
- Mohan, Radha (1995), Innovative Science Teaching for Physical Science, Teachers, New Delhi: Prentice Hall of India Pvt. Ltd.
- Nanda, V.K. (1998), Teaching of General Science in Elementary School, New Delhi, Anmol Publication.

.....

COURSE 6b - I : Pedagogy of School Subject**Commerce Part –II**

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objective – To enable the student teacher to

1. develop and use of learning resources in the classrooms both print and audiovisual resources and computer, web resources.
2. understand the pedagogical analysis of commerce.
3. develop and insight into the symbolic relationship between curriculum , syllabus and text book.
4. understand the steps of year plan ,unit plan, lesson plan.
5. Understand the qualities and qualification and changing role of commerce teacher.

Unit V- Learning resources.**(09 Marks, 8 hrs)**

- a) Print resources – resources for communicating verbal experiences textbook, workbook and instructional material.
- b) Learning experiences – types,nature,criteria of good learning experiences.

- c) Audio visual aids- audio resources, meaning ,purpose, educational video conferring , visual resources – meaning, purpose,non projected visual resources- graphs, map,poster,models and materials.Projected visual resources- still visual- slides,transperiences,film strips,moving visual-film video animation.
- d) Innovative resources- Computer, internet resources,LCD,etc.

Unit VI - Pedagogical analysis of commerce.

(09 Marks, 8hrs)

- a) Concept, objectives, steps and importance of pedagogical analysis.
- b) Distinction between pedagogic analysis and methodology of teaching.
- c) Structure of Commerce.
- d) content analysis – Concept and process.
- e) Curriculum – concept, nature, principles of curriculum construction.
- f) Relation between curriculum and syllabus.
- g) Analysis of commerce syllabus for XI & XII Standards.
- h) Criteria of good textbooks and critical analysis.
- i) Content - cum – methodology approach.

Unit VII : Planning and evaluation

(09 marks, 10 hrs)

- a) Planning–Year plan, unit plan, lesson plan. (Objective based IT based, constructivism)
- b) Evaluation – Evaluation procedures used in commerce teaching diagnostics testing and remedial instruction in teaching of commerce.
- c) Construction of unit test, design and blue print, marking scheme, model question paper with answer sheet.
- d) Comprehensive and continuous evaluation

Unit VIII – Commerce teacher

(8Marks, 4hrs)

- a) Qualification and qualities of commerce teacher – General, personal, specific.
- b) Professional training and growth of commerce teacher.
- c) Commerce teacher organization and its contribution in professional development of the teacher.
- d) Competencies – Contextual, conceptual, curricular, content learning material, Evaluation management, parental context, society contact and co-operation.

Sessisonal Work (Any one out of five)

(15 Marks)

1. Designing learning activities appropriate strategies selecting preparing learning resources.
2. Prepare a work book on a specific unit in commerce practicum.
3. Planning and construction of unit test in commerce.

4. Conduct a seminar on the changing role of the commerce teacher.
5. Analysis of a unit in commerce text book to identify the concept principle and processes.

References -

- Agarawal, J.C.,(1996), **Teaching of Commerce a practical Approach**, Vikas Publishing House (P) Ltd., New Delhi
- Dr.Y.K.Singh (2005) **Teaching of Commerce**, A.P.H. Publishing corporation New Delhi –
- Dr.T.Shankar **Methods of Teaching Commerce** (2007) CRESCENT Publishing corporation.
- Dr. SATNAMSINGH (2007) **Modern methods of teaching commerce** Srishit Book distributors New Delhi.
- K.Venkateswarlu, SK. Johmi Basha, Digumarti, Bhaskara Rao, (2004) **Methods of Teaching Commerce**, Discovery Publishing House, New Delhi.
- Khan, M.S.,(1982), **Commerce Education**, Sterling Publishing (P) Ltd. New Delhi.
- Rao, Digmurti Bhaskara, Ramesh, A.R.,(2006). **Techniques of Teaching Commerce**, Sonali Publications, New Delhi.
- Rao, Seema (1995), **Teaching of Commerce**, Anmol Publications (P) Ltd.,
- गाजरे , नानकर (१९९२) **वाणिज्य अध्यापन पद्धती** नूतन प्रकाशन पुणे.
- गोयल, मधुकर लता, **वाणिज्य शिक्षण** संदीप प्रकाशन, रोहटक.
- रामपालसिंह, **वाणिज्य शिक्षण** (१९९०) विनोद पुस्तक मंदिर,आग्रा.
- सक्सेना, उदयवीर, (१९९०) **वाणिज्य शिक्षण**, विनोद पुस्तक मंदिर, आग्रा.

.....

COURSE 6b - II Pedagogy of School Subject

MATHEMATICS Part- II

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Objectives: To enable the student teachers to

1. understand the modern trends in curriculum construction
2. familiarise with the principles of Curriculum organisation, approaches to mathematics curriculum and curriculum study groups
3. make the student teachers understand the need and importance of community based resources in the present scenario
4. understand the man made resources in the present context
5. make the student teachers familiar with the possibilities of the resource materials in the present context
6. acquire the knowledge of the content of Mathematics operating at the secondary school level according to teaching process.
7. understand the pedagogical knowledge analysis of Mathematics.
8. understand the need, importance & stages of planning instruction in Mathematics.
9. understand the application of appropriate evaluation techniques in Mathematics.
10. understanding preparation & use of diagnostic test and organize remedial teaching.
11. acquaint the qualities & professional growth of Mathematics teacher and help them in acquiring the same.
12. understand the various instructional approaches and their application in teaching Mathematics.
13. prepare and evaluate instructional materials in Mathematics.

Unit V: Resource materials for teaching and learning mathematics**(09 hrs, 10 Marks)**

- a) Modern trends in curriculum construction -
- b) **Principles of Curriculum organisation** – Topical and Spiral, Logical and Psychological, Concentric and Spiral, Correlation
- c) **Curriculum Reforms in school Mathematics**- National and state level reforms- NCERT & SCERT
- d) Analysis of syllabus for one standard
- e) **Text book** – need and importance, qualities of good mathematics text book, critical analysis of the existing mathematics text book in secondary schools of Maharashtra
- f) **Teachers hand books** – need and importance
- g) **Work books** – need and importance
- h) **Mathematics Club** – Objectives, Suggested activities, organisation.
- i) **Mathematics Laboratory** – Importance, Physical Infrastructure and Materials Planning and organising laboratory activities.

Unit – VI: Pedagogical Knowledge analysis of Secondary School Mathematics**(09 hrs, 10 Marks)**

In order to explain the different pedagogical aspects of teaching mathematics, the following topics in mathematics which are presently taught at secondary school level are included. (As and when there are changes in topics to be taught in Mathematics at school level, the corresponding changes in topics should be made)

Activity on each unit includes –

- 9) Content analysis ;
- 10) Identification of the concepts hierarchically ;
- 11) Specification of instructional objectives in behavioral terms ;
- 12) Suggesting teaching strategies;
- 13) Selection of teaching aids with note on their preparation and mode of use ;
- 14) Design demonstration procedure and / or experiments ;
- 15) Suggest investigatory or observation based questions ;

16) Identifying the misconceptions and appropriate remedial strategies

- a. Concept of pedagogic content knowledge (PCK)
- b. Structure of Mathematics as a subject
- c. **Arithmetic:** Profit, Loss. Percentage, Ratio and Proportion.
- d. **Algebra:** Sets, Real numbers, algebraic Expressions, Graphs, linear equations, Quadratic equations, Arithmetic Progression (A. P.), Probability.
- e. **Geometry:** Lines, Angles, Triangles, Congruency, similarity, Geometric Constructions, Circle, Quadrilateral, Co-ordinate Geometry, Mensuration, Straight lines of two-dimensional Geometry.
- f. **Trigonometry:** Trigonometric ratios, Simple Identities, and solution of simple trigonometric equations.
- g. **statistics**

Unit – VII Assessment of & for Mathematics learning (07 Hrs, 9 Marks)

- a) Year plan
- b) Unit plan
- c) **Construction of Unit test** – design, blue print; Item construction; marking scheme, question wise analysis.
- d) **Construction of Mathematics question paper** - including general instruction, multiple choice questions, very short answer, short answer and long answer questions. with nature of options and overall coverage, and marking scheme
- e) **Construction and use of diagnostic test in mathematics** – steps; preparation of diagnostic chart (error analysis table), identification of difficulties and remedial teaching
- f) **Comprehensive & Continuous Evaluation.**

Unit – VIII Professional development of Mathematics teacher (05 Hrs, 6 Marks)

- a) **Qualities-** General, personal, Specific
- b) **Teacher Competencies and roles** - Contextual, Conceptual, Curricular, Content, Learning material, Evaluation, Management, Parental contact, Society contact, Facilitator, Scaffolder, Mentor, Social Engineer, Reflective Practitioner and Co-operation

8.1 Professional growth of teacher- seminars, workshops, conferences, projects, in-service training

8.2 Reference material in teaching Mathematics- Encyclopedia, Magazines, Reference books, Teachers Handbook, Students workbook.

SESSIONAL WORK:

(15 Marks)

Each student-teacher is required to complete sessional work on any one of the following:

6. Preparation of a unit test on any topic by developing Blue Print and the test items conforming to the blue print.
7. Diagnosis of learner difficulty in Mathematics and preparation of remedial exercises
8. Analysis of syllabus and Evaluation of Textbook.
9. Prepare a workbook on a specific unit in Mathematics.
10. Conduct a seminar on the changing role of Mathematics teacher.

List of Recommended Books-

- Aggarwal S.M.(1990), A Course teaching of modern Mathematics, Dhanpat Raj & Sons Delhi.
- Brucece joyce/Marsha Weil (1985), Models of Teaching, Prentice Hall of India Pvt.Ltd.Delhi.
- Mangal S.K.(1990), Teaching of Mathemartics, Prakash Brothers Educational Publishers. Ludhiyana.
- Siddhu K.P.(1995) The Teaching of Mathematics, Sterling Publishers Pvt.Ltd. New Delhi.
- ओक अ.वा. सत्यवती राऊळ (१९९१), गणित स्वरूपअध्ययन- अध्ययन,नूतन प्रकाशन,पुणे.
- बापट भा.गो.कुलकर्णी वि.ना.गणित अध्ययन आणि अध्यापन, व्हीनस प्रकाशन,पुणे.
- डॉ. पोंक्षे, डॉ. मखिजा - गणित अध्यापन. नूतन प्रकाशन,पुणे.
- डॉ.चव्हाण - गणिताचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण. इनसाइट प्रकाशन, नाशिक
- बोंदार्डे- गणित आशययुक्त अध्यापन. फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
- भिंताडे, जगताप, बोंदार्डे (१९९३), आशययुक्त अध्यापन पद्धती, आशय प्रकाशन, सोलापूर.
- जगताप ह.ना. (१९९१), गणित अध्यापन पद्धती, नूतन प्रकाशन,पुणे.
- गणित क्रमिक पुस्तके ५ वी ते ९ वी महाराष्ट्र राज्य पाठ्य पुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती),पुणे.
- यादव अजित, आशययुक्त अध्यापन पद्धती (गणित), (जून २००१), सन्मित्र प्रकाशन, कोल्हापूर.
- हकीम, प्रभाकर (२००६), गणित आशययुक्त अध्यापन, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन.
- डॉ.बुटे शांताराम व मोरे सिमा - गणित आशययुक्त अध्यापन पद्धती, सुनंदा प्रकाशन, अकोला.
- डॉ.अनिलकुमार, गणित शिक्षण रजत प्रकाशन न्यूदिल्ली

COURSE 6b – II : PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT HISTORY PART- II

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives:

After completion of the course the student teachers will be able to --

1. be acquainted with teaching learning resources for teaching history.
2. understand the assessment of learning in history.
3. develop the ability to plan and design various types of lesson in history.
4. acquainted with contextual issues of learning in historical context.
5. understand the pedagogical analysis of history.

UNIT – V PLANNING AND ASSESSMENT OF HISTORY (10 marks,9 hrs)

- a) Year plan, Unit plan and Unit test.
- b) Lesson Plan – General (objective based), I.T. based, Constructivist.
- c) Diagnostic test and Remedial Teaching.
- d) Comprehensive and Continuous Evaluation.

UNIT – VI CONTEXTUAL ISSUES OF LEARNING HISTORY (5 Marks,6hrs)

- a) 5th to 8th std. textbook content.
- b) 9th to 10th std textbook content.

UNIT – VII PEDAGOGICAL ANALYSIS OF HISTORY (10 Marks,8hrs)

- a) Concept, Objectives and importance of Pedagogical analysis.
- b) Content-cum methodology approach.
- c) Content analysis.
- d) Critical analysis of textbook.

UNIT – VIII PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF HISTORY TEACHER (10 Marks,7hrs)

- a) Qualities of History Teachers.
- b) Professional growth of history teachers.
- c) History Teachers Organization- its contribution in professional development.
- d) Challenges faced by the history teacher in present day context.

Sessional work :Any one of the following**(15 Marks)**

1. Planning and construction of Year Plan Unit Plan and Unit test in history.
2. Report writing on visit to historical place.
3. A critical study of history text book.
4. Write a script for an e-content of concept in history.
5. Analysis of content on one unit.

References :

- Ballard. M. (1979), New Movement in Study Teaching of History, temple smith, London
  - Koccher, S. K., (1966), Teaching of History, Sterling Publishers pvt. Ltd.
  - NCERT, (1970), Teaching History in secondary school publication, delhi
  - Singh,D. R., (1959), The Teaching of History and Civics, Jullundar University
  - Vajeswari, R., (1973), Hand book of History teachers , Allied Publications, Mumbai
  - NCERT and state textbooks of History at secondary level
  - आठवले, सदाशिव. (१९६७). इतिहासाचे तत्त्वज्ञान. पुणे : प्रज्ञा पाठशाळा मंडळ (रंजि.)
  - ओडेयर, सुशीला. (१९९४). आशययुक्त अध्यापन पद्धती. पुणे: महेता पब्लिशिंग हाऊस.
  - खैर, गजानन व छापेकर, ल.नी. (१९७५). पाठ्यपुस्तकाचे संशोधनात्मक समीक्षण. पुणे : महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती
  - व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ.
  - जरग, नामदेवराव. (२०१३). सर्वांगीण विकास व सातत्यपूर्ण सर्वकंष मूल्यमापन. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व
  - प्रशिक्षण परिषद.
  - टिकेकर, श्री. रा. (१९६३). इतिहास संचार. पुणे : व्हीनस प्रकाशन.
  - ठिंगळे, मा. (१९६१). इतिहास कसा शिकवा व शिकवावा, पुणे : सुहास प्रकाशन.
  - तिवारी, सी.म. (१९८७). इतिहास अध्यापन पद्धती. पुणे : नुतन प्रकाशन.
  - दुनाखे, अरविंद. (२००५). इतिहास अध्यापन पुणे : नुतन प्रकाशन.
  - बेडगे, अ.मु. (२००९). शिक्षक मार्गदर्शिका इयत्ता ८ वी. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
  - बेडगे, अ.मु. (२००९). प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम इयत्ता ८ वी भाषा व सामाजिक शास्त्रे. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक
  - संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
  - बोकील, वि.पा. (१९८७). इतिहास अध्यापन पद्धती. पुणे : चित्रशाळा प्रकाशन.
  - शिंदे, बापुसाहेब. (२००९). शिक्षक हस्तपुस्तिका इयत्ता ८ वी इतिहास नागरिकशास्त्र. इतिहास शिक्षक महामंडळ.
  - शिंदे, ज्ञानदेव व टोपकर, रेखा. (२००९). इतिहासाचे आशययुक्त अध्यापन. पुणे : नित्य नुतन प्रकाशन.
  - सिंह, रामपाल. (१९९४). इतिहास शिक्षण. मेरठ : सुर्य पब्लिकेशन.
  - संत, दु.का. (१९६६). संशोधन पद्धती प्रक्रिया व अंतरंग. पुणे : विद्यार्थी गृह प्रकाशन.
  - हजिरनीर, व.ग. (१९८९). इतिहास अध्यापन पद्धती एक दृष्टीकोन. पुणे : नुतन प्रकाशन.
- .....

COURSE 6b – II : Pedagogy of School Subject

Geography Part- II

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objective : To enable student teacher to-

- 1) be acquainted with Teaching strategies & learning resources in Geography.
- 2) to understand the assessment of learning in Geography.
- 3) to understand the construction approach in teaching learning of Geography.
- 4) be acquainted with research & development in teaching-learning of Geography.
- 5) be acquainted with professional development of Geography teacher.
- 6) to acquire basic knowledge & skills in Geography

Unit – 5 : Teaching strategies in Geography. (9 marks, 8hrs)

- a) Methods : Project, laboratory, comparative.
- b) Strategies - projects, field work supervised study co-operative & collaborative study teaching strategies.
- c) Models of Teaching-Concept, meaning, classification of the models, use of concept attainment, advance organizer & Inquiry training model.

Unit – 6 : Learning Resource & Assessment of learning in Geography. (9 marks, 8hrs)

- a) Learning resources – support system Geography club, Geography fair, exhibition, museum, excursion, local geographical area, observation of the sky.
- b) Geography Lab – Importance & utilization/
- c) Assessment of Learning in Geography-Year plan, unit plan, unit test , blue print, marking scheme, diagnostic approach & remedial teaching in Geography,
- d) Open book test-Nature & implementation

Unit – 7 : Research & Development in teaching-learning of Geography (9 marks, 7 hrs)

- a) Contribution of scientist in Geography- Alexander von Humboldt, Carl Ritter, Friedrich Ratzel, Vidal de La Blache.
- b) Action Research – different areas of action research in Geography.
- c) GIS & GPS Techniques in Geography-Introduction of GIS & GPS its meaning, nature & importance in geography.
- d) Introduction of Geographical institutes – State, National & international level.

Unit – 8 : Professional Development of Geography teacher (8 marks, 7 hrs)

- a) Qualification & qualities of Geography teacher.
- b) Professional growth of Geography teacher, Geography teacher organization & its contribution of professional development.
- c) Developing skills in Geography & Geography teaching - map reading & interpreting Geographical information, study the Environmental degradation of local area & its preservation methods, study any disaster in local or global levels.
- d) Innovative practices in teaching Geography.

Sessional work (Any One)

(15 Marks)

1. Design two learning Activity as a Geography club.
2. Prepare two lesson plan of constructivist approach in Geography.
3. Prepare action research proposal in Geography.
4. Report writing on to visit Geographical place.
5. Prepare one unit year plan and one unit test in Geography.

References :

- त्रिभुवन, सोफिया भा., (२००९), दृष्टीक्षेपात भूगोल अध्यापन, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे-२
- गोरे, सुग्रीव व उलभगत, चंदक्रांत (२००९), भूगोल आशययुक्त अध्यापन, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे-२
- प्रभुणे, पद्मजा, (२००९). भूगोल अध्यापन पद्धती, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे-२
- पाटील, ओजस्विनी (२००८). भूगोल अध्यापन पद्धतो, विद्या प्रकाशन, नागपूर.
- बापट, भा. गो. (२००७). भूगोल अध्यापन आणि अध्ययन, व्हीनस प्रकाशन, पुणे.
- जाधव, एम. आर., (२००५). भूगोल अध्यापन पद्धती एक दृष्टिक्षेप, चैतन्य प्रकाशन, कोल्हापूर.
- पोंक्ष, द. बा. (२००३). भूगोलाचे अध्यापन, नूतन प्रकाशन, पुणे-३०
- पाटील, उषा ब. जोशी सुरेखा, आशययुक्त अध्यापन पद्धती तंत्र भूगोल.
- रजपूत, कुलदीपसिंह व सारूक, विक्रम (२०११). उद्याच्या शिक्षकांसाठी भूगोल शिक्षण, इनसाईट पब्लिकेशन, नाशिक.
- Aggrawal, (2000). Modern method of teaching Geography, New Delhi Swaup & sons

Websites :

- 1) <http://www.curriculumonline.in>
- 2) www.teachingideas.co.uk/geography.contents.com
- 3) [www.science. Nutionalgeographic.com](http://www.science.Nutitionalgeographic.com)

COURSE 6 b – II: PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT ECONOMICS PART-II

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives: After completion of the course the student teachers will be able to-

1. develop and use of learning resources in the classroom both print and audio visual resources and computer and web resources.
2. Understand the pedagogical analysis of Economics and content.
3. Develop an insight into the symbiotic relationship between curriculum, syllabus and textbooks.
4. Understand the steps of year plan, unit plan, lesson plans, and unit plan.
5. Understand the process of economics assessment.
6. Understand the qualities and qualifications and changing role of an economics teacher.
7. Understands the problems faced by the teachers in teaching Economics in Indian schools.

UNIT V - LEARNING RESOURCES

(09 Marks.08hrs)

- a) Print resources: Resources for communicating verbal experiences : textbook, workbook, and instructional material.
- b) Learning experiences: types nature, criteria of good learning experiences.
- c) Audio visual Aids: Audio Resources: meaning, purpose, Educational radio broadcast, Tape recorder visual Resources: meaning, purpose. Non- Projected visual resources: graph, map , poster, models and materials, Projected visual resources: - still visuals – slides, transparencies, film strips moving visuals – film, video animation
- d) Innovative Resources: Computer and web resources for economics.

UNIT VI - PEDAGOGICAL ANALYSIS

(09 Marks, 08 hrs)

- a) Structure: Structure of Economics.
- b) Content Analysis: Meaning, components of content analysis, and selection of teaching strategies.
- c) Curriculum, Syllabus and Textbook: Understanding the relationship between curriculum, syllabus and textbook.
- d) Textbook: Criteria of Good textbook and critical analysis of any standard textbook at secondary level.

UNIT VII - PLANNING AND EVALUATION**(09 Marks, 07hrs)**

- a) Planning: Year plan, unit plan, lesson plan (Difference between conventional and constructivist lesson plan) and unit test.
- b) Types of Evaluation : Formative, summative and continuous comprehensive evaluation (CCE)
- c) Techniques of evaluation: oral, written, portfolio, close test self evaluation and peer evaluation.
- d) Testing : Diagnostic test and remedial teaching.

UNIT VIII - ECONOMICS TEACHER**(08 Marks, 07hrs)**

- a) Qualification and Qualities: Essential qualifications and qualities of an Economics teacher.
- b) Professional growth and Development : Professional organizations, professional growth and development of Economics teacher.
- c) Problems: Problems faced by the teacher in teaching Economics in Indian schools and suggestions for improvement.
- d) Role of the Teacher: Changing role of Economics teacher in terms of students, parents, society and with colleagues.

SESSIONAL WORK : Any one of the following.**(15 Marks)**

- 1. Select any two units of Economics textbook at secondary and Higher secondary level and Prepare innovative resources for ILT and ELL.
- 2. Write a report on current practices of assessment and evaluation at secondary and Higher secondary stage.
- 3. Take a review of the methods for measuring portfolio performance of students.
- 4. Prepare one conational lesson plan and one on constructivist lesson plan (on the same unit) comparative study of its effectiveness on students classroom performance.
- 5. Take interview of five students having special needs and their parents keeping it mind the following points.
  - a. Family and social background.
  - b. Financial position.
  - c. Expectations from the school and society.
  - d. Academic achievement of the students.
  - e. Barriers in their learning etc.

References :

- Binning. A.C.Binning. DH.(1952) Teaching of social studies in secondary school, Me Graw Hill Book Company, New York.
- Faculty of Education, M.S.University, Baroda, Teaching of Economics
- Kunwar, B.S. (1970) Teaching of Economics, Ludhiana Prakash Brothers Ludhiana.
- Rai. B.C (1972) Teaching of Economics, Ahmedabad Prakashan Kendra, Ahmedabad.
- डहाके, बा गो अर्थशास्त्र अध्यापन आजंठा प्रकाशन
- घाजर, पुराणिक (१९७५) अर्थशास्त्र अध्यापन पध्दती, नुतन प्रकाशन,पुणे
- पाटील गीतादेवी, अर्थशास्त्र अध्यापन पध्दती
- पांडेय, कांता प्रसाद (हिंदी) अर्थशास्त्र शिक्षण
- माहोरे, बा□मा□अर्थशास्त्र अध्यापन प्रभा प्रकाशन
- भार्मा, महेंद्रपाल, (हिंदी) अर्थशास्त्र शिक्षण
- भारती, यु पी□अर्थशास्त्र अध्यापन लेखन वाचन भांडार, पुणे

***

Semester -III

Practicum

C-1 : School Internship(As given in seme. II)

शालेय आंतरप्राप्ति टप्पा २

Period : 11 Weeks	Total Marks: 325
Credit: 13	Internal Assessment: 325 Marks
Total Hours : 396	

प्रास्ताविक :

प्रत्येक व्यवसायाला अंशधित क्षेत्रातील तज्ज्ञता अपाणी लागते.तज्ज्ञता प्राप्त करणेसाठी उमेदवाराला पूर्वतयारी करणे आवश्यक अक्षते.क्षिक हा बुद्धा एक व्यवसाय आहे.इतर व्यवसायाप्रमाणे क्षिक निर्मितीलाही पूर्वतयारी करणे व विविध अनुभव देणे जरूरीचे आहे.अर्ध व्यवसायिक अभ्यासकमामध्ये आंतरप्राप्ति रूढ आहे. विद्यार्थी क्षिकांना क्षिकांचा प्रत्यक्ष किंवा पारतप अनुभव मिळावा म्हणून एन.सी.टी.ई .आराखडा २०१४नुसार द्विवर्षीय जी.एड.अभ्यासकमामध्ये शालेय आंतरप्राप्तितेचा समापेक्ष करण्यात आलेला आहे. प्राचार्य,, मुख्याध्यापक, मार्गदर्शक प्राध्यापक, शालेय क्षिक, सहकारी विद्यार्थी क्षिक यांचा समृद्ध अनुभव, सहकार्य व मार्गदर्शन याद्वारे सक्षम क्षिक तयार होतील याची खात्री पाटते.

आंतरप्राप्ति उपकमामुळे आलक, पालक, क्षिक, समाज व राष्ट्र या सर्वांची आढाने पेलणारा सक्षम अध्यापक निर्माण होऊ शकेल.परिपूर्ण व अनुभवयुक्त सक्षम क्षिक बुरुपातीपाभून मिळाल्यास अध्यापन दर्जेदार होण्यास मदत होईल. शालेय आंतरप्राप्ति हा जी.एड. अभ्यासकमाचा आत्मा आहे हे म्हणणे अतिशयोक्तीचे होणार नाही. म्हणजेच शालेय आंतरप्राप्तितेद्वारे विद्यार्थी क्षिक हे क्षिकी व्यवसायाशी समरस होऊन शाला आणि समाज यांच्या विकासशी आंधीलकी व क्षमता बाखणारा बाहील अशी आशा पाटते.

उद्दिष्टे :

१. विद्यार्थी क्षिकांना प्राथमिक, माध्यमिक व उच्च माध्यमिक स्तरावर अध्यापनाची गतीशिलता समजून घेण्यास सक्षम बनविणे.

२. विद्यार्थी शिक्षकांना झालेची तात्विक पार्श्वभूमी, मातृसंस्थेची ध्येये, उद्दिष्टे, संघटन व व्यवस्थापन यांचे आकलन होण्यास सक्षम बनविणे.
३. विद्यार्थी शिक्षकांस नियोजन, अध्यापन व मूल्यनिर्धारण या सर्व झालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होण्यास मदत करणे.
४. विद्यार्थी शिक्षकांना झालेय शिक्षक, सामाजिक सदस्य व झालेय विद्यार्थी या सर्वांविषयी आंतरक्रिया प्रस्थापित करण्यास मदत करणे.
५. विद्यार्थी शिक्षकांना झालेय शिक्षकांचे जीवन, जबाबदारी, कर्तव्ये व सामाजिक आंधिलकी समजून घेण्यास सक्षम बनविणे.
६. विद्यार्थी शिक्षकांना विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक, मानसिक व भावनिक विकासाच्या गरजा लक्षात घेऊन नियमित शिक्षकाची भूमिका समजून घेण्यास मदत करणे.
७. विद्यार्थी शिक्षकांमध्ये अभ्यासक्रमाचे पैलू व त्याची गुणवत्तापूर्ण अंमलबजावणी आणि अध्ययन अध्यापनाचे मूल्यनिर्धारण समजून घेण्याचे कौशल्य विकसित करण्यास मदत करणे.
८. विद्यार्थी शिक्षकांना झालेय विद्यार्थ्यांच्या विविध गरजा पूर्ण करण्यासाठी सज्ज करणे.
९. विद्यार्थी शिक्षकांना झालेय आंतरवास्तितेमध्ये झालेय अनुभव कार्यक्रमाला आयोजन, संघटन व चिकित्सक चिंतन करण्यास मदत करणे.
१०. सद्यस्थितीतील शाळामध्ये अभिज्ञा-या मर्यादांनुसार बदल घडवून आणण्याची क्षमता प्राप्त करण्यास मदत करणे.
११. विविध उपक्रम, स्पर्धा यांची काळजीपूर्वक निवड व संघटन करून त्याचे आयोजन करण्यास सक्षम बनविणे.
१२. प्रत्येक विद्यार्थी शिक्षकाने झालेय अनुभव कार्यक्रमाला चिकित्सक चिंतन करणे व त्याच्या नोंदी ठेवणे यासाठी मदत करणे.

आंतरवास्तिते कालावधी :

१. झालेय आंतरवास्तिते टप्पा २ मध्ये एकूण ११ आठवडे कालावधी अभिज्ञा.त्यामध्ये आंतरवास्तिते पूर्व कार्यक्रम : कालावधी दोन आठवडे आंतरवास्तिते कार्यक्रम :

कालावधी आठ आठवडे व उत्तर आंतरवासिता कार्यक्रम :कालावधी एक आठवडा अशा कालावधी अशावा.

२. विद्यार्थी शिक्षकांने जी.एड.अत्र १ व २ ची बैज्ञातिक आणि प्रात्यक्षिक कार्य पूर्ण केल्यानंतर अत्र ३ मध्ये हे कार्य पूर्ण करावयाचे आहे. यासाठी १५ जूलैपासून किंवा महाविद्यालयाच्या सोयीनुसार आवश्यक कार्यशाळा पूर्ण करून व आवश्यक पूर्व तयारीनंतर आंतरवासितेला सुरवात करावी.

आंतरवासितेसाठी अंधी :

१. जर विद्यार्थी शिक्षकांने तृतीय अत्रामधील शालेय आंतरवासिता टप्पा २ हा भाग पूर्ण केला नाही तर चतुर्थ अत्रातील अशाच पाठ परीक्षेसाठी विद्यार्थी शिक्षकास अक्षता येणार नाही.
२. आंतरवासितेसाठी कोणत्याही कारणास्तव अनुपस्थित राहिल्यास विद्यार्थी शिक्षकाना आगामी एक वर्षामध्ये हे कार्य पूर्ण करण्यास अंधी उपलब्ध करून द्यावी.
३. आंतरवासिता कालावधीत विद्यार्थी शिक्षकाना एकूण ४ दिवसाची नैमित्तिक रजा देव राहिल. ही रजा मार्गदर्शक प्राध्यापक व अंशधित शाळेच्या मुख्याध्यापक यांनी मंजूर करावी.
४. आंतरवासिता कालावधीत विद्यार्थी शिक्षकांचे गैरवर्तन किंवा शैक्षणिक हानीकारक वर्तन याबद्दल तक्रार आढळून आल्यास त्याची आंतरवासिता तात्काळ बंद करण्याचा अधिकार मार्गदर्शक प्राध्यापक, मुख्याध्यापक आणि प्राचार्य यांच्याकडे असेल.

आंतरवासिता कालावधीतील अंपर्क :

१. आंतरवासिता कालावधीत अध्यापक महाविद्यालयाने अशाच पाठ शालेयमधील मुख्याध्यापकांच्या अनुमतीने पर्यवेक्षक किंवा एका अनुभवी शिक्षकाची 'शालेय अंपर्क शिक्षक' म्हणून मान्यता द्यावी.
२. विद्यार्थी शिक्षकांवर नियंत्रण ठेवणे आणि महाविद्यालय व शाळा यांचा दुवा म्हणून 'शालेय अंपर्क शिक्षक' यांनी काम करावयाचे आहे.
३. आंतरवासिता कालावधीत अध्यापक महाविद्यालयाने विद्यार्थी शिक्षकांच्या प्रत्येक महिन्यात एक याप्रमाणे दोन बैठका आयोजित कराव्यात. या बैठका शालेयमध्ये

आयोजित कराव्यात. बैठकीमध्ये मुख्याध्यापक, प्राचार्य, मार्गदर्शक प्राध्यापक आणि शालेय अंपर्क शिक्षक यांचा समावेश असावा.

४. बैठकीमध्ये झालेल्या कामाचा आढावा, अडचणी, पुढील कृती, कार्यक्रम इत्यादी नियोजन अंशंधी मार्गदर्शन करावे.
५. आंतरवासिता कालावधीत मार्गदर्शक प्राध्यापकाचा अंपर्क हा प्रत्येक आठवड्यात दोन दिवस राहिल. यामध्ये वार निश्चित करण्याची जबाबदारी महाविद्यालयाच्या प्राचार्यंची राहिल.

आंतरवासिता स्वरूप व कार्यवाही :

अ) आंतरवासिता पूर्व कार्यक्रम (Pre-Internship) : कालावधी दोन आठवडे

१. आंतरवासितेसाठी शाळेची निवड करणे

आंतरवासितेसाठी शाळेची निवड करताना खालीलप्रमाणे समिती गठित करण्यात येईल.

१. महाविद्यालयाचे प्राचार्य
२. महाविद्यालयाचे विभाग प्रमुख
३. असाव पाठ विभाग प्रमुख
४. माध्यमिक विभाग गट शिक्षणाधिकारी
५. विद्यार्थी शिक्षक प्रतिनिधी

२. शाळेची निवड करताना या अर्ष शाळा २५ कि.मी. अंतराच्या आतील असव्यात. कोणत्याही परिस्थितीत जिल्हा बदल असता कामा नये.
३. प्रत्येक शाळेत ७ ते ८ विद्यार्थी शिक्षकांचा समावेश असावा. यामध्ये अर्ष शालेय विषयाचे विद्यार्थी शिक्षक येतील याकडे लक्ष द्यावे.
४. आंतरवासितेसाठी निवडलेल्या शाळांच्या मुख्याध्यापक व शालेय अंपर्क प्रमुख यांची महाविद्यालयामध्ये सहविचार सभा आयोजित करावी. सहविचार सभेमध्ये आंतरवासितेची उद्दिष्टे, स्वरूप, एकूण कार्यवाही व मूल्यमापन पद्धती समजावून द्यावी. शक्यतो गटशिक्षणाधिकारी यांचा सहभाग व सहकार्याने सहविचार सभा आयोजित करावी.

५. आंतरवासितेसाठी निवडलेल्या शाळांना आंतरवासितेच्या संकलित कार्यक्रमाची मार्गदर्शिका द्यावी.
६. ज्या विद्यार्थी शिक्षकांनी पदव्युत्तर पदवी संपादन केली आहे अशा विद्यार्थी शिक्षकांचा उच्च माध्यमिक शाळांमध्ये सहाय पाठासाठी समावेश करावा.
७. महाविद्यालयातील सहाय पाठ विभागाने मार्गदर्शक प्राध्यापकाना एकंदर आंतरवासिता व अनुषंगिक कामे आणि जबाबदारी, कामकाज, निरीक्षणे, नोंदी, मूल्यमापन इत्यादीसंबंधी सविस्तर सूचना द्याव्यात.
८. विद्यार्थी शिक्षकांचे गट करून प्रत्यक्ष आंतरवासितेपूर्वी एक आठवडा आधी महाविद्यालयातील सहाय पाठ विभागाने उद्बोधन करून आवश्यक पूर्व तयारी करावी. उद्बोधनामध्ये एकूण जबाबदारी, कामकाज, निरीक्षणे, नोंदी, मूल्यमापन इत्यादीसंबंधी सविस्तर सूचना द्याव्यात.
९. मार्गदर्शक प्राध्यापक यांनी विद्यार्थी शिक्षकांचे सर्व काम पूर्ण करून घेणे, वेळच्या वेळी नोंदी ठेवणे, अचूक मार्गदर्शन करणे, दोरे पुस्तकामध्ये अभिप्राय नोंदवणे, उपस्थिती पत्रक पाहणे, रजा मंजूर करणे, प्रत्याभरण देणे, सूचना देणे, मदत पुरविणे, पारदर्शक मूल्यमापन करणे, गुणदान करणे इत्यादी खात्रीची जबाबदारी पार पाडावी.
१०. मार्गदर्शक प्राध्यापक यांनी महाविद्यालय, प्राचार्य, शाळा, मुख्याध्यापक, शालेय शिक्षक यांच्यामध्ये समन्वयाची भूमिका सांबाळी लागेल.
११. शालेय आंतरवासिता टप्पा २ मार्गदर्शक प्राध्यापकांच्या निरीक्षणाखाली महाविद्यालयाने निवड केलेल्या शाळेमध्ये पूर्ण करावा.
१२. प्रत्येक विद्यार्थी शिक्षकाने शालेय आंतरवासितेच्या सर्व उपक्रमामध्ये सहभागी झाले पाहिजे.
१३. आंतरवासिता कालावधीत विद्यार्थी शिक्षकाने पूर्ण वेळ शाळेत उपस्थित रहावे. या कालावधीत सहाय पाठ व अनुषंगिक प्रात्यक्षिक कार्ये पूर्ण करावीत.
१४. विद्यार्थी शिक्षकांनी सहाय पाठ शाळामधून नियोजनासाठी घटक आणावेत. पाठ टाचणे काढावीत, मार्गदर्शन घ्यावे, कामाची जबाबदारी वाटून घ्यावी व अनुषंगिक पूर्वतयारी करावी.

१५. विद्यार्थी शिक्षकांनी कामकाज, निरीक्षणे, नोंदी, मूल्यमापन इत्यादीसंबंधी तक्ते तयार करावेत.
१६. विद्यार्थी शिक्षकांनी सातत्यपूर्ण अर्थक मूल्यमापन व घटक चाचणी याची माहिती घ्यावी.

ख) आंतरावसिता काळ (Internship) : कालावधी आठ आठवडे

निवडलेल्या शाळांमध्ये प्रत्यक्ष आंतरावसिता कालावधीत विद्यार्थी शिक्षकांच्या गटाने मार्गदर्शक प्राध्यापक, मुख्याध्यापक, शालेय संपर्क शिक्षक यांच्या मदतीने संकलित कार्य कामाची अंमलबजावणी करावी. विद्यार्थी शिक्षकांनी पार पाडावयाची कामे काही गटवार तर काही वैयक्तिक आहेत. कामाची यादी पुढीलप्रमाणे आहे.

विद्यार्थी शिक्षकांनी करावयाची कामे, उपक्रम व नोंदी :

१. **वर्गध्यापन किंवा साराव पाठ :** विद्यार्थी शिक्षकांनी त्यांच्या निवडलेल्या प्रत्येक अध्यापनशास्त्र विषयांचे किमान २५ पाठ पूर्ण करणे आवश्यक आहेत. त्याचे विवरण पुढीलप्रमाणे (निवडलेल्या प्रत्येक अध्यापनशास्त्र विषयांचे संगणकाधारित पाठ -२, ज्ञानरचनावादी पाठ -२, विविध अध्यापन पद्धती पाठ-७, कृती आधारित पाठ- ४, व इतर पाठ- १० त्यातील दोन घटकांच्या सलग अध्यापनासाठी ५ व ५ तास) साराव पाठासाठी प्रत्येकाने इयत्ता ६ वी ते १२ वी पर्यंतचे वर्ग निवडावेत. ज्या विद्यार्थी शिक्षकांनी पदव्युत्तर पदवी संपादन केली आहे अशांनी उच्च माध्यमिक स्तरावर अध्यापन साराव करावा. सर्व विद्यार्थी शिक्षकांनी पाठ टाचणे व इतर नोंदी जतन कराव्यात.
२. **जादा तास :** जादा तास/शुलेटिन तास/शारीरिक शिक्षण मार्गदर्शन तास/व्यक्तिमत्त्व तास / कार्यानुभव मार्गदर्शन तास (किमान १० पाठ)
३. **साराव पाठ निरीक्षणे :** निवडलेल्या प्रत्येक अध्यापनशास्त्र विषयांचे आपल्या सहाध्यायाच्या किमान २५ साराव पाठांचे निरीक्षण करावे. त्याचे विवरण पुढीलप्रमाणे (संगणकाधारित पाठ- २, ज्ञानरचनावादी पाठ- २, विविध अध्यापन पद्धती पाठ -३, कृती आधारित पाठ- ३, इतर पाठ -५). साराव पाठांचे निरीक्षणासाठी 'पाठ निरीक्षण नोंद वही' तयार करावी व त्यामध्ये निवडलेल्या प्रत्येक अध्यापनशास्त्र विषयांचे तसेच इतर अध्यापनशास्त्र विषयांचेही पाठांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे.

४. **एकंदर कामाची जबाबदारी** : गटांतर्गत मुख्याध्यापक, उपमुख्याध्यापक, पर्यवेक्षक, वर्गशिक्षक, विविध विभाग प्रमुख इत्यादींसाठी जबाबदारी विद्यार्थी शिक्षकाना विभागून द्यावी. विद्यार्थी शिक्षकानी ओपविलेल्या जबाबदारी समजून घ्यावी आणि त्याप्रमाणे पात्र पाडलेल्या जबाबदारीचा अहवाल तयार करावयाचा आहे.
५. **दैनंदिन परिपाठ नोंदवही** : दैनंदिन परिपाठाचे नियोजन करून दररोज त्याची अंमलबजावणी व्हावी. अभिरूप मुख्याध्यापक व झालेय अंपर्क शिक्षक यांच्या मदतीने अंकलित कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करावी.
६. **दिनदर्शिका (Calendar)** : विद्यार्थी शिक्षकानी आंतरवाहिता कालावधीसाठी मार्गदर्शक प्राध्यापक व असाव पाठशाळा यांच्या मदतीने सर्व दिवसाची दिनदर्शिका (Calendar) तयार करावी. दिनदर्शिकेप्रमाणे कामकाज होईल याची दक्षता अभिरूप मुख्याध्यापक व झालेय अंपर्क शिक्षक यांनी घ्यावयाची आहे.
७. **मासिक उपस्थिती पत्रक (Muster)** : विद्यार्थी शिक्षकांचे उपस्थिती पत्रक अचतंत्रपणे तयार करून ठेवावे. दररोज विद्यार्थी शिक्षकांनी त्यावर अही करावी. मार्गदर्शक प्राध्यापक यांनी उपस्थिती पत्रकावर अर्वात शेवटी अही करावी. अचतंत्र उपस्थिती पत्रक महिनाअखेरीस झालेय मुख्याध्यापकांकडून अही शिक्क्यानिशी प्रमाणित करून घ्यावे.
८. **शेरे पुस्तक** : विद्यार्थी शिक्षकाने आंतरवाहिता कालावधीसाठी अचतःचे शेरे पुस्तक ठेवावे. मार्गदर्शक प्राध्यापक, प्राचार्य, मुख्याध्यापक व झालेतील शिक्षक यांच्या अभिप्रायासाठी प्रसंगानुरूप अादर करावे.
९. **घटक चाचणी व निकालपत्रक** : विद्यार्थी शिक्षकाना ओपविलेल्या वर्गाच्या अध्यापनशास्त्र दोन्ही विषयासाठी एका घटकाचे अलगपणे एकाच वर्गावर अध्यापन करावे. त्याच घटकावर आधारित घटक किंवा प्राविण्य चाचणी निर्मिती करणे चाचणी घेणे अंख्याशास्त्रीय विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करणे. निकालपत्रक तयार करणे. यामध्ये अातत्यपूर्ण अर्कष मूल्यमापनाचा समावेश करणे आवश्यक आहे.
१०. **दैनिक टाचण वही** : ओपविलेल्या विषयाचे पाठाचे वेळापत्रकाप्रमाणे दैनिक टाचण वही तयार करावी. टाचण वही दररोज अभिरूप मुख्याध्यापक व ज्यावेळी मार्गदर्शक प्राध्यापक येतील तेव्हा त्यांना दाखवून त्यांच्या अहवा घ्याव्यात.

११. **अहड्डालेय उपक्रम नियोजन व आयोजन** : कीडा महोत्सव (Indoor and Outdoor) /अहल/ हस्तलिखित /शौद्धिक अर्थ/ पाचन अंशकृती/ विविध मंडळ अस्थापन करणे व त्याद्वारे उपक्रम /अर्थ: पुढाकार घेऊन राखिलेले उपक्रम इत्यादी अदर उपक्रमापैकी किमान तीन उपक्रमांचे आयोजन/नियोजन करावे आणि त्याअंशंधीचे अहवाल लिहावेत.
१२. **शालाअहय शिक्षण उपक्रम** : पुढीलपैकी एका उपक्रमाची प्रत्यक्ष माहिती घेऊन त्याचा अहवाल तयार करावा. उदा. शिक्षक पालक अंघ/ ग्रामशिक्षण अमिती अभा/ वार्ड शिक्षण अमिती अभा/पाचनालय शेट इत्यादी.
१३. **व्यक्ती अभ्यास (Case Study)** : निवडलेल्या शालेतील दोन विशेष विद्यार्थ्यांच्या प्रासंगिक नोंदी ठेवाव्यात. म्हणजेच दिव्यांग/अप्रगत/हुडार विद्यार्थ्यांचा व्यक्ती अभ्यास (Case Study) करून त्यांना व त्यांच्या पालकांना मार्गदर्शन व अमुपदेशन करणे आणि प्रोत्साहन देणे तसेच त्याचे अहवाल लेखन करावे.
१४. **आमाजिक वृद्धी कार्यक्रम** : आमाजिक आंधीलकी जोपासण्यासाठी अमाजाचा एक जषाषदार नागरिक या नात्याने शिक्षकांनी काही अमाजाशी निगडित उपक्रम हाती घेणे गरजेचे आहे.यातील किमान दोन उपक्रम घेऊन त्याचा अहवाल तयार करावा. उदा. आमाजिक अमर्या जाणीव जागृती/पर्यावरण अचाव/डर्ज अचत/ जल अंधारण/ अंधश्रद्धा निर्मूलन कार्यक्रम/ एडस जाणीव जागृती/ अरच्छ भारत अभियान/ कौशल्य भारत/ SUPW /ग्राम पाहणी/ विविध प्रदर्शन आयोजन/कुटुंष पाहणी इत्यादी यासाठी फेरी/शिषीर/चित्र प्रदर्शन/अितीपत्रक अशाआरखे कार्य कम आयोजित करावेत.
१५. **कृती अंशोधन**: शालाधारित कृती अंशोधन योग्य नमुन्यामध्ये मार्गदर्क प्राध्यापकांच्या मदतीने या कालावधीमध्ये पूर्ण करावे. मार्गदर्क प्राध्यापकांनी प्रमाणित केलेला कृती अंशोधन अहवाल जमा करावा.
१६. **मानअशाक्षीय चाचणी** : कोणत्याही एका वर्गावर मानअशाक्षीय चाचणीचे प्रशासन करावे. अर्थ:चे अनुभव व अमुपदेशन याअंशंधी कार्यवाहीचा अहवाल लिहावा.
१७. **चिंतन दैनंदिनी** : विद्यार्थी शिक्षकांनी मार्गदर्क प्राध्यापकांच्या निरीक्षणाखाली दररोज पूर्ण होतील अशा उपक्रमाविषयीच्या नोंदी व त्यावरील अरअनुभवाचे मनन,

चिंतन यांच्या नोंदी म्हणजे **चिंतन दैनंदिनी** होय. झालेल्या आंतरवासितेमधील विद्यार्थी शिक्षकांना दररोज येणाऱ्या अनुभवाच्या विश्लेषणात्मक नोंदीचा लिखित मसूदा म्हणून चिंतन दैनंदिनी कार्य करणार आहे. चिंतन दैनंदिनी मध्ये कृतीवर विमर्शी चिंतन करणे हा मुख्य उद्देश आहे. सैद्धांतिक भाग व प्रात्यक्षिक भाग यांचे एकात्मिकरण, यज्ञाचे विश्लेषण, अपयज्ञाचे व्यवस्थापन, पूरक घटकांचा उपयोग, भविष्यातील अडथळे, भविष्यकालीन कृतीमध्ये दुरुवस्ती, विकासात्मक कृती, इत्यादी घटकांचा समावेश करून चिंतन दैनंदिनीचा आराखडा तयार करावयास ह्या. प्राध्यापकांचे मार्गदर्शन, सहध्यायांशी चर्चा, झालेल्या शिक्षकांशी चर्चा करून चिंतन दैनंदिनी पूर्ण करावी. एकूण ११ आठवड्याची चिंतन दैनंदिनी तयार करावी.

१८. **अभिरूप ज्ञासकिय पाहणी** : अभिरूप ज्ञासकिय पाहणीची माहिती सारा पाठ झालेचे मुख्याध्यापक किंवा प्राचार्य व अनुभवी शिक्षक यांचेकडून घ्यावी.
१९. **दरमहा उपस्थिती पत्रक (Catalogue)**: ओपविलेल्या वर्गाचे दरमहा उपस्थिती पत्रक (Catalogue) करावेत. संवर्गनिहाय विगतवर्षाची नोंद करावी.
२०. **सर्व विकास पृष्ठी** : सूत्रसंचालन करणे, कार्यक्रम पत्रिका तयार करणे, कार्य कमाचा अहवाल करणे इत्यादी कामे सर्व विकास पृष्ठीसाठी करावीत.
२१. **प्रदर्शनीय फलक** : विविध विषय मंडळ □ आंतर माहिती □ चित्रे □ पोस्टर □ कोडी □ मनोरंजन □ दिन महात्म्य इत्यादी गोष्टीसाठी प्रदर्शनीय फलक तयार करावा. सदर फलकावर दररोज नोंदी होतील याची दक्षता अभिरूप मुख्याध्यापक व विभागप्रमुख यांनी घ्यावयाची आहे.
२२. **आभार प्रदर्शन कार्यक्रम** : मार्गदर्शक प्राध्यापक □ अभिरूप मुख्याध्यापक व विभागप्रमुख यांनी सदर कार्यक्रमाचे नियोजन करावे. सारा पाठ झालेचे मुख्याध्यापक किंवा प्राचार्य □ शिक्षक □ विद्यार्थी यांचे सहकार्य व मार्गदर्शन याबद्दल पत्र देऊन जाहीर आभार मानावेत. कार्यानंद □ संवसमाधान व भावनिक तृप्तीने झालेचे आवार ओडावे. झाला व महाविद्यालय यांच्यामध्ये सौहार्दाचे वातावरण राहिल याची काळजी सर्वांनी घ्यावयाची आहे तसेच झालांचे सहकार्य वर्षानुवर्षे राहिल असे वर्तन विद्यार्थी शिक्षकांचे असावे.

क) उत्तर आंतरवासिता (Post-Internship) : कालावधी एक आठवडा

महाविद्यालयामध्ये झालेल्या आंतरवासितेमधील विद्यार्थी शिक्षकांच्या अनुभवाचे व सर्व समावेशक कार्यान्वाचे मार्गदर्शक प्राध्यापकांच्या मदतीने आदर्शिकरण कार्यक्रम आयोजित करावा. आदर्शिकरणासाठी प्रत्येक विद्यार्थी शिक्षकाने चिंतन दैनंदिनीचा वापर करावा. विद्यार्थी शिक्षकाने आलेले खरेवाईट अनुभव ठळक घटना किंवा प्रसंग अनुभव अडचणी त्यावर केलेली मात काय शिकायला मिळाले इत्यादीबद्दल गटवार व गटाचे सर्व वर्गा समोर कथन करण्यास आंगावे.

आंतरवासिता कार्यक्रमाच्या कालावधीत विद्यार्थी शिक्षकानी राखिलेले नवोपक्रम व स्वतःहून सृजनात्मक केलेले कार्य यांचे प्रदर्शन/दिग्दर्शन/आदर्शिकरण करावे.

आंतरवासिता कार्यक्रमाच्या पुढील आयोजनासाठी कराव पाठ झालेचे मुख्याध्यापक किंवा प्राचार्य व शिक्षक यांच्या सूचना व प्रत्याभरण घ्यावे.

महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या झालेल्या आंतरवासिता कार्यक्रमाच्या सर्वसमावेशक संघटनाबद्दल व भावी कृतीसाठी विद्यार्थी शिक्षकांच्या सुधारणात्मक सूचना व प्रत्याभरण घ्यावे.

विद्यार्थी शिक्षकानी महाविद्यालयाकडे आदर्श करायचे आहवाल :

झालेल्या आंतरवासितेमधील सर्व ११ आठवडे विविध अनुभूतीमध्ये विद्यार्थी शिक्षकांना पूर्णज्ञाने गुंतवून समृद्ध करावे.

गटवार आहवाल :

१. दिनदर्शिका
२. शेरे पुस्तक
३. सहशालेय उपक्रम नियोजन व आयोजन
४. शालाआहत्य शिक्षण उपक्रम
५. प्रदर्शनीय फलक दैनंदिन नोंदी
६. आभार प्रदर्शन कार्यक्रम

७. मासिक उपस्थिती पत्रक (Muster)

८. सामाजिक वृद्धी कार्यक्रम

९. अभिरूप झाशकीय पाहणी

रूपतंत्र अहवाल :

१. अराव पाठ टाचण फाईल.

२. जादा ताश टाचण मुद्दे

३. अहाध्यायी अराव पाठ निरीक्षण नोंद वही

४. एकंदर कामाची जबाबदारी अहवाल

५. घटक चाचणी व निकालपत्रक

६. दैनिक टाचण वही

७. व्यक्ती अभ्यास (Case Study)

८. कृती अंशोधन

९. मानअज्ञात्रीय चाचणी

१०. चिंतन दैनंदिनी

११. दरमहा उपस्थिती पत्रक (Catalogue)

१२. रूप विकाश वृद्धी

टीप : ज्या उपक्रमामध्ये वेळापत्रक तयार केले असेल त्या ठिकाणी ते अहवालामध्ये जोडावे.

आंतरवार्शिका मूल्यमापन :

शिवाजी विद्यापीठ अभ्यासमंडळाने निर्धारित केलेल्या २५ गुण व १ क्रेडिट यानुसार एकूण ३२५ गुणांची विभागणी मूल्यमापन करताना करावयाची आहे. मूल्यमापन करत अक्षताना नोंद तक्ता हा प्रत्येक विभागानुसार असेल. मूल्यमापन करताना विद्यार्थी शिक्षकांनी तयार केलेले अहवाल आणि त्याचा प्रत्यक्ष अहभाग यांचा विचार करून गुणदान केले जाईल. आंतरवार्शिका कालावधीमध्ये व शेवटच्या आठवड्यात मार्गदर्शक प्राध्यापकांनी

शालेय संपर्क प्रमुखांशी चर्चा करून गुणदान करावे. आंतरवासिता कालावधी संपल्यानंतर उत्तर आंतरवासिता कार्यक्रमामध्ये विद्यार्थी शिक्षकांनी सार्थ अहवाल मार्गदर्शक प्राध्यापकांकडे जमा करणे गरजेचे आहे. गुणदान झाल्यानंतर मार्गदर्शक प्राध्यापक यांच्या सहीनिशी प्रमाणित करून त्याला अंतिम स्वरूप देण्यात यावे.

आंतरवासिता कार्यक्रम गुणदान विभागणी :

अ.न.	विषय/ कृती/ उपक्रम/ तपशिल	गुण	श्रेयांक
१	सराव पाठविषयक :		६
१.१	निवडलेल्या दोन्ही अध्यापनशास्त्र विषयांचे सराव पाठ (एकूण ५०)	१२५	
१.२	सहाध्यायी सराव पाठ निरीक्षणे (एकूण ३०)	१५	
१.३	जादा तास/शुलेटिन तास/विविध मार्गदर्शन तास (किमान १० पाठ)	१०	
२	शालेय व सहशालेय उपक्रम नियोजन व आयोजन :		२
२.१	कीडा महोत्सव /सहल/ हस्तलिखित /शैक्षिक स्पर्धा/ वाचन संस्कृती/ विविध मंडळ स्थापन करणे व त्याद्वारे उपक्रम /स्वतः पुढाकार घेऊन राखिलेले उपक्रम	३०	
२.२	शालाशाह्य शिक्षण उपक्रम : शिक्षक पालक संघ/ग्रामशिक्षण समिती सभा	१०	
२.३	एकंदर कामाची जबाबदारी	१०	
३	सामाजिक पृष्ठी कार्यक्रम : सामाजिक जाणीव जागृती / पर्यावरण संचार / उर्जा संचित / ग्राम पाहणी / विविध प्रदर्शन आयोजन / ग्रामीण वाचनालय भेट / कुटुंब पाहणी इत्यादी.	२५	१
४	शिक्षक व व्यावसायिक कार्यक्रम :		२
४.१	मानसशास्त्रीय चाचणी	१०	
४.२	घटक चाचणी व निकालपत्रक	१०	
४.३	दैनिक टाचण पही	१०	
४.४	चिंतन दैनंदिनी	२०	

५	प्रकल्प :			
	५.१	झालाधारित कृती अंशोधन	२५	२
	५.२	व्यक्ती अभ्यास (Case Study)	२५	
एकूण			३२५	१३

C-2 : Health & Physical Education Workshop

आरोग्य आणि शारीरिक शिक्षण कार्यशाळा

कालावधी — २४ तास

श्रेयांक — ०१

गुण — २५

छात्राध्यापकास :-

१. शारीरिक शिक्षण व आरोग्य शिक्षण यांचे मानवी जीवनातील महत्त्व समजण्यास मदत करणे.
२. शारीरिक शिक्षणाचे शालेय अभ्यासक्रमातील महत्त्व समजून देणे.
३. वैयक्तिक व सांघिक खेळांचे क्रीडांगण, मोजमापे, नियम, आराखडा इ. समजून देणे.
४. खिलाडूवृत्ती जोपासणे व व्यक्तिमत्त्वाचा परिपूर्ण विकास होण्यास मदत करणे.

क्र.	तपशिल	तासिका
१	शारीरिक शिक्षण संकल्पना, उद्दिष्टे व महत्त्व	२
२	शारीरिक शिक्षण व आरोग्य शिक्षणाचे मानवी जीवनातील स्थान	२
३	शारीरिक शिक्षणाचे शालेय अभ्यासक्रमतील स्थान	२
४	वैयक्तिक व सांघिक खेळांची मोजमापे, क्रीडांगण आराखडा इ.	४
५	शारीरिक शिक्षण कार्यशाळेचे (योगाशिबीर) आयोजन	८
६	शारीरिक क्षमता चाचणी (P.E.Test)	६
	एकूण	२४

शारीरिक क्षमता चाचणी घटक

Sr. No.	Men		Women	
	Item	Min. Standard	Item	Min. Standard
१	रनिंग १०० मीटर	१० सेकंद	रनिंग ५० मीटर	१० सेकंद
२	लांब उडी	५.५ Ft.	लांब उडी	४.५ Ft.
३	चेंडूफेक(क्रिकेट)	१६० Ft.		४० Ft.
४	चालणे ५ Km	१ तास	दोरीउड्या	७५ वेळा
५	चिनअपस ५	५ Ft.	लंगडी २५ मीटर	१२ सेकंद
६	गोळाफेक (१६ Lbs)	१८ फुट	शटलरेस ४X२५ M	३० सेकंद
७	दंड — २५ बैठका — ५०	२ Min. १ Min.		

(वरीलपैकी कोणतेही पाच items निवडावेत)

अहवाल (जरनल) लेखन :

प्रत्येक छात्राध्यापकांने महाविद्यालयाने राबवलेल्या शारीरिक शिक्षण व आरोग्यशिक्षण विषय उपक्रमांचा सविस्तर अहवाल (जरनल) लिहावा जरनलमध्ये प्रस्तावना, अनुक्रमणिका, उद्दिष्टे, योग कार्यशाळा, शा. शि. चाचणी इ. सविस्तर वर्णन करावे

गुणदान योजना

1. शारीरिक शिक्षण कार्यशाळा सहभाग — 05 गुण
2. शारीरिक क्षमता चाचणी — 15 गुण
3. जरनल (अहवाल) लेखन — 05 गुण

एकूण — 25 गुण

C-3 : Psychological Testing Workshop

मानसशास्त्रीय मापन व समुपदेशन कार्यशाळा

Hours – 24

गुण :- २५

श्रेयांक-1

उद्दिष्टे — विद्यार्थी शिक्षकांना

१. मानसशास्त्रीय मापनाचा अर्थ , संकल्पना व गरज यांचे आकलन होण्यास मदत करणे.
२. मानसशास्त्रीय चाचण्यांचे प्रकार, वैशिष्ट्ये, फायदे व मर्यादा यांचे आकलन होण्यास मदत करणे.
३. मानसशास्त्रीय चाचण्यांच्या प्रशासनाचे तंत्र आत्मसात करण्यास मदत करणे.
४. मार्गदर्शन व समुपदेशनाचे तंत्र समजून घेण्यास मदत करणे.
५. मानसशास्त्रीय चाचण्यांचे प्रशासन, मार्गदर्शन व समुपदेशन याबाबतच्या ज्ञानाचा प्रभावी वापर करण्यास मदत करणे.

योग्य कालखंड — सत्र ३

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग —शैशवावस्था, कुमारवस्था, अध्ययन व अध्यापन हा भाग

शिकवून पूर्ण झाला पाहिजे.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — संदर्भ पुस्तके, मानसशास्त्रीय चाचण्या/क्वसोट्या

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन —

अ.क्र.	दिनांक	मालावधी	व्याख्यान/गटकार्य
१	१ ला दिवस	२ तास	कार्यशाळा उद्देश व माहिती मानसशास्त्रीय मापन : अर्थ, संकल्पना व गरज
		४ तास	मानसशास्त्रीय मापन : चाचण्यांचे प्रकार व वैशिष्ट्ये, प्रकारानुरूप गुण व मर्यादा ,उपयोग
२	२रा दिवस	२ तास	मानसशास्त्रीय चाचण्यांच्या प्रशासनाचे तंत्र
		२ तास	मापदर्शन व समुपदेशन : संकल्पना व फरक
		२ तास	मार्गदर्शन व समुपदेशनाचे तंत्र
३	३ रा दिवस	४ तास	शिष्टाचार प्रशिक्षणावर मानसशास्त्रीय चाचण्यांचे प्रशासन व विश्लेषण (किमान २)
		२ तास	मापदर्शन व समुपदेशन
४	४ था दिवस	६ तास	प्रत्यक्ष शाळेत विद्यार्थ्यांवर किमान एका मानसशास्त्रीय चाचणीचे प्रशासन, मापदर्शन व समुपदेशन

मूल्यमापन पद्धती —

महाविद्यालयातील कार्यशाळेतील सहभाग - ०५ गुण

प्रत्यक्ष शाळेतील कार्यवाही - १० गुण

अहवाल - १० गुण

अहवाल रूपरेखा

- १) सैद्धांतिक माहिती
- २) महाविद्यालयातील मानसशास्त्रीय चाचणी प्रशासनाचे स्वतःचे अनुभव
- ३) प्रत्यक्ष शाळेत विद्यार्थ्यांवरील चाचणी प्रशासनाचे स्वतःचे अनुभव व समुपदेशन

***

C-4 : Action Research Workshop

कृतिसंशोधन कार्यशाळा

Class Hours –24+36

श्रेयांक– 02

गुण – 50

उद्दिष्टे – छात्राध्यापकास,

1. कृतिसंशोधनाची उपयुक्तता आजमावण्यास मदत करणे.
2. कृतिसंशोधनाचे स्वरूप, वैशिष्ट्ये, महत्त्व समजण्यास मदत करणे.
3. कृतिसंशोधनाच्या विषय निश्चितीची क्षेत्रे समजावून देणे.
4. शालेय शिक्षण प्रक्रियेतील समस्या जाणून घेण्यास मदत करणे .
5. कृतिसंशोधन आराखड्याचे टप्पे व प्रत्येकाचे महत्त्व समजावून सांगणे.
6. कृतिसंशोधन आराखड्यातील प्रस्तावनेमधील – कृतिसंशोधनाची गृहितके, उद्दिष्टे, प्रकल्पाची व्याप्ती व मर्यादा, संशोधनासाठी नियोजित कार्यपद्धतीचे स्वरूप, नमुना निवड, सामग्री संकलनाची साधने व तंत्रे, सामग्री संकलनाच्या कार्यवाहीचे स्वरूप, सामग्री विश्लेषण करण्यासाठीच्या प्रक्रियेचे स्वरूप, संशोधन कार्याचे वेळापत्रक व प्रकरण योजना, संशोधन कार्याच्या खर्चाचे अंदाजपत्रक या सर्व बाबी समजावून देणे.
7. कृतिसंशोधन आराखडा तयार करून घेणे
8. शमस्या निराकरणासाठी कृती संशोधन करण्यास मदत करणे

योग्य कालखंड – जुलैचा दुसरा आठवडा–सैद्धांतिक माहिती द्यावी व शालेय अनुभव कार्यक्रमात संशोधन पूर्ण करावे.

कार्यनीती –

1. प्रत्येक अध्यापन पद्धतीच्या मार्गदर्शकांनी तिसऱ्या टर्मच्या सुरुवातीला कृतिसंशोधनावरील संदर्भ पुस्तकांची यादी द्यावी.
2. कृतिसंशोधनाच्या तात्त्विक भागावर व्याख्याने आयोजित करावीत.
3. कृतिसंशोधनाचे स्वरूप, वैशिष्ट्ये, महत्त्व व गरज या भागासाठी दोन घड्याळी तास द्यावेत. तसेच विषय निश्चितीची क्षेत्रे यासाठी दोन घड्याळी तास देऊन प्रशिक्षणार्थींना प्रथम अध्यापन पद्धतीनुसार गटामध्ये बसवून त्यांच्या विषयाच्या मार्गदर्शकांनी प्रत्येक विद्यार्थ्याचे विषय निश्चित करून द्यावेत.
4. प्रशिक्षणार्थींचे विषय निश्चित झाल्यानंतर कृतिसंशोधनातील प्रत्येक बाबीचे व्यवस्थित विवेचन करण्यासाठी तासिका किंवा घड्याळी तास द्यावेत.
5. वरील सर्व बाबी प्रशिक्षणार्थींच्या लक्षात आल्यानंतर लेखन करून घ्यावे.
6. प्रत्येक अध्यापन पद्धतीच्या मार्गदर्शकांनी कच्चा आराखडा तपासावा. त्यातील दुरुस्त्या समजावून द्याव्यात व त्यानंतर कृतिसंशोधनाचा पक्का आराखडा तयार करायला सांगावे.
7. कृतिसंशोधन आराखडा हस्ताक्षरामध्येच विद्यार्थ्यांकडून लिहून घ्यावा

नियोजन

1. कृतिसंशोधन संकल्पना व संशोधन समस्येची क्षेत्रे	1 तास
2. कृतिसंशोधन आराखडा यावर - व्याख्यान	1 तास
3. समस्या निश्चिती (गट कार्य)	1 तास
4. कृतिसंशोधन आराखडा आराखडा तयार करणे (गट कार्य)	2 तास
5. संबंधित साहित्य आढावा -व्याख्यान	1 तास
6. कृति संशोधन कार्य पद्धती	1 तास
7. संबंधित साहित्य आढावा घेणे (ग्रंथालय कार्य)	4 तास
8. अहवाल लेखन -व्याख्यान	2 तास
9. संशोधन कार्य अमलबजावणी उमेदवारी योजना कालखंड	6 तास
10. माहितीचे विश्लेषण अर्थनिवर्चन व निष्कर्ष -व्याख्यान	2 तास
11. अहवाल लेखन	3 तास

गुणदान योजना

1. कृतिसंशोधन आराखडा	05
2. कृति संशोधनाचे शिर्षक	05
3. समस्या निवडीची कारणे	10
4. कृति संशोधन परिकल्पना तयार करणे	10
5. परिकल्पनांची पडताळणी	10
6. निष्कर्ष	10

एकूण

50 गुण

***

C-5 : Workshop on Constructivist Approach to Teaching/Learning

ज्ञानरचनावादी कार्यशाळा

कालावधी — 36 तास.

श्रेयांक - 01

गुण — 25

उद्दिष्टे :-

1. ज्ञानरचनावादाची संकल्पना समजण्यास मदत करणे.
2. ज्ञानरचनावादाची मूलतत्त्वे व गृहितकाचे आकलन होण्यास मदत करणे.
3. ज्ञानरचनावादी शिक्षक/शिक्षकांची भूमिका समजण्यास मदत करणे.
4. परंपरागत अध्ययन अध्यापन व ज्ञानरचनावादी अध्ययन अध्यापन यातील फरक समजण्यास मदत करणे.
5. ज्ञानरचनावादी अध्ययन प्रक्रियेची वैशिष्ट्ये समजण्यास मदत करणे.
6. ज्ञानरचनावादी अध्ययन प्रक्रियेची वैशिष्ट्ये सांगून कृतियुक्त अध्ययन, गट पाडणे, शोधक प्रश्नाच्या आधारे विद्यार्थी काय शिकले ते पाहण्यास मदत करणे
7. अप्रगत विद्यार्थ्यांसाठी गटचर्चा करून त्यांच्या विकासासाठी प्रयत्न करणे.
8. विद्यार्थ्यांची संपादन क्षमता विकासासाठी अध्ययन पद्धती शोधणे.

ज्ञानसंरचनावाद कार्यशाळा कार्यवाही :-

1. ज्ञानरचनावाद संकल्पना व ओळख व्याख्यान घ्यावे. या व्याख्यानामध्ये ब्रुनर पियाजे व व्योगाटस्कीच्या उपपत्तीचा सैद्धांतिक भाग सांगता व्याख्यान एक तासाचे असावे.
2. ज्ञानरचनावादाची मूलतत्त्वे व गृहितके — या विषयावर दुसरे व्याख्यान असावे, ह्या व्याख्यानाला एक तासाचा वेळ द्यावा.
3. ज्ञानसंरचनावादाचा प्रभाव अभ्यासक्रम, अध्यापन, मापन या संकल्पनावर कसा आहे ते स्पष्ट करावे यासाठी अभ्यासक्रमाची संकल्पना, त्यावर आधारित पाठ्यपुस्तके त्यांची रचना ज्ञानरचनावादावर कशी झाली आहे ते स्पष्ट करावे. यासाठी एक व्याख्यान ठेवावे व या व्याख्यानावर आधारित प्रथम अध्यापन पद्धतीनुसार गट पाडून अभ्यासक्रम व पाठ्यपुस्तकावर आधारित प्रात्यक्षिक घ्यावे.
4. ज्ञानरचनावाद व शिक्षकाची भूमिका व ज्ञानरचनावादी विद्यार्थ्यांची वैशिष्ट्ये — या विषयावर व्याख्यान द्यावे.

5. ज्ञानरचनावादी अध्ययन प्रक्रियेची वैशिष्ट्ये, पारंपरिक अध्ययन व ज्ञानरचनावादी अध्ययन यातील फरक यावर एक व्याख्यान द्यावे.
6. ज्ञानरचनावादी पाठाचा आराखडा तयार करून घ्यावा. यासाठी संपूर्ण वर्गावर व्याख्यान द्यावे
पाठाचा आराखडा तयार करताना – विद्यार्थ्यांना द्यायचे अध्ययन अनुभव
विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान कसे तपासणार त्याचा गटकार्याशी संबंध कसा जोडणार?
चेतक प्रश्न/शोधक प्रश्न – कृतियुक्त अध्ययन, विद्यार्थ्यांनी अध्ययन साहित्य तयार करणे.
विद्यार्थ्यांना स्वतः विचार करण्यास प्रवृत्त करून गटात झालेले संवाद, विद्यार्थ्यांनी विचार करताना वापरलेल्या प्रतिमा, तसेच त्या घटकातून विद्यार्थी काय शिकले? या सर्व बाबींचा विचार करावा.
7. अप्रगत विद्यार्थी – चर्चा (गटचर्चा) अप्रगत विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी प्रयत्न, यावर व्याख्यान द्यावे.
8. संपादन क्षमता विकासासाठी अध्ययन पद्धती यावर व्याख्यान
  1. कार्यपत्रके
  2. गटअध्ययन
  3. चाचणी संच
  4. गट तपासणी
  5. प्रश्नपेढ्या

व्याख्यान घेऊन वरील बाबी विद्यार्थ्यांकडून करून घ्याव्यात. दोन अध्यापन पद्धतींची दोन ज्ञानरचनावादी पाठाची टाचणे काढून त्यापैकी पहिल्या अध्यापन पद्धतीचे पाठ पिअरगटामध्ये सरावासाठी घ्यावेत.

दुसऱ्या अध्यापन पद्धतीचे पाठ शालेय अनुभव कार्यक्रमांमध्ये घ्यावेत .

अ.क्र.	तपशिल	तसिका
1	ज्ञानरचनावाद संकल्पना व ओळख	1
2	ज्ञानरचनावादाची मूलतत्त्वे व गृहितके	1
3	ज्ञानरचनावादी अध्ययन प्रक्रियेची वैशिष्ट्ये, पारंपरिक अध्ययन व ज्ञानरचनावादी अध्ययन यातील फरक	2
4	ज्ञानरचनावादाची कार्यनीती	2

5	ज्ञानसंरचनावादाचा अभ्यासक्रम, अध्यापन, मापन या संकल्पनावर प्रभाव	1
6	ज्ञानरचनावाद व शिक्षकाची भूमिका व ज्ञानरचनावादी विद्यार्थ्यांची वैशिष्ट्ये	1
7	अभ्यासक्रम व पाठ्यपुस्तकावर आधारित –गटात प्रात्यक्षिक	2
8	ज्ञानरचनावादी पाठाचा आराखडा – व्याख्यान	2
9	ज्ञानरचनावादी पाठाचा आराखडा – गटात प्रात्यक्षिक	3
10	अप्रगत विद्यार्थी – चर्चा (गटचर्चा) अप्रगत विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी प्रयत्न	1
11	संपादन क्षमता विकासासाठी अध्ययन पद्धती– व्याख्यान	1
12	संपादन क्षमता विकासासाठी अध्ययन पद्धती– गटात प्रात्यक्षिक	1
13	दोन अध्यापन पद्धतींची दोन ज्ञानरचनावादी पाठाची टाचणे काढणे	6
14	एका अध्यापन पद्धतीच्या पाठाचा पिअरगटामध्ये सराव	12
	एकूण	36

अहवाल लेखन –

वरील सर्व व्याख्यानांचा सारांश घेऊन अहवाल लेखन करावे. अहवालासाठी अनुक्रमणिका करावी. सदर कार्यशाळेची उद्दिष्टे, व्याख्यान 1 ते 5 सारांश लिहून परिशिष्टामध्ये ज्ञानरचनावादावर आधारित पाठाची टाचणे जोडावीत

मूल्यमापन –

अहवाल लेखन	– 5 गुण
प्रथम अध्यापन पद्धती ज्ञानरचनावादी पाठ	–7.5 गुण
द्वितीय अध्यापन पद्धती ज्ञानरचनावादी पाठ	–7.5 गुण
गटकार्यातील सक्रीय सहभाग	– 6 गुण

एकूण – 25 गुण

***

C-6: Internal Examination

(Semester IIIrd Assignment Internal Viva + Semester IIIrd External Examination)

प्रपाठ (Assignment)

C-6.1

Hours – 12 +10

गुण :- १०

(One assignment for 50 Marks theory course and two assignments for 100 marks theory course, open book assignment for Pedagogy of School Subject course)

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकास सतत अभ्यासाची सवय लावणे.
- (२) छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
- (३) छात्राध्यापकाने शिकविलेल्या भागापैकी किती आत्मसात केले याचा शोध घेणे.
- (४) छात्राध्यापकास स्वयंमूल्यमापनाची सवय लावणे.
- (५) पुस्तके व संदर्भ वापरून चाचणी देण्याची क्षमता निर्माण करणे.

गुण :- १०

योग्य कालखंड — प्रत्येक महिन्यास दोन अथवा तीन याप्रमाणे प्रपाठ घ्यावेत.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्त्विक भाग — ज्या विषयाचा ज्या घटकांचा प्रपाठ असेल तो घटक शिकवून पूर्ण झाला पाहिजे.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — संदर्भ पुस्तके, प्रपाठ यासाठी कागद.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — प्रत्येक १०० गुणांच्या पेपरसाठी २ व ५० गुणांच्या पेपरसाठी १ या प्रमाणे प्रपाठ छात्राध्यापकाने पूर्ण करावयाचे आहेत. हे प्रपाठ परीक्षा पध्दती वातावरणातच पूर्ण करावे.

साधे प्रपाठ — ज्या घटकांवर प्रपाठ द्यावयाचा तो घटक शिकवून झाल्यावर शिक्षक प्रशिक्षकाने त्या घटकावर किमान तीन दिव्यांतरी प्रश्न छात्राध्यापकांना द्यावेत. त्या प्रश्नांचे स्वरूप विद्यापीठ प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांप्रमाणे असावे या तीनही प्रश्नांच्या अपेक्षित उत्तरांची चर्चा वर्गात करावी. तीनही प्रश्नांची उत्तरे लिहून काढावीत आणि संबंधित शिक्षक प्रशिक्षकाकडून तपासून घ्यावीत. शिक्षक प्रशिक्षकाने त्यात आवश्यक असल्यास सुधारणा सुचवाव्यात. प्रपाठादिवशी दिलेल्या तीन प्रश्नांपैकी ऐनवेळी कोणताही एक प्रश्न प्रकट करून त्याचेच उत्तर परीक्षापध्दती वातावरणात लिहून घ्यावे.

प्रपाठ तपासून छात्राध्यापकाना ते परत करावेत. चांगल्या व निकृष्ट उत्तरावर चर्चा करावी. विद्यार्थी शिक्षकांना आपले प्राविण्य समजावे. प्रपाठाचे अंतर्गत मूल्यमापनात स्थान आहे म्हणून त्याचे गुण विद्यार्थ्यांना समजता कामा नयेत अशी भूमिका नसावी. प्रत्येकास आपला दर्जा समजणे प्रत्याभरणासाठी आवश्यक असते. वरील पध्दतीने १२ प्रपाठ पूर्ण करावेत. (प्रपाठ संयोजनाचे काम सोपे होण्यासाठी त्याचे वेळापत्रक तयार करावे. प्रत्येक विषयाच्या प्रपाठाचे प्रश्न सत्रांभी छापील स्वरूपात विद्यार्थी शिक्षकाना मिळावेत.)

Open Book Assignment पुस्तके व संदर्भ वापरून प्रपाठ — पुस्तके व संदर्भ वापरून द्यावयाच्या प्रपाठासाठी उपयोजन, विश्लेषण, संश्लेषण व मूल्यमापन या उद्दिष्टांचे मापन करणारे प्रश्न असावेत.

पुस्तकेव संदर्भ वापरून द्यावयाच्या प्रपाठाचे उत्तर लिहिताना शिक्षक प्रशिक्षकानी सुचविलेले पुस्तके /संदर्भ किंवा आपल्या आवडीचे पुस्तके /संदर्भ किंवा व्याख्यानाचे सारांश असे कोणत्याही प्रकारचे पुस्तके /संदर्भ वापरून उत्तराचे क्षेत्र निश्चित करावे. नेमकेसंदर्भ निश्चित करावेत व उत्तर लिहावे.

पुस्तके /संदर्भ पाहताना प्रश्नामध्ये काय विचारले आहे हे पाहून संदर्भ शोधण्यासाठी वेळ जाणार नाही याची काळजी घ्यावी. केवळ पुस्तके /संदर्भ याची नकल करावयाची नसते.

शिक्षक प्रशिक्षकानी उच्चस्तरीय प्रश्नासाठी काही Clue words चे अर्थ समजावून देणे आवश्यक आहे काही शब्द पुढील प्रमाणे Analyze, Compare, Criticize, Discuss, Describe, Enumerate, Evaluate, Illustrate, Interpret, Justify, Review, Summarize, Comment on etc.

अहवालाची रुपरेषा — प्रत्येक प्रपाठाच्या पूर्वतयारीच्या तीन प्रश्नांची उत्तरे आणि परीक्षा वातावरणातील प्रपाठाची उत्तरे याची स्वतंत्र फाईल असावी.

मूल्यमापन पध्दती — प्रत्येक प्रपाठास २० गुण असावेत. पूर्वतयारीत विद्यार्थ्याने घेतलेले श्रम व तीन प्रश्नाची लिहिलेली उत्तरे यासाठी १० गुण ठेवावेत तर प्रत्यक्ष प्रपाठ लेखनातील त्याच्या प्राविण्यासाठी १० गुण ठेवावेत. सर्व प्रपाठाच्या एकूण मिळालेल्या गुणांवरून १० पैकी गुण काढावेत.

Evaluation Chart

मूल्यमापन तक्ता

प्रपाठ (Assignment)

महाविद्यालयाचे नाव:-

अ.न.	छात्राध्यापकाचे नाव	पूर्वतयारी (10)	परीक्षा (10)	एकूण (20)

विभागप्रमुख

मार्गदर्शक

प्राचार्य

एकूण गुणाचे रूपांतर १० गुणामध्ये करावयाचे आहे.

तोंडी परीक्षा (Viva)

C-6.2

Hours – 12 +20

गुण :- ३०

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकाने पूर्ण केलेल्या प्रात्यक्षिकाची पाहणी करणे.
- (२) अभ्यासक्रमात प्रात्यक्षिकासाठी निर्धारित केलेल्या उद्दिष्टाप्रमाणे छात्राध्यापकास प्रत्येक प्रात्यक्षिकाचे आकलन झाले किंवा नाही याचे मूल्यमापन करणे.
- (३) छात्राध्यापकानी पूर्ण केलेल्या प्रात्यक्षिकाचे मूल्यांकन करून गुणदान करणे.
- (४) बाह्य परीक्षकाकडून प्रत्याभरण घेणे.
- (५) छात्राध्यापकामध्ये संवाद कौशल्य विकसित करणे.

गुण :- ३०

कालावधी — प्रत्येक सत्रामध्ये १२ तास.

योग्य कालखंड — प्रत्येक सत्रामध्ये सत्रांत परीक्षा पूर्ण झाल्यानंतर व सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झाल्यानंतरचा आठवडा.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — शिवाजी विद्यापीठाच्या बी.एड. अभ्यासक्रमांमधील मार्गदर्शक तत्वानुसार सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झालेली असावी. अभ्यासक्रमातील सर्व प्रात्यक्षिकांची यादी महाविद्यालयाच्या काचफलकामध्ये लावावी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — तोंडी परीक्षा ही महाविद्यालयामधील सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झाल्यावर घ्यावी. तोंडी परीक्षा ही प्रत्येक सत्रामधील सर्व प्रात्यक्षिकांवर आधारित ३० गुणांची असेल. सदर परीक्षा घेणेसाठी महाविद्यालयामधील प्राचार्यांनी शिवाजी विद्यापीठ कक्षेतील मान्यताप्राप्त शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील एक। युनिटसाठी दोन प्राध्यापकांची बाह्य परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी. बाह्य परीक्षक नेमताना ते शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील किमान ०५ वर्षे अनभव असलेल्या प्राध्यापकांची परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी. एक। युनिटसाठी दोन बाह्य परीक्षक व महाविद्यालयामधील दोन अंतर्गत परीक्षक यांची नियुक्ती करून प्राचार्यांनी विद्यापीठाला कळवावे व विद्यापीठाची मान्यता घ्यावी. प्राचार्यांनी आपल्याअध्यक्षतेखाली मान्यताप्राप्त कॅमिटीमार्फत तोंडी परीक्षा पूर्ण केली जावी.

मूल्यमापन पध्दती — शिवाजी विद्यापीठ कक्षेतील मान्यताप्राप्त दोन बाह्य परीक्षक व महाविद्यालयामधील दोन अंतर्गत परीक्षक यांनी प्रत्येक विद्यार्थ्यास ३० पैकी गुण द्यावेत. एकूण मिळालेल्या गुणांवरून ३० पैकी गुण काढावेत.

Evaluation Chart मूल्यमापन तक्ता

तोंडी परीक्षा (Viva)

Semester III

महाविद्यालयाचे नाव:-

परीक्षा न.	छात्राध्यापकाचे नाव	अंतर्गत परीक्षक १	अंतर्गत परीक्षक २	बाह्य परीक्षक १	बाह्य परीक्षक २	एकंदर एकूण	रुपांतरित गुण
		३०	३०	३०	३०	१२०	३०

अंतर्गत परीक्षक

बाह्य परीक्षक

प्राचार्य

सर्व परीक्षकांच्या एकूण गुणांचे रुपांतर ३० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

C-6.3 Term End Examination

सत्रांत परीक्षा

Hours - 24+30

Marks - 10

उद्दिष्टे —

१. छात्राध्यापकाने बी.एड. अभ्यासक्रमातील सैध्दांतिक विषयात प्राप्त केलेले प्राविण्य मोजणे.
२. छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
३. छात्राध्यापकातील विशेष प्राविण्य असलेल्या छात्राध्यापकाचा शोध घेणे.

गुण :- ३०

योग्य कालखंड — प्रत्येक सत्रांतावेळी सर्व घटक शिकवून झालेनंतर परीक्षा घ्यावी.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्त्विक भाग —सर्व पेपरमधील सर्व घटक शिकवून पूर्ण झालेले असावेत. परीक्षेच्या घटकांची यादी संबंधित विषय प्रशिक्षकानी काच पेटीत लावावी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — सत्रांत परीक्षा ही सर्व घटक शिकवून पूर्ण झाल्यावर प्रत्येक सत्रांतावेळी परीक्षा घ्यावी. प्रत्येक विभाग हा १५ गुणांचा असावा. प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप विद्यापीठाच्या प्रश्नपत्रिकेच्या स्वरूपाप्रमाणे असावे. ३० गुणांच्या पेपरसाठी १.५ तास वेळ असेल व १५ गुणांच्या पेपरसाठी ४५मिनिटे वेळ असेल.

मूल्यमापन पद्धती —एकूण मिळालेल्या गुणांवरून १० पैकी गुण काढावेत.

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

बी.एड. अभ्यासक्रमातील विषयाच्या प्रत्येक विभागाच्या प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप खालील प्रमाणे राहील.

प्रश्न १: वस्तुनिष्ठ प्रश्नाचा कोणताही प्रकार. (३ प्रश्न सोडविणे आवश्यक) ०३ गुण

प्रश्न २: लघुत्तरी प्रश्न. (३ प्रश्नांपैकी २ सोडविणे आवश्यक) ०६ गुण

प्रश्न ३: दीर्घोत्तरी प्रश्न (१ प्रश्न सोडविणे आवश्यक) ०६ गुण

किंवा

दीर्घोत्तरी प्रश्न

टिप [ब]रील प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप ३५ गुणांच्या कोर्ससाठी असेल. पूर्ण ७० गुणांच्या कोर्ससाठी वरील प्रश्न व गुणांची संख्या दुप्पट करणे.

Evaluation Chart मूल्यमापन तक्ता

सत्रांत परीक्षा (Term End Examination)

महाविद्यालयाचे नाव:-

अ.न.	रोल न.	छात्राध्यापकाचे नाव	गुण

विभागप्रमुख

मार्गदर्शक

प्राचार्य

एकूण गुणांचे रुपांतर १० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

SEMESTER - IV

Second Year

	Semester –IV							
Course	B.Ed. Courses	Hours		Credit	Exam Hours	Marks		
						Internal (sessional)	External (Theory)	Total
	Perspectives In Education - Theory	Inst. Hrs	Learn ing Hrs					
8	Gender, School & Society	30	00	02	02	15	35	50
5b	Knowledge & Curriculum Part II	30	00	02	02	15	35	50
9	Creating an inclusive School	30	00	02	02	15	35	50
	Curriculum & Pedagogical Studies							
10	Optional Course (Any One) *	30	00	02	02	15	35	50
	Enhancement in Professional Capacities(EPC)							
EPC 3	Critical Understanding of ICT	15	30	02	02	50	00	50
EPC 4	Understanding the Self	15	30	02	02	50	00	50
	Practicum							
D-1	Educational Tour	36	48	02	--	50	00	50
D-2	Project related to community Experience	36	84	04	--	100	00	100
D-3	Workshop on Models of Teaching	24	24	01	--	25	00	25
D-4	Annual Lesson Examination	36	30	02	--	50	00	50
D-5	General Orientation of Student Teacher	24	0	01	--	25	00	25
D-6	Internal Examination (Semester IVth Assignment Internal Viva + Semester IVth External Examination)							
D-6.1	Semester IVth Internal Assignment	06	10	02	--	10	00	10
D-6.2	Semester IVth Internal Viva	12	20		--	30	00	30
D-6.3	Semester IVth End Internal Examination	18	30		--	10	00	10
Total		342	+306	24	12	460	140	600

SEMESTER IV

COURSE 8 - Gender, School and Society

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives : To enable the student teachers to-

1. Develop basic understanding and familiarity with key concepts-genders gender bias empowerment, gender parity, equity and equality patriarchy and feminism.
2. Understand the gradual paradigm shift from women's studies to gender studies and some important landmarks in connection with gender and education in the historical and contemporary period
3. Learn about gender issues in school, curriculum, textual materials across disciplines pedagogical processes and its intersection with class, caste, religion and region
4. Understand how gender power and sexuality relate to education (in terms of access curriculum and pedagogy)

UNIT I :-GENDER ISSUES- KEY CONCEPTS

(08 marks,7hrs)

- a) Meaning, nature and importance of gender construction sex sexuality, patriarchy, masculinity and feminism
- b) Gender bias gender stereotyping and empowerment
- c) Gender equality and equality in relation with caste, class, region, ethnicity, disability and region
- d) Life skills and training to deal issues of gender

UNIT II-GENDER STUDIES

(11 marks , 9hrs)

- a) Paradigm shift from women's studies to gender studies.
- b) Theories on gender and education: Application in the Indian Context 1) – socialization theory 2) Gender difference 3) Structural theory 4) Deconstructive theory
- c) Contemporary period- Recommendations of policy initiatives commissions and committees schemes, programmes and plans after 1986.

UNIT III- GENDER IN CURRICULUM

(08 marks, 7hrs)

- a) Gender in text and context in secondary level (Text Book), disciplines classroom management or processes including pedagogy.
- b) Construction of Gender in Curriculum frame work of 21st century.

- c) Teacher as an agent of change.
- d) Ways for reduced teacher, Parents, Attitudes to have high expectations of all girls and boys.

UNIT IV:- GENDER, SEXUAL HARASSMENT AND ABUSE (08 marks, 7hrs)

- a) Meaning, nature types and reasons of harassment.
- b) Sites of Conflict Social and Emotional
- c) Agencies perpetuating harassment family school workplace and media(print and electronic)

SESSIONAL WORK (any one of the following) (15 marks)

- 1) Organizing debates on equity and equality cutting across Gender, Class, Caste, Religion, Ethnicity, Disability and region.
- 2) Project on women role models in various field with emphasis on women in unconventional roles.
- 3) Field visits to schools to observe the schooling processes from a Gender perspective.
- 4) Preparing analytical report on portrayal of women in the field of print and electronic media.
- 5) Preparation of checklist to map classroom process in all types of school.

REFERENCES

- Ahmad, Karuna. 1985. 'The Social Context of Women's Education in India, 1921-81,' in *NewFrontiers of Education*, July-September. New Delhi: 15 (3):1-36.
- Apple, M. W. 1979. *Ideology and Curriculum*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Berger, P. and Luckmann, T. 1966. *The Social Construction of Reality*, Penguin Books.
- Bhasin, Kamla. 2000. *Understanding Gender*. New Delhi: Kali for Women.
- Bhasin, Kamla. 2004. *Exploring Masculinity*. New Delhi: Women Unlimited.
- Bhog, Dipta. 2002. 'Gender and Curriculum,' *Economic And Political Weekly*, Review of WS, Apr 27. Census of India 2001, Series 1., Provisional Population Totals, Statement 15, p. 37.
- Chanana, Karuna. 1990. 'Structures and Ideologies: Socialisation and Education of the Girl Child in South Asia', *Indian Journal of Social Sciences*, vol.3, no.1, pp.53-71.
- Chanana, Karuna. 2001. 'Hinduism and Female Sexuality: Social Control and Education of Girls in India', in *Sociological Bulletin*, 50 (1), March, pp37-63.
- Chanana, Karuna. 1996. 'Gender Inequality in Primary Schooling in India: The Human Rights Perspective', in *Journal of Educational Planning and Administration*, 10 (4), 4 October, pp. 361-81.
- Culley, M, & C. Portuges (eds.) 1985. *Introduction to Gendered Subjects: The Dynamics of Feminist Teaching*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Dube, Leela, 1988. 'On the Construction of Gender: Socialisation of Girls in patrilineal India'.

- In Karuna Chanana (ed.), *Socialisation, Education and Women: Explorations in Gender Identity*. New Delhi: Orient Longman.
- Elson, Diane. 1995. 'Male bias in macro-economics: the case of structural adjustment', in Diane Elson (ed.) *Male Bias in the Development Process*, second edition. Manchester: Manchester University Press.
- Folbre, Nancy. 1994. *Who Pays For The Kids: Gender And Structures Of Constraint*. London and New York: Routledge..
- Ghai, Anita. 2002. Disabled Women: An Excluded Agenda of Indian Feminism. *Hypatia*, Vol.17. No.3.
- Government of India. 1959. Report of the Secondary Education Commission (1952-53).
- Government of India. 1964. Report of the Committee for Differentiation of Curricula for Boys and Girls (1961).
- Government of India. 1974. *Towards Equality: Report of the Committee for the Status of Women in India*. New Delhi: Ministry of Women and Child Development.
- Govinda, R. (ed.). 2002. *India Education Report: A Profile of Basic Education*. New Delhi: Oxford University Press University Press.
- Greene, Gayle and Coppelia Kahn (eds.). 1991. *Making a Difference: Feminist Literary Criticism*. New York: Routledge.
- Haggerty, S.M. 1995. 'Gender and teacher development: Issues of power and culture', *International Journal of Science Education*, Vol. 17, No 1.75
- Hamilton, Roberta. 1993. *Feminist Theories*, Left History, Volume 1.
- Hastings, E. (n.d.) Assumptions, expectations and discrimination: Gender issues for girls with disabilities. Framework for Australian Schools. Equity Section .
- <http://www.education.tas.gov.au/equitystandards/gender/framework/assmption.htm> The Hindu, February 10, 2002.
- International Institute for Population Sciences (IIPS) & ORC Macro. 2000. National Family Health Survey (1998-99).
- Jacobsen, Joyce. 1994. *The Economics of Gender*. London: Blackwell Publishers.
- Johnson-Odin, Cheryl. 1991. 'Common Themes, Different Contexts'. In Chandra Talpade Mohanty,
- Ann Russo, and Lourdes Torres (eds.), *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 314-327.

- Jones. G.M. and Wheatley. J. 1988. Factors influencing the entry of women into science and related fields, *Science Education*, 72 (2) 127-142.
- Kabeer, Naila. 1994. *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*, London: Verso.
- Keller, Evelyn, Fox. 1985. *Reflections on Gender and Science*, Yale University Press, New Haven and London.
- Kumar, Krishna. 1996. *Learning from Conflict*. New Delhi: Orient Longman. 76
- DPEP and Primary Education in India, *Economic and Political Weekly* Feb 17.
- Kumar, Nita. 2000. *Lessons from Schools: The History of Education in Banaras*, New Delhi: Sage.
- Morin, Karen. 1995 'The Gender of Geography', *Postmodern Culture*, Volume 5, No. 2.
- Morris, Jenny. 1998. Feminism, Gender and Disability: Text of Paper presented at a seminar in Sydney, Australia.
- http://www.leeds.ac.uk/disability_studies/archivesuk/morris/gender%20and%20disability.pdf 77
- Mukhopadhyay Carol C. and S. Seymour (eds.) 1994. *Women, Education and Family Structure in India*, Boulder: Westview Press.
- National Council for Educational Research and Training. 1975. National Curriculum Framework (NCF). New Delhi: Author.
- National Council for Educational Research and Training. 1999. National Steering Committee on Textbook Evaluation, Recommendation and Report II.
- National Council for Educational Research and Training. 1999. *Our Country Today: Problems and Challenges*. Class VIII Civics textbook. New Delhi: Author.
- National Council for Educational Research and Training. 2000. National Curriculum Framework for School Education, New Delhi: Author.
- Nirantar and Partners for Law and Development. 2003. *Issues and Concerns Related to Gender and Education*, a Brief Report of the National Consultation held on December 18-20, 2003 in New Delhi. (Unpublished).
- Ramachandran, Vimala. 2004. *Gender and Social Equity in Education: Hierarchies of Access*. New Delhi: Sage.
- Ramanujam, R. 'Gender Construction in Informal Curriculum'. Unpublished paper.
- Rao, I. 2004. "Equity To Women With Disability In India" A strategy paper prepared for the National Commission for Women, India. Delhi: IDDC-International Disability and Development Consortium..

- Ray, Debraj. 2004. 'Aspirations, Poverty and Economic Change.' BREAD Policy Paper No. 002, April.
- Waylen, Georgina.1996. *Gender in Third World Politics*. Boulder: Lynne Reiner Publishers.
- Weiner, Gaby. 2004. *Learning from Feminism: Education, Pedagogy and Practice*, Paper presented at invited seminar, Beyond Access: Pedagogic Strategies for Gender Equality and Quality: Basic Education in Schools, 2-3 February, Nairobi, Kenya.
- NCERT (2005) National Curriculum Framework NCERT.
- NCERT (2006a) Position paper –National focus group on education with special needs (NCF 2005)
- NCERT(2006b) Position paper –National focus group on Gender issues on the curriculum (NCF 2005)
- NCERT (2006C) Position paper –National focus group on problem of scheduled caste and scheduled tribe children (NCF 2005), New Delhi. NCERT
- मुलींचे शिक्षण –लिंग समभाव दृष्टीकोन निर्मिती एस सी ई आर टी म .पुणे
- महाराष्ट्र आरोग्य पत्रिका
- स्त्री पुरुष समानता ताराबाई शिंदे
- साने गिता – भारतीय स्त्री जीवन मौज प्रकाशन गृह
- आपटे ज .श .व रोडे पुष्पा –भारतातील महिला विकासाची वाटचाल दायमंड पब्लीकेशन
- गद्रे गिता व गद्रे ल .रा . १९७७ शिक्षणाचा इतिहास नूतन प्रकाशन पुणे
- जाधव के .के . २००७ आधुनिक काळचे शिक्षण समाजशास्त्र मन प्रकाशन नाशिक

.....

5 b :KNOWLEDGE AND CURRICULUM PART-II

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours :30	Internal Assessment: 15

Objectives –

To enable the student-teacher to :

- 1) understand philosophy of education constitution Kothari commission NCF (2005) state policy on education 2010.
- 2) understand national and international awareness through Education.
- 3) realize the contribution of educational thinkers.
- 4) understand role of state in the curriculum.
- 5) understand role of hidden curriculum.
- 6) understand social reconstruction through curriculum.
- 7) understand the relation of curriculum and school practices.
- 8) help to analyze the textbook, teachers' handbook and child centered literature in reference to curriculum.
- 9) understand the role of teacher in implementation of curriculum.

Unit V Education and Philosophy

(9 marks 8 hrs)

- A. Post Independence philosophy of Education- Constitution, Kothari commission ,NCF (2005), state policy on Education 2010.
- B. Education for Human Rights, Democratic education, education for social mobility, Education and development.
- C. Difference between information and knowledge, Difference between belief and truth. Difference between knowledge and skills,

Unit VI Thinkers and Teachers

(9 marks 8 hrs)

- A. Contribution of Thinkers in Education.
with reference to :- Mahatma Gandhi
  - Ravindranath Tagore
  - Montecery
  - Pleto
- B. Role and skills for Teacher in 21st century.
- C. Changing role of the teacher.
- D. Changing concept of education to related to school, curriculum, learner, teaching and learning

Unit VII Curriculum

(8 marks 7 hrs)

- A. Role of state in the curriculum .
- B. The Role of hidden curriculum and children resilience.
- C. The relation between powers, ideology and the curriculum.

- D. Introduction to the challenges of 21st century with respect to Indian society – urbanization, privatization, globalization.

Unit VIII Curriculum and social Practices

(9 marks 7 hrs)

- A. Role of Curriculum at school and class level and concept of hidden Curriculum.
- B. School discipline and rules, school timetable – concept and their interrelation with curriculum.
- C. Analysis of textbook, teachers' handbook and children's literature with reference to curriculum.
- D. Role of Teachers in implementation of curriculum
  - 1. Construction of curriculum objectives in local situations.
  - 2. Searching references for learning.
  - 3. Development of learning resources and different learning experiences.
  - 4. Management of physical facilities.

Sessional work :

15 Marks

Any one of the following :

- 1) Report on the contribution of any Thinker or social reformer in the field of education.
- 2) Report on the study of an impact of the state's new programmer's -
  - i.e. i) Constructivism.
  - ii) mid-day meal.
  - iii) children centered education in the education of the children, dropouts etc.
- 3) Panel Discussion on any unites from the curriculum .
- 4) Seminars on any unites from the curriculum .
- 5) Report on the role of curriculum on the children and parents.
- 6)

Reference Semester -4

- 1) Mohit Chakrabarh (2005) Education in the 21st century , Delhi Kalpar publications.
- 2) Choudhry , U.S. (1986) Issues and advances in Education, Ajanta publishing house.
- 3) NCF 2005.
- 4) N. R. Swaroop Saxena, Sikha Chaturvedi. (2006) Education in Emerging Society. Delhi, R. Lall Book Depot.
- 5) Dr. R. N. Sharma. (2006) Education in Emerging Society. Delhi, Surjeet Publications.
- 6) 'WHO' life skills.
- 7) अकोलकर ग. वि. (1973). शैक्षणिक तत्त्वज्ञानाची रुपरेषा. पुणे श्रीविद्या प्रकाशन.
- 8) कुंडले म. बा.. (1973). शैक्षणिक तत्त्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र. पुणे श्रीविद्या प्रकाशन.
- 9) दुनाखे अ.रा. (1998). प्रगत शैक्षणिक तत्त्वज्ञान. पुणे नूतन प्रकाशन.
- 10) पवार ना.ग.. (1995). शिक्षणक्षेत्रातील विचारवंत. पुणे नूतन प्रकाशन.
- 11) भगत रा. तु. (1994). थोर शिक्षणतज्ज्ञ. पुणे गो. य. रोळे प्रकाशन.

.....

Course 9 : Creating an Inclusive School

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives :- To enable the students teacher :

1. To understand Inclusive Education Concept and Nature
2. To understand the role of Inclusive school in modern times and meaning of Inclusive school.
3. To understand the role of teachers in Inclusive Classroom.
4. To enable the students to organize inclusive Classroom.
5. To enable students to understand various types of students.

Unit I. :- Inclusive Education Concept and Nature. (9 Marks , 8hrs)

- A. Concept, and meaning of Inclusive Education.
- B. Principles and Benefits on Inclusive Education
- C. Policies and National legislations for Inclusive Education.
- D. Government schemes and provisions.
- E. Different types of special children.

Unit II :- Need & Significance of inclusive Education (9 Marks , 8hrs)

- A. Need of inclusion education.
- B. Objectives of inclusive Education.
- C. Education for visually & hearing impaired children.
- D. Education for gifted & creative children.
- E. Integration of Physical, Mental

Unit III. :- Inclusive School (9 Marks , 7 hrs)

- A. Concepts meaning of an Inclusive school Infrastructure and accessibility, human resources, resources, attitudes to disability, whole school approach
- B. Infrastructure facilities for an ideal Inclusive school.
- C. Role of Inclusive school in modern times.
- D. Inclusive classroom management and organization.
- E. Special education for special children.

Unit IV. :- Teachers Role in Inclusive classroom. (8 Marks , 7hrs)

- A. Qualities of an Inclusive teachers.
- B. Teachers role in shaping the Inclusive classroom.
- C. Inclusive teachers education in facilitating Inclusive education.

D. Guidance and counseling for Inclusive Teachers students and principals.

Sessional Work ; Any one of the following

Mark 15

1. Visit to an Inclusive school and prepare a report
2. A study of Inclusive school plant and compare with high excellent school.
3. Design and evaluate an Inclusive education programmed.
4. A study of any one N.G.O Promoting Inclusive education.
5. Visit to special ,degraded and inclusive classroom. Reflective journal writing .

Reference books :-

1. An scow, m,(1994) special need & the classroom : UNENSCO Publication
2. Heward, W.L (1998) Exceptional children, Chicago : meril phiplishing co.
3. Panda K.C. (2002) Education of exceptional children : New Delhi Vikas publication house pvt. Ltd.

***

अभ्यासक्रम : 10 ऐच्छिक अभ्यासक्रम

उच्च माध्यमिक स्तरावरील शालेय विषयाचे अध्यापनशास्त्र : मराठी

संपर्क तास : आठवड्यात 02

श्रेयांक : 02

एकूण गुण : 50

बाह्य मूल्यांकन : 35

अंतर्गत मूल्यांकन : 15

उद्दिष्टे

छात्राध्यापकांना

1. मराठी भाषेच्या उपयोजित रूपाचे आकलन होण्यास मदत करणे.
2. मराठी भाषेच्या सर्जनशील उपयोजनासाठी सक्षम बनविणे.
3. उच्च माध्यमिक स्तरावरील मराठी अध्यापनाची उद्दिष्टे, मराठीच्या उपांगांचे अध्यापन व अभ्यासक्रमाची वैशिष्ट्ये समजून घेण्यास मदत करणे.
4. उच्च माध्यमिक स्तरासाठी मराठी अध्यापनाच्या पद्धती, अध्ययन अध्यापनातील नवप्रवाह समजून घेण्यास मदत करणे.
5. अध्यापनाची प्रतिमाने व अध्ययनाचे नाविन्यपूर्ण स्रोत जाणून घेण्यास मदत करणे.
6. अभ्यासक्रम आणि पाठ्यक्रम रचनेच्या स्वरूपाविषयी आकलन होण्यास मदत करणे.
7. मराठीच्या विविध उपांगांच्या पाठटाचणांचे नियोजन करण्यास सक्षम बनवणे.
8. मूल्यनिर्धारणाच्या प्रक्रियेचे आकलन होण्यास मदत करणे.

घटक 1 मराठी भाषेचे उपयोजन

0६ गुण 8 तास

- अ) भाषा एक माध्यम : संप्रेषणाचे, साहित्याचे
ब) मराठी भाषेचे व्यावहारिक उपयोजन : दैनंदिन व्यवहारात तसेच प्रशासकीय कामकाज, वृत्तपत्रे, मुलाखत, आकाशवाणी, संगणक, माहिती तंत्रज्ञान इ. क्षेत्रात
क) मराठी भाषेचे वाङ्मयीन उपयोजन : लोकसाहित्य, काव्य, कादंबरी, कथा इ.
ड) मराठी भाषेच्या उपयोजनाची सर्जनशील रूपे : साहित्य, रसग्रहण, संवादलेखन, वृत्तलेखन, जाहिरात, सूत्रसंचालन, सादरीकरण इ.

घटक 2 मराठी भाषा अध्यापनाची उद्दिष्टे, भाषिक कौशल्ये आणि अभ्यासक्रम

0६ गुण 8 तास

- अ) उद्दिष्टे : मराठी अध्यापनाची उच्च माध्यमिक स्तरावरील उद्दिष्टे
ब) भाषिक कौशल्ये : श्रवण, भाषण, वाचन, लेखन, संभाषण, कौशल्य विकासासाठी उच्च माध्यमिक स्तरावर उपक्रम
क) मराठीच्या विविध उपांगांचे अध्यापन : गद्य, पद्य, व्याकरण, रचना
ड) अभ्यासक्रम : मराठी विषयाच्या उच्च माध्यमिक स्तरावरील अभ्यासक्रमाची वैशिष्ट्ये

घटक 3 मराठी अध्यापनाचे अध्यापनशास्त्रीय घटक

0६ गुण 7 तास

- अ) अध्यापन पद्धती : व्याख्यान, बुद्धिमंथन, परिसंवाद, पथकचर्चा, गटचर्चा
ब) अध्ययन अध्यापनातील नवप्रवाह : टोपली पद्धती (इन बास्केट टेक्निक), सहकार्यात्मक अध्ययन – गटकार्य, थिक पेअर शेअर, जिगसॉ मेथड इ.
क) अध्यापनाची प्रतिमाने – अग्रत संघटक, भूमिका पालन, सर्जनात्मक विकास प्रतिमान (संयुक्तिक असंयुक्तिक प्रतिमान)
ड) अध्ययनाचे नाविन्यपूर्ण स्रोत : भ्रमणध्वनी, संगणक, महाजाल, सामाजिक संपर्कासाठी संकेतस्थाने – फेसबुक, ट्विटर, व्हॉट्सअप इ.

- अ) अभ्यासक्रम आणि पाठ्यक्रम रचनेचे स्वरूप
ब) उच्च माध्यमिक स्तरावरील पाठ्यपुस्तकाचे चिकित्सक परीक्षण
क) मराठीच्या विविध उपांगांच्या अध्यापनासाठी पाठ टाचणांचे नियोजन
ड) मूल्यनिर्धारण : संकल्पना, गट मूल्यमापन, मुक्त प्रश्न इ.

प्रात्यक्षिक कार्य

15

पुढीलपैकी कोणतेही एक

1. पुढीलपैकी कोणत्याही एका विषयावर सादरीकरणाचा नमुना तयार करून तो समवयस्क गटात सादर करा
एखादे नवीन उत्पादन बाजारात आणण्यासाठी सादरीकरण, शिक्षणसंस्थेत नवीन अभ्यासक्रम सुरू करायचे आहेत
त्याचे सादरीकरण, एखादी सामाजिक/पर्यावरणीय समस्या व त्यावरील उपाय लोकांना पटवून देण्यासाठी
सादरीकरण
2. गद्य, पद्य, व्याकरण व रचना या उपांगांच्या अध्यापनासाठी प्रत्येकी एक पाठटाचण तयार करा (उच्च माध्यमिक
स्तरासाठी)
3. लेखनातील सर्जनशीलतेच्या विकासासाठी उपक्रम तयार करा
4. उच्च माध्यमिक स्तरासाठी सर्जनात्मक विकास प्रतिमानाचे टाचण तयार करून समवयस्क गटात त्यानुसार
अध्यापन करा
5. उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये कोणत्याही एका भाषिक कौशल्याच्या विकासासाठी उपक्रम तयार करा
संदर्भ ग्रंथ
1. नशिलाबादकर, ल.रा. व्यवहार उपयोगी मराठी, कोल्हापूर : फडके प्रकाशन
2. कुंडले, म. बा. (1९६1), सर्जनशीलता, पुणे : नूतन प्रकाशन
3. तापकीर दत्तात्रय (2010), सृजनशीलता, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन
4. कुंडले म. बा. (200८), अध्यापन शास्त्र आणि पद्धती, पुणे : व्हीनस प्रकाशन
5. फडके वासंती (1९८८), अध्यापनाची प्रतिमाने, पुणे : नूतन प्रकाशन
6. खिरे उषा व इतर (2000), वाचन व लेखन कौशल्य, नाशिक : य.च.म.मुक्त विद्यापीठ
7. पिचड, नलिनी, बरकले रामदास (2005), मातृभाषा मराठीचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण, नाशिक: इनसाइट
प्रकाशन
८. जोशी, अनंत (2006), आशययुक्त अध्यापन पद्धती, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन
९. वास्कर, पुष्पा आनंद (200६), भाषाशिक्षण, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन
10. पाटील वि. वि. (2013), अध्यापन उपागम व कार्यनीती, धुळे : अथर्व पब्लिकेशन
11. जगताप ह. ना. (200६), प्रगत शैक्षणिक तंत्रविज्ञान आणि माहिती तंत्रविज्ञान, पुणे: नित्य नूतन प्रकाशन
12. येवले सीमा (2007), शैक्षणिक तंत्रविज्ञान आणि माहिती तंत्रविज्ञान, पुणे: नित्य नूतन प्रकाशन

अभ्यासक्रम-10 वैकल्पिक अभ्यासक्रम

उच्च माध्यमिक स्तर पर शालेय विषय का अध्यापनशास्त्र : हिंदी

कुल अंक — 50

कालांश — प्रति सप्ताह — 2

बाह्य मूल्यांकन — 35

क्रेडिट — 2

आंतरिक मूल्यांकन — 15

पाठ्यक्रम के उद्देश्य —

छात्राध्यापक को :—

1. हिंदी भाषा का स्वरूप एवं स्थिती को समझाने में मदद करना।
2. उच्च माध्यमिक स्तर पर हिंदी भाषा शिक्षा के उद्देश्य, कौशल, विधाएँ एवं पाठ्यचर्या समझने में सक्षम बनाना।
3. दैनिक जीवन हिंदी भाषा के व्यावहारिक पक्ष को समझते हुए व्यवहार में सक्षम बनाना।
4. उच्च माध्यमिक स्तर पर हिंदी अध्यापन की विविध पद्धतियों, सहायक सामग्री एवं मूल्यांकन प्रक्रिया से परिचित कराना।

इकाई — 1— हिंदी भाषा का स्वरूप एवं स्थिति।

अंक —09

- क. भाषा विज्ञान अनुसार भाषा का स्वरूप एवं विशेषताएँ। **कालांश — 05**
- ख. हिंदी भाषा की स्थिति : स्वतंत्रता के पहले और स्वतंत्रता के बाद हिंदी भाषा के विविध रूप : राजभाषा, प्रादेशिक भाषा, संपर्क भाषा, राष्ट्रभाषा और आंतरराष्ट्रीय भाषा के रूप में हिंदी की स्थिति।
- ग. उच्च माध्यमिक स्तर पर हिंदी भाषा शिक्षा की जरूरत।
- घ. संविधान और शिक्षा समितियों के रिपोर्ट में हिंदी भाषा की स्थिति— भाषाओं की स्थिती (धारा 343—351, 350); कोठारी कमीशन; राष्ट्रीय शिक्षा नीति (1986) पी.ओ.ए.1992 राष्ट्रीय पाठ्यचर्या — 2005।

इकाई —2 — हिंदी भाषा शिक्षा के उद्देश्य, भाषिक कौशल विधाएँ एवं पाठ्यचर्या।

अंक—09 कालांश — 09

- क. उच्च माध्यमिक स्तर पर हिंदी भाषा शिक्षा सामान्य उद्देश्य।
- ख. भाषिक कौशल— श्रवण, भाषण, वाचने तथा लेखन कौशल के उद्देश्य एवं उनके विकास के लिए उपक्रम।
- ग. हिंदी की विविध विधाएँ — गद्य, पद्य, व्याकरण एवं रचना शिक्षण के उद्देश्य।
- घ. पाठ्यचर्या — उच्च माध्यमिक स्तर पर हिंदी विषय की पाठ्यचर्या की विशेषताएँ।

इकाई — 3— व्यावहारिक हिंदी

अंक—09 कालांश —08

- क. हिंदी की पारिभाषिक शब्दावली — सरकारी तथा अर्धसरकारी कार्यालयों में प्रयुक्त शब्द (बैंक, वाणिज्य, विज्ञान आदि क्षेत्रों से संबंधित)
- ख. अनुवाद — स्वरूप, प्रकार तथा प्रक्रिया।
- ग. विज्ञापन — स्वरूप, आवश्यकता एवं प्रकार, विज्ञापन का प्रारूप।
- घ. पत्राचार — सरकारी एवं व्यावसायिक पत्र।

इकाई — 4— हिंदी अध्यापन की पद्धतियाँ, सहायक सामग्री एवं मूल्यांकन। **अंक—09 कालांश —08**

- क. अध्यापन पद्धति : व्याख्यान, बुद्धीमंथन, सेमिनार, गुटचर्चा।
- ख. आधुनिक पद्धतियाँ: इन बास्केट टेक्निक, थिंक पेअर शेअर, जिगशॉ पद्धति।
- ग. आधुनिक अध्यापन सामग्री— संगणक, इंटरनेट, मोबाईल।

- घ. मूल्यांकन – संकल्पना, मूल्यांकन, प्रश्नों का स्वरूप – सृजनात्मक चिंतन एवं कल्पना समूह शक्ति बढ़ाने वाले प्रश्न, खुले प्रश्न, बहुविकल्पनी प्रश्न।

परियोजना कार्य (Sessional Work) निम्नलिखित में से कोई एक। अंक 15

1. उच्च माध्यमिक स्तर पर किसी एक भाषिक कौशल विकास के लिए उपक्रम तैयार कीजिए।
2. संविधान में भारतीय भाषाओं संबंधी अनुसंशाएँ तथा राष्ट्रीय शिक्षा नीति (1986) पी.ओ.ए.द्वारा संस्तुत भाषा संबंधी सिफारिशों पर एक रिपोर्ट तैयार कीजिए।
3. सरकारी एवं अर्धसरकारी (बैंक, वाणिज्य, विधि, विज्ञान, कृषि इत्यादी) कार्यालयोंमें प्रयुक्त होनेवाले 50-50 शब्दों का हिंदी एवं अंग्रेजी में सूची तैयार कीजिए तथा सरकारी एवं व्यवसायिक पत्रों के चार-चार नमूने तैयार कीजिए।
4. उच्च माध्यमिक स्तर पर किसी एक घटक के आशय ज्ञान वृद्धि के लिए आधुनिक सहायक सामग्री प्रयोग कर के रिपोर्ट तैयार कीजिए।
5. उच्च माध्यमिक स्तर पर मूल्यांकन की मौजूदा (वर्तमान) प्रक्रिया पर विस्तृत रिपोर्ट तैयार कीजिए।

संदर्भ ग्रंथ सूची

1. भाटिया एम.एस.और नारंग सी.एस. आधुनिक हिंदी शिक्षण विधियाँ प्रकाश ब्रदर्स लुधियाना।
2. भाई योगेन्द्रजीत (1991) हिंदी भाषा शिक्षण, विनोद पुस्तक मंदिर रांगेय राघवमार्ग, आगरा।
3. गोरे बलभीम राज (1985) हिंदी अध्ययन : स्वरूप एवं समस्याएं संचयन प्रकाशन, कानपूर
4. केशव प्रसाद (1989) हिंदी शिक्षण, धनपतराय एण्ड सन्स दिल्ली
5. केणी सज्जन राय और कुलकर्णी हरिकृष्ण (1964) हिंदी अध्यापन पद्धति विनस प्रकाशन पुणे।
6. लहरी राजेंद्रप्रसाद (1966) हिंदी शिक्षण राम प्रसाद एण्ड सन्स, आगरा।
7. मुखर्जी श्रीधरनाथ (1965) राष्ट्र भाषा की शिक्षा आचार्य बुक डेपो बडौदा।
8. पाण्डेराय शकल (1991) हिंदी शिक्षण, मुद्रणालय आगरा।
9. पंडितवं. बि. (1991) हिंदी अध्यापन, नूतन प्रकाशन, सदाशिवपेठ पुणे।
10. साठे ग.नं. (1962) राष्ट्र भाषा का अध्यापन, महाराष्ट्र राष्ट्र भाषा सभा प्रकाशन, पुणे।
11. सिंहसावित्री (1986) हिंदी शिक्षण मेरठ इंटरनेशनल पब्लिशिंग हाऊस मेरठ।
12. वास्कर आनंद और वास्कर पुष्पा (1993) हिंदी आशययुक्त अध्यापन पद्धती, मेहता पब्लिशिंग हाऊस पुणे.
13. वास्कर पुष्पा आनंद (2002) शिक्षण प्रशिक्षण और हिंदी अध्यापन, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे
14. वास्कर आनंद वास्कर पुष्पा (2009) भाषा शिक्षण L1-L2 नित्य नूतन प्रकाशन पुणे।
15. तिवारी भोलानाथ (1988) हिंदी भाषा शिक्षण साहित्य सहकार. नई दिल्ली।
16. 11 वी, 12 वी, पाठ्यपुस्तक
17. अभ्यासक्रम – उच्च माध्यमिक मंडळ, पुणे.

.....

COURSE: 10 OPTIONAL COURSE

PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT AT HIGHER SECONDARY

LEVEL: ENGLISH

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35

Course Objectives:

After completion of the course the student teachers will be able to –

1. develop an understanding of the nature and role of English language.
2. understand the objectives and aspects of teaching English at senior secondary stage.
3. acquaint with the skills in English literary forms.
4. identify, methods, approaches, models of teaching and support services for teaching English at senior secondary stage.
5. understand the scope and nature of curriculum and syllabus construction.
6. understand the process of assessment at senior secondary stage.

UNIT I NATURE AND ROLE OF ENGLISH LANGUAGE (09 Marks, 8hrs)

- a) Nature and characteristics of English language, organization of sounds, the structure of sentences, and principles of linguistics
- b) Pedagogic implications of the contribution of linguistic to the teaching- learning of English language, language functions and use
- c) Language policy and language teaching, language and gender, language and society
- d) Role of English in senior secondary curriculum, features of new curriculum, Language as means of communication

UNIT II OBJECTIVES AND ASPECTS OF TEACHING (09 Marks, 8hrs)

- a) General objectives of teaching English at senior secondary level: Listening, Speaking, reading, Writing, and communication, Specific objectives of teaching English
- b) Creative forms of English language: plot building, poetic diction, dialogue writing, description, and vocabulary style
- c) Teaching of different forms of English language and literature: prose, poetry, drama, grammar, and composition
- d) Skills in English literary forms: Skills—note making, note taking, and transferring information from non verbal to verbal and verbal to non verbal

UNIT III PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING ENGLISH

(09 Marks, 7hrs)

- a) Methods: Situational method
- b) Approaches: Interactive approach. Communicative approach
- c) Models of teaching: Concept Attainment Model, Inductive thinking Model, Role Playing Model
- d) Support Services: Use of mobile, computer and internet in teaching- learning English, Social networking: face book, twitter, libibo, student circle network, and whatsapp for ELT and ELL

UNIT IV PEDAGOGICAL ANALYSIS, PLANNING AND ASSESSMENT

(08 Marks, 7 hrs)

- a) Scope and nature of curriculum and syllabus construction
- b) Critical analysis of any standard textbook at senior secondary stage
- c) Planning: Lesson plans on various aspects of English language teaching
- d) Assessment: Group evaluation, Topology of questions- activities and tasks (open ended questions), Reflective—problem solving, and critical thinking

SESSIONAL WORK - Any one of the following

(15 Marks)

1. Take review of language policy in India (post independence) and critically study its implementation and outcomes.
2. Design programme for developing creativity in plot building, poetic diction, dialogue writing, description, and vocabulary style.
3. Prepare activities for Teaching skills—note making, note taking, and transferring information from non verbal to verbal and verbal to non verbal.
4. Select any two units from any standard at senior secondary stage and enrich the content by using support services.
5. Write a report on current practices of assessment and evaluation at senior secondary stage.

REFERENCES

- Bhatia K. K. (1996) New Techniques of Teaching English as a Foreign Language, Jalandhar, New academic Publishers
- Bansal R. K. An outline of General Phonetics, Oxford University Press.
- Bhatia K. K. (1996) New Techniques of Teaching English as a Foreign Language, Jalandhar, New Academic Publishers
- Bose k. (2005) Teaching of English A Modern Approach. Delhi: Doba House

- Brumfit C. J. The Communicative Approach to Teaching of English, London, Oxford University press
- Bansibihari Pandit, Kute Meena& Suryavansi D.((1999) Communicative language Teaching in English , Pune , Nutan Prakashan
- David Nunan Language teaching Methodology< Prentice Hall of India Ltd.
- Gadre G. L. (1989) Teaching English in Secondary Schools, Pune, Unmesh Prakashan
- Gadre G. L.(1989) Teaching English in Secondary schools, Pune, Unmesh prakashan
- George Yule (2006) The study of language , Cambridge University press
- Gurav H. K. (2007) Teaching Aspects of English Language, Pune, Nutan Prakashan
- Jessa M. (2005) Efficient English Teaching New Delhi, APH Publishing Co.
- Krashan S. D. , Second language acquisition and second language learning, Pregman press Ltd
- Pahuja N.P. (2006) Teaching of English, New Delhi: Anmol Publication Pvt. Ltd.
- Rao K.V.(editor),(2011) Methods of Teaching English, Hyderabad: Neelkamal Publication Pvt.Ltd.
- Vallabi J. E. (2012) Teaching of English Principles and Practices, Hyderabad: Neelkamal Publication Pvt.Ltd.
- Venkateswaran S. (2007) Principles of Teaching English, Noida, Vikas publishing House Pvt. Ltd.
- Wakankar Kamlakar & Tapkeer D.(2008) Methods of Teaching English
- Methods& Techniques, Orient Longman Ltd.

.....

COURSE 10 – Optional Course
PEDGOGY OF SCHOOL SUBJECT AT HIGHER SECONDARY
LEVEL – SANSKRIT

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35

Course Objectives :- after completion of the course the student teachers will be able to –

- 1) develop an understanding of the nature and role of sanskrit language.
- 2) understand the objectives and aspects of teaching sanskrit at senior secondary stage.
- 3) understand and develop the language skills.
- 4) understand the nature of curriculum and syllabus construction.
- 5) understand the process of assessment at senior secondary stage.

UNIT I – NATURE AND ROLE OF SANSKRIT LANGUAGE (09 Marks,8hrs)

- a) sanskrit as an ancient language.
- b) developmental period of sanskrit language.
- c) contribution in sanskrit of eminent writers – panini, kalidas, patanjali.
- d) correlation with other subjects.

UNIT II – OBJECTIVES AND ASPECTS OF TEACHING SANSKRIT (09 Marks,8 hrs)

- a) general and specific objectives of teaching sanskrit at senior secondary level.
- b) translation – inimportance, types of translation exercises.
- c) tradition of sanskrit grammar learning and teaching, characteristics of sanskrit grammar.
- d) nature of sanskrit prose and poetry.

UNIT III – PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING SANSKRIT (09 Marks, 7hrs)

- a) listening and speaking – pronunciation, expresiion, phonetic stress, intonation.
- b) reading – types, methods.
- c) writing – activites to develop writing.
- d) communication – activities to develop communication.

UNIT – IV PEDAGOGICAL ANALYSIS, PLANNING AND ASSESSMENT (08 Marks, 7 hrs)

- a) nature and principles of curriculum and syllabus construction.
- b) critical analysis of any standard textbook at senior secondary stage.
- c) planning : lesson plans on various aspects of sanskrit language teaching.
- d) assessment

SESSIONAL WORK (any one of the following)**(15 Marks)**

- 1) seminar on any one sanskrit writer.
- 2) critical study of any sanskrit prose or poetry.
- 3) prepare activities for teaching skills.
- 4) select any two units from any standard at senior secondary stage and enrich the content by using support services.

References –

• संस्कृत शिक्षण	-	डॉ. रघुपनाथ सफाया
• संस्कृत शिक्षण	-	राधेश्याम गाडे
• संस्कृत शिक्षण	-	डॉ. रामशकल पाण्डेय
• संस्कृत शिक्षण	-	डॉ. प्रभा शर्मा
• संस्कृत शिक्षण	-	डॉ. पुष्पासोढी , संजय दत्ता
• संस्कृत शिक्षण	-	प्रो.रमेशचंद्र शास्त्री, रामचंद्र शास्त्री
• संस्कृत अध्यापन पद्धती	-	डॉ. प्रतिभा सुधीर पेंडके
• संस्कृत शिक्षण	-	डॉ. रघुनाथ सफाया
• संस्कृत शिक्षण	-	राधेश्याम शर्मा गौड
• संस्कृत शिक्षण	-	डॉ. प्रभाशंकर मिश्र
• The Teaching of Sanskrit	-	R.N. Safaya
• A New Approach to Sanskrit	-	Dr. Bokil Parasnis
• Modern Methods of Teaching Sanskrit	-	Bela Rani Sharma

***

COURSE 10 – Optional Course
Pedagogy Of School Subject At Higher Secondary Level
General Science

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Useful Strategies& Approaches Can be used for Instruction of each Unit :

Brain Storming , Co – operative & Collaborative learning, strategy, Role – playing, Simulation, Discussion (Panel, Group), Pair- share activity, Power Point Presentation, Meaningful Verbal Presentation, seminar, Projects.

Course Objectives :

To enable the student teachers to

1. Comprehend the aims & the objectives of teaching Science at Higher Secondary Level.
2. Acquint with the various instructional Strategies and their use in teaching Science.
3. Develop the ability to plan & design various types of lesson / learning plan for Science .
4. Understand the various strategies useful for individualizing Science instruction.
5. Familiarize with the modern trends in curriculum constriction.
6. Familiar with the availability of the resource materials in the present context.
7. Acquire the knowledge of the content of Science operating at the Higher Secondary Stage according to teaching process.
8. Understand the pedagogical content analysis of Science.
9. Appreciate Science as a medium of engagement of every student.
10. Stimulate curiosity creativity & inventiveness in science.
11. Inculcate the qualities & Professional growth of science teacher.

Unit I –Objective and Strategies of Teaching Science (9 marks, 8 hrs)

- 1.1 objectives of teaching Science as prescribed in Higher Secondary Education & Maharashtra State.
- 1.2 Procedure, merits & demerits of following strategies of teaching Science.

- Inductive – deductive
- Problem solving
- Heuristic
- Project
- Brain based learning
- Demonstration
- Laboratory
- Computer Assisted Instructor (CAI)
- Reflective & Logical thinking
- Open Ended Question (HOT Questions)

Unit – II Resource Material for teaching & learning Science (9 marks, 7 hrs)

- 2.1 Modern trends and principles of curriculum Organization, Topical and Spiral, Logical and Psychological, Concentric and Spiral, Correlation.
- 2.2 Curriculum Reforms in school Science – National and state level reforms – NCERT, SCERT and MSBSHE .
- 2.3 Analysis of syllabus for one standard.
- 2.4 Text Book – need & importance, qualities of good Science text book, critical analysis of the existing Science text book in Higher Secondary Schools of Maharashtra.
- 2.5 Websites, Educational CDs Needs & importance learning Modules.
- 2.6 Research Centers- Need, importance & function.
- 2.7 Science Club- Aims, Suggested Activities, Organization.

Unit III- Pedagogical Knowledge analysis of Higher Secondary School Science. (9 marks, 8 hrs)

The topics in Science that are taught at Higher Secondary level .

Physics - Force, Thermal Expansion , Magnetism, Refraction of Light.

Chemistry – Structure of Atom, Nature of Chemical Bond, Electrochemistry, Polymers.

Biology – Study of Animal tissue, Human Respiration, Photosynthesis, Circulation.

Activity on each unit includes –

1. Content Analysis
2. Concept Mapping
3. Identification of Eleven teaching strategies.
4. Designing Instructional Strategies

5. Formations of HOT (Higher order thinking) questions.
6. Identifying the misconceptions & appropriate remedial Strategies.

**Unit IV- Assessment of Science learning and professional development of Science teacher
(8 marks, 7 hrs)**

- 4.1 Designing the achievement test blue print types of questions with nature of options and overall coverage and marking scheme.
- 4.2 Qualities of Science teacher - General, Personal Specific.
- 4.3 Teacher Competencies - contextual, conceptual, curriculum, content, Organization of learning material , Evaluation, Managerial, Parental Contact, Society Contact.
- 4.4 Roles of teacher – Facilitator, Scaffolder, mentor, Social Engineer, Reflective practitioner and Co – operative active partner
- 4.5 Professional growth of teacher – Seminars, Workshops, Conferences, Projects, in – service training, Subject teacher Organizations.

SESSIONAL WORK:

15 Marks

Each student teacher is required to complete assignments on any of the following.

1. Writing a report on current practices of assessment of evaluation at Higher Secondary Stage.
2. Seminar on content enrichment of any concept included in Higher Secondary level Science (Physics, chemistry, Biology) text book.
3. Conduct Discussion on the changing role of Science teacher.
4. Visit any Science Research center and write a report on it.
5. Preparation of Higher order Thinking question set for competitive exams (JEE, CET etc.) based on Higher Secondary Science syllabus.

List of Recommended Books –

1. Bhatnagar, A.B., Bhatnagar, S.S., (2005), Teaching of Science, Meerut : R Lall Book Depot.
2. Brucece, Joycy/Marsha Weil, (1985), Models of Teaching Prentice Hall of India Pvt.Ltd. New Delhi.
3. Das, R.C., (1985), Science Teaching in Schools, New Delhi: Sterling Publishers Pvt,Ltd.
4. Kohli, V.K.(1982), How to teach Science, Ambala: Vivek Publisher.
2. 5.Kuhlizyn, Com Berich , Gard D. (1987), Educational Testing & Measurement, London: Scott Foronuman and company.

- .....

COURSE 10 – Optional Course

Pedagogy of School Subject at Higher Secondary Level

Commerce

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives – To enable the student teacher to -

1. Understand the characteristics and development of commerce.
2. Understand the aims and objectives of teaching commerce.
3. Develop the ability to plan and design various types of lesson in commerce.
4. Understand the various instructional strategies and their use in teaching commerce.
5. Understand the pedagogical and analysis of commerce.
6. Understand the application of appropriate evaluation techniques in commerce.
7. Understand the various instructional approaches.

Unit – I Commerce Education :Introduction and background (09 Marks,5 hrs)

- a) Nature of commerce meaning and dimensions of commerce concept nature and scope.
- b) Place and importance of commerce education in Higher secondary school curriculum.
- c) History of commerce with special emphasis on Indian Commerce Education.

Unit – II – AIMS, OBJECTIVES AND CURRICULUM REFORMS OF COMMERCE (09 Marks, 5 hrs)

- a) Aims and general objective of teaching commerce in Higher secondary
- b) Schools.
- c) Instructional objective teaching commerce with their specifications.
- d) Objectives of the subject as given in the present Higher Secondary School curriculum.
- e) Curriculum reforms in Higher Secondary School commerce- National and State level reforms.

Unit – III – STRATEGIES OF COMMERCE TEACHING AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF COMMERCE. (09Marks, 10 hrs)

a) STRATEGIES OF COMMERCE TEACHING.

1. Maxims of teaching commerce.
2. Methods of teaching commerce- Lecture, textbook, project, problem solving, discussion, inductive-deductive, survey etc.

3. Techniques & devices of teaching commerce - question, answer, narration, assignment, illustration, explanation, supervised study.
4. Application of Models of teaching in classroom – concept attainment model, advance organized model and role playing model.

b) PEDAGOGICAL ANALYSIS OF COMMERCE.

1. Concept, objectives, steps and importance of pedagogical analysis.
2. Distinction between pedagogical analysis and methodology of teaching.
3. Structure of commerce.
4. Content analysis – concept and process.
5. Curriculum – concept, nature, principles of curriculum construction.
6. Relation between curriculum and syllabus.
7. Analysis of commerce syllabus std.XI & XII.
8. Criteria of good textbook and critical analysis.
9. Content - cum. methodology approach.

Unit – IV ASSESSMENT OF AND FOR COMMERCE, LEARNING, INSTRUCTIONAL APPROACHES OF COMMERCE (8 Marks, 10 hrs)

a) ASSESSMENT OF AND FOR COMMERCE.

1. Year plan, Unit plan, Lesson plan, Unit test (design and blue print).
2. Diagnostic test and remedial teaching.

b) INSTRUCTIONAL APPROACH OF COMMERCE.

1. Instructional materials and Aids- Models, pictures, maps, graphs, diagrams, charts, tables, boards newspapers journals, periodicals, radio, T.V. interment L.C.D etc.
2. Support system – Co-operative stores, school bank, exhibition, forum, visits and excursion, seminar etc.
3. Commerce Resource Room : Need And Enrichment

SESSIONAL WORK (Any one out of five) (15Marks)

1. Planning and construction of unit test in commerce.
2. Prepare the instructional objectives and learning outcomes for commerce lesson.
3. Analysis of content of any unit.
4. Development of teaching aids on a topic in commerce and the procedure for using it.
5. To prepare the report on the visit of co-operative stores school bank

REFERENCES -

- Agarawal, J.C.,(1996), **Teaching of Commerce a practical Approach**, Vikas Publishing House (P) Ltd., New Delhi
- Dr.Y.K.Singh (2005) **Teaching of Commerce**, A.P.H. Publishing corporation New Delhi
- Dr.T.Shankar **Methods of Teaching Commerce** (2007) CRESCENT Publishing corporation.
- Dr. SATNAMSINGH (2007) **Modern methods of teaching commerce** Srishit Book distributors New Delhi.
- K.Venkateswarlu, SK. Johmi Basha, Digumarti, Bhaskara Rao, (2004) **Methods of Teaching Commerce**, Discovery Publishing House, New Delhi.
- Khan, M.S.,(1982), **Commerce Education**, Sterling Publishing (P) Ltd. New Delhi.
- Rao, Digmurti Bhaskara, Ramesh, A.R.,(2006). **Techniques of Teaching Commerce**, Sonali Publications, New Delhi.
- Rao, Seema (1995), **Teaching of Commerce**, Anmol Publications (P) Ltd.,
- गाजरे , नानकर (१९९२) **वाणिज्य अध्यापन पद्धती** नूतन प्रकाशन पुणे.
- गोयल, मधुकर लता, **वाणिज्य शिक्षण** संदीप प्रकाशन, रोहटक.
- रामपालसिंह, **वाणिज्य शिक्षण** (१९९०) विनोद पुस्तक मंदीर, आग्रा.
- सक्सेना, उदयवीर, (१९९०) **वाणिज्य शिक्षण**, विनोद पुस्तक मंदिर, आग्रा.

.....

COURSE 10 – Optional Course
Pedagogy of School Subject at Higher Secondary Level
MATHEMATICS

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Expected Strategies and Approaches used for Instruction of each Unit:-

Group discussions, Seminars, Meaningful verbal presentation, Illustrations, Power point Presentations, Role play, Collaborative and Cooperative learning strategies etc.

Course Objectives: To enable the student teachers to

1. understand the aims & objectives of teaching Mathematics at Higher Secondary Stage.
2. understand the various instructional strategies and their use in teaching Mathematics.
3. develop the ability to plan & design various types of lesson for Mathematics.
4. familiarise with various techniques useful for individualising Mathematics instruction.
5. understand the modern trends in curriculum construction.
6. make the student teachers familiar with the possibilities of the resource materials in the present context.
7. acquire the knowledge of the content of Mathematics operating at the Higher Secondary Stage according to teaching process.
8. understand the pedagogical knowledge analysis of Mathematics.
9. acquaint the qualities & professional growth of Mathematics teacher and help them in acquiring the same.

Unit - I Objectives and strategies of Teaching Mathematics (08 hrs, 9 Marks)

- a) Objectives of teaching Mathematics as prescribed in Higher Secondary Education of Maharashtra state.
- b) Procedure, Merits and demerits of following strategies of teaching Mathematics

- Analysis - Synthesis
- Problem Solving
- Heuristic
- Project
- Laboratory
- Brain based learning
- Activity based Learning
- Computer Assisted Instruction (CAI)
- Reflective and Logical Thinking
- Open Ended Questions (HOT Questions)

Unit II : Resource materials for teaching and learning Mathematics (07 hrs, 9 Marks)

- Modern trends and Principles of Curriculum organisation** – Topical and Spiral, Logical and Psychological, Concentric and Spiral, Correlation
- Curriculum Reforms in school Mathematics**- National and state level reforms- NCERT, SCERT and MSBSHSE
- Analysis of syllabus for one standard
- Text book** – need and importance, qualities of good mathematics text book, critical analysis of the existing mathematics text book in Higher secondary schools of Maharashtra
- Need and importance of websites, Educational CDs, Learning Modules
- Mathematics Club** – Aims, Suggested activities, organisation.

Unit – III: Pedagogical Knowledge analysis of Higher Secondary School Mathematics (08 hrs, 9 Marks)

In order to explain the different pedagogical aspects of teaching mathematics, the following topics in mathematics which are presently taught at Higher Secondary School level are included. (As and when there are changes in topics to be taught in Mathematics at Higher Secondary School level, the corresponding changes in topics should be made)

Activity on each unit includes –

- 1) Content analysis ;
- 2) Identification of the concepts hierarchically ;
- 3) Suggesting teaching strategies;
- 4) Identification of concepts for demonstration or experimental verification
- 5) Design demonstration procedure and / or experiments ;
- 6) Suggest investigatory or observation based questions ;
- 7) Identifying the misconceptions and appropriate remedial strategies
  1. Measurement of Angles, Straight Line- Pairs, Circle and Conics, Trigonometric Functions- Compound Angles, Line, Plane, three Dimensional Geometry
  2. Factorisation formulae, Linear Inequations, Sets, relations and Functions
  3. Vectors, Determinants, Metrics, Logarithms
  4. Complex Numbers, sequence and series, Permutation and Combination
  5. Mathematical Induction and binomial theorem
  6. **Calculus:** Locus, Limits, differentiation, Derivative, Integration
  7. Statistics, Probability, Mathematical Logic
  8. Continuity, Definite Integral
  9. Bernoulli trials and Binomial Distribution

Unit – IV Assessment of Mathematics learning and Professional development of Mathematics teacher **(07 Hrs. 8 Marks)**

- a) Year plan
- b) **Construction of Mathematics question paper** - including general instruction, multiple choice questions, very short answer, short answer and long answer questions. with nature of options and overall coverage, and marking scheme
- c) **Qualities-** General, personal, Specific

d) Teacher Competencies and roles - Contextual, Conceptual, Curricular, Content, Learning material, Evaluation, Management, Parental contact, Society contact, Facilitator, Scaffolder, Mentor, Social Engineer, Reflective Practitioner and Co-operation

e) Professional growth of teacher- seminars, workshops, conferences, projects, in-service training

SESSIONAL WORK:

(15 Marks)

Each student-teacher is required to complete assignments on any one of the following:

1. Write a report on current practices of assessment and evaluation at Higher Secondary Stage.
2. Review of research articles from journals on Mathematics education related to teaching and learning of Mathematics.
3. Case study of a gifted/ talented or an unsuccessful learner in the class
4. Write a script for an e-content of any concept in Mathematics.
5. Conduct a seminar on the changing role of Mathematics teacher.

List of Recommended Books-

- Aggarwal S.M.(1990), A Course teaching of modern Mathematics, Dhanpat Raj & Sons New Delhi.
- Brucece joyce/Marsha Weil (1985), Models of Teaching, Prentice Hall of India Pvt.Ltd. New Delhi.
- Mangal S.K.(1990), Teaching of Mathemartics, Prakash Brothers Educational Publishers. Ludhiyana.
- Siddhu K.P.(1995) The Teaching of Mathematics, Sterling Publishers Pvt.Ltd. New Delhi, 110016.
- ओक अ.वा. सत्यवती राऊळ (१९९१), गणित स्वरूपअध्ययन- अध्ययन,नूतन प्रकाशन,पुणे.
- बापट भा.गो.कुलकर्णी वि.ना.गणित अध्ययन आणि अध्यापन, व्हीनस प्रकाशन,पुणे.
- डॉ. पोंक्षे, डॉ. मखिजा - गणित अध्यापन. नूतन प्रकाशन,पुणे.
- डॉ.चव्हाण - गणिताचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण. इनसाइट प्रकाशन, नाशिक
- बोंदार्डे- गणित आशययुक्त अध्यापन. फळेके प्रकाशन, कोल्हापूर.

- भिंताडे , जगताप , बोंदार्डे (१९९३), आशययुक्त अध्यापन पद्धती, आशय प्रकाशन, सोलापूर.
- जगताप ह.ना. (१९९१), गणित अध्यापन पद्धती ,नूतन प्रकाशन,पुणे.
- गणित क्रमिक पुस्तके ५ वी ते ९ वी महाराष्ट्र राज्य पाठ्य पुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती),पुणे.
- यादव अजित, आशययुक्त अध्यापन पद्धती (गणित), (जून २००१) , सन्मित्र प्रकाशन, कोल्हापूर.
- हकीम, प्रभाकर (२००६) , गणित आशययुक्त अध्यापन, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन.
- डॉ.बुटे शांताराम व मोरे सिमा - गणित आशययुक्त अध्यापन पद्धती, सुनंदा प्रकाशन, अकोला.
- डॉ.अनिलकुमार , गणित शिक्षण रजत प्रकाशन न्यूदिल्ली

.....

COURSE 10 – Optional Course

PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT AT HIGHER SECONDARY LEVEL: HISTORY

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35

Course Objectives – After completion of the course the student teachers will be able to –

1. understand the aims and General objectives of teaching history at higher secondary school level.
2. Develop the ability to write the proper instructional objectives and their specification.
3. to be acquainted with the methods and strategies for teaching history.
4. To be acquainted with historical research Procedure.
5. To understand the data collection methods in historical researches.
6. to understand the role of eminent historian in writing History .

UNIT – I AIMS AND OBJECTIVES OF TEACHING HISTORY (09 Marks 7hrs)

- a) Aims and General objectives of Teaching History
- b) Objectives of teaching history as prescribed at higher Secondary level .
- c) Instructional objectives and their specifications.
- d) Inculcation of Life Skills and values through history teaching.

UNIT – II PEDAGOGY OF TEACHING HISTORY (09 Marks, 8 hrs)

- a) Methods – Lecture, Discussion, Source.
- b) Strategies – Panel Discussion, Think Pair Share .
- c) Models – Advance Organizer, Judicial Enquiry
- d) Projects in History at Higher Secondary Level.

UNIT – III HISTORICAL RESEARCH (09 Marks 8 hrs)

- a) Historical Research – concept and steps
- b) Classification of Historical Resources – Ancient, Medieval, Modern.(with reference to primary and secondary resources)
- c) Data Collection Methods of Historical Research.

d) Qualities of History Researcher.

UNIT - IV Contribution of EMINENT HISTORIAN (08 Marks, 7 hrs)

- a) E. H. Carr.
- b) R.G. Collingwood
- c) R.C. Mujumdar
- d) G.S. Sardesai.

Sessional work : Any one of the Following (15 Marks)

1. Analysis of Higher Secondary level History Text book based of Life Skills and values.
2. Prepare a project on current issues related to History.
3. Presentation of seminar/ Group discussion on any one topic.
4. Arrange an Interview of Freedom Fighter/ Family Member of Freedom Fighter/ Historian and write a report on it. (use video recording for interview.)
5. Arrange History club activities and write a report on it. (any two activities)

REFERENCES

- Ballard. M. (1979), New Movement in Study Teaching of History, temple smith, London
- Koccher, S. K., (1966), Teaching of History, Sterling Publishers pvt. Ltd.
- NCERT, (1970), Teaching History in secondary school publication, delhi
- Singh, D. R., (1959), The Teaching of History and Civics, Jullundar University
- Vajeswari, R., (1973), Hand book of History teachers , Allied Publications, Mumbai
- NCERT and state textbooks of History at secondary level
- सरदेसाई बी.एन. (२००४). इतिहासलेखनपद्धती कोल्हापूर: फडके प्रकाशन .
- कोठेकर शांता (२०११). इतिहास तंत्र आणि तत्वज्ञान नागपूर [श्री साईनाथ प्रकाशन .
- आठवले, सदाशिव. (१९६७). इतिहासाचे तत्वज्ञान. पुणे : प्रज्ञा पाठशाळा मंडळ (रंजि.)
- ओडेयर, सुशीला. (१९९४). आशययुक्त अध्यापन पद्धती. पुणे: महेता पब्लिशिंग हाऊस.
- खैर, गजानन व छापेकर, ल.नी. (१९७५). पाठ्यपुस्तकाचे संशोधनात्मक समीक्षण. पुणे : महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ.
- जरग, नामदेवराव. (२०१३). सर्वांगीण विकास व सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापन. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- टिकेकर, श्री. रा. (१९६३). इतिहास संचार. पुणे : व्हीनस प्रकाशन.
- ठिगळे, मा. (१९६१). इतिहास कसा शिकवा व शिकवावा, पुणे : सुहास प्रकाशन.
- तिवारी, सी.म. (१९८७). इतिहास अध्यापन पद्धती. पुणे : नुतन प्रकाशन.
- दुनाखे, अरविंद. (२००५). इतिहास अध्यापन पुणे : नुतन प्रकाशन.
- बेडगे, अ.मु. (२००९). शिक्षक मार्गदर्शिका इयत्ता ८ वी. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- बेडगे, अ.मु. (२००९). प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम इयत्ता ८ वी भाषा व सामाजिक शास्त्रे. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- बोकील, वि.पा. (१९८७). इतिहास अध्यापन पद्धती. पुणे : चित्रशाळा प्रकाशन.
- शिंदे, बापुसाहेब. (२००९). शिक्षक हस्तपुस्तिका इयत्ता ८ वी इतिहास नागरिकशास्त्र. इतिहास शिक्षक महामंडळ.

- शिंदे, ज्ञानदेव व टोपकर, रेखा. (२००९). इतिहासाचे आशययुक्त अध्यापन. पुणे : नित्य नुतन प्रकाशन.
- सिंह, रामपाल. (१९९४). इतिहास शिक्षण. मेरठ : सुर्य पब्लिकेशन.
- संत, दु.का. (१९६६). संशोधन पद्धती प्रक्रिया व अंतरंग. पुणे : विद्यार्थी गृह प्रकाशन.
- हजिरनौर, व.ग. (१९८९). इतिहास अध्यापन पद्धती एक दृष्टीकोन. पुणे : नुतन प्रकाशन.

COURSE 10 – Optional Course

Pedagogy of school subject at Higher secondary Level Geography

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35

Course Objectives

After completion of the course the student teachers will be able to.

1. Develop an understanding of the nature & role of Geography.
2. Understand the objectives & aspects of teaching at higher secondary stage.
3. Identify methods, strategies, models of teaching & support services for teaching Geography at higher secondary stage.
4. Understand the scope & nature of curriculum & syllabus construction.
5. Understand the process of assessment at higher secondary level.
6. Acquaint with the skills in Geography.

Unit-1) Nature & Role of Geography

(09 Marks, 8 hrs)

- a) Concept, meaning, nature & scope of Geography.
- b) Modern concepts of Geography.
- c) The place & importance of Geography in higher secondary curriculum & in human life.
- d) Role of Geography at higher secondary level.

Unit – 2) Objectives and pedagogical aspects of teaching geography. (09 Marks, 8 hrs)

- a-i) General objectives of teaching geography at higher secondary level according to NCF 2005 and SCF 2010.
- ii. Specific objective of teaching Geography.
- b) **Pedagogical aspects of teaching geography.**
  - i. **Methods-** observation, project laboratory.
  - ii. **Strategies-** discussion, group discussion, seminar, project, field work, supervised study, co-operative, collaborative teaching strategies.
  - iii. **Models of teaching-** concept attainment model, advance organizer model.
  - iv. **Support services-** use of mobile, computer and internet in teaching, learning geography.

Social networking : face book, twitter, libibo, student circle network, whatsapp for geography teaching and learning.

Unit 3) Pedagogical analysis, planning and assessment. (09 Marks, 7 hrs)

- a) Scope and nature of curriculum and syllabus construction.
- b) Studying the curriculum and syllabus of geography at higher secondary level according to NCF 2005 and SCF 2010.
- c) Critical analysis of any standard text book at higher secondary level.
- d) Planning- Lesson plans on various aspects of Geography teaching.
- e) Assessment process of Geography at higher secondary level.

Unit 4) Research and Development in teaching learning of Geography. (08 Marks, 7 hrs)

- a) GIS and GPS techniques in Geography, Remote sensing, Methods of surveying.
- b) Developing skills in Geography and Geography teaching.**
  - i. Observation, recording and interpretation of physical and social features and phenomena.
  - ii. Reading and interpreting Geographical information through tables, figures, diagrams, photographs.
  - iii. Map reading and interpreting using scale, direction, symbols, point, line and area.
- c) Professional development of Geography teacher.

Seasonal Work

(15)

A) Any one of the following

1. Prepare activities for teaching skill- iii. Map reading and interpreting using scale, direction, symbols, point, line and area.
Reading and interpreting Geographical information through tables, figures, diagrams, photographs.
2. Select any two unit for any standard at higher secondary level and enrich the content by using support services.
3. Write a report on current practices of assessment and evaluation at higher secondary level.
4. Take seminar on any Geographical content at higher secondary level.
5. Write a report on the environmental degradation in local area with GIS and GPS techniques.

References

- त्रिभुवन, सोफिया भा., (२००९), दृष्टीक्षेपात भूगोल अध्यापन, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे-२
- गोरे, सुग्रीव व उलभगत, चंद्रक्रांत (२००९), भूगोल आशययुक्त अध्यापन, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे-२
- प्रभुणे, पद्मजा, (२००९). भूगोल अध्यापन पद्धती, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे-२
- पाटील, ओजस्विनी (२००८). भूगोल अध्यापन पद्धती, विद्या प्रकाशन, नागपूर.
- बापट, भा. गो. (२००७). भूगोल अध्यापन आणि अध्ययन, व्हीनस प्रकाशन, पुणे.

- जाधव, एम. आर., (२००५). भूगोल अध्यापन पद्धती एक दृष्टिक्षेप, चैतन्य प्रकाशन, कोल्हापूर.
- पोंक्ष, द. बा. (२००३). भूगोलाचे अध्यापन, नूतन प्रकाशन, पुणे-३०
- पाटील, उषा ब. जोशी सुरेखा, आशयुक्त अध्यापन पद्धती तंत्र भूगोल.
- रजपूत, कुलदीपसिंह व सारुक्, विक्रम (२०११). उद्याच्या शिक्षकांसाठी भूगोल शिक्षण, इनसाईट पब्लिकेशन, नाशिक.
- Aggrawal, (2000). Modern method of teaching Geography, New Delhi Swaup & sons
- **Websites :**
  - <http://www.curriculumonline.in>
  - www.teachingideas.co.uk/geography.contents.com
  - [www.science. Nutionalgeographic.com](http://www.science.Nutritionalgeographic.com)

COURSE 10 – Optional Course

Pedagogy of school subject at Higher secondary Level

Economics

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Objectives.

1. Acquires the knowledge of current higher secondary school syllabus of economics.
2. Understands the aims and objectives of teaching economics is higher secondary school.
3. Develop interest in economics subject among the pupils.
4. To understand the current issue and continuous development in economics.
5. Explain and understand the structure of economics.
6. Develop the ability to write proper instruction objectives and their specifications to teaching economics at Higher secondary school level.
7. Understand the pedagogical analysis of economics.

Unit No I. Introduction of Economics.

(09 Marks, 8 hrs)

- 1.1 Adam Smith, Marshall and Robbins definition, nature of economics.
- 1.2 Is economics an art or science.
- 1.3 Law of Demand and Supply, Factor abetting on demand and supply.
- 1.4 Price elasticity of demand- meaning, Types .
- 1.5 Law of diminishing marginal Utility.

Unit No. II Strategies of Development and population**(09 Marks, 8hrs)**

- 2.1. Meaning and objectives of planning in India.
- 2.2 Achievements and limitations of Indian planning .
- 2.3 Causes of high population growth rate.
- 2.4 Effects of population.
- 2.5 Population policy Control for population growth.

Unit No III. National Income, Agriculture and Industrial economics**(8 Marks, 8 hrs)****(A) National Income.**

- 1. Circular flow of income
- 2. Methods of calculation of national Income
- 3. Concept of GMP and GDP.

(B) Agriculture and industrial economics.

- 1. Problems of Indian Agriculture.
- 2. Green Revolution.
- 3. Classification of industries.
- 4. Importance of small-scale industries.

Unit No. IV. Objective , Method and Planning of Economics.**(9 Marks, 7 hrs)**

- 5.1. General and specific aims and objectives of the teaching of economics.
- 5.2. Methods of teaching of economics, Problem solving, Lecture, Method, Project method, Inductive and Deductive method, Seminar.
- 5.3. Techniques of teaching of economics- Narration Questioning, Drill, Observation, Assignment.

SESSIONAL WORK.**(Any one out of four)****- 15 Marks**

- 1. Conduct a seminar on the changing role of teacher.
- 2. Prepare a worksheet on analysis of National Income
- 3. To Prepare a report on Analysis of Indian population (1950 to 2015)
- 4. To Prepare a report on the visit of Agriculture or Industry.

List of Recommended Books.

- 1. **Binning. A.C. Binning. DH. (1952) Teaching of social studies in secondary school, McGraw Hill Book Company, New York.**

2. Faculty of Education, M.S.University, Baroda, Teaching of Economics
3. Kunwar, B.S. (1970) Teaching of Economics, Ludhiana Prakash Brothers Ludhiana.
4. Rai. B.C (1972) Teaching of Economics, Ahmedabad Prakashan Kendra, Ahmedabad.
5. S.P.Naik , Vipul Prakashan, Mumbai.
6. डहाके ,बा गा अर्थशास्त्र अध्यापन आजंठा प्रकाशन
7. घाजरे ,पुराणिक (१९७५) अर्थशास्त्र अध्यापन पध्दती नुतन प्रकाशन पुणे
8. पाटील गीतादेवी, अर्थशास्त्र अध्यापन पध्दती
9. पांडेय ,कांता प्रसाद (हिंदी) अर्थशास्त्र शिक्षण
- १० .माहोरे बा ना अर्थशास्त्र अध्यापन प्रभा प्रकाशन
- ११ .भार्मा महेंद्रपाल, (हिंदी) अर्थशास्त्र शिक्षण
- १२ .भारती, यु पी, अर्थशास्त्र अध्यापन लेखन वाचन भाषण

COURSE 10 – Optional Course

PEACE AND VALUE EDUCATION

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Learning Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives: To enable student teacher to acquire knowledge. Attitudes, values, skills and competencies to:

1. Become aware of role of education in building peace as a dynamic social reality.
2. Understand and resolve conflicts within, and mediate others'.
3. Empower themselves and transcend barriers of identity.
4. Use pedagogical skills and strategies in and out of classroom for promoting peace at school level.
5. Act as agency to promote peace in the local community influencing school.
6. Comprehend the concept of peace education.
7. Recognize the importance of peace education in national development.
8. Know the pedagogy and evaluation for peace education.

UNIT 1. UNDERSTANDING PEACE AS A DYNAMIC SOCIAL REALITY

(10 Marks , 9 hrs)

- a) Awareness of relevance of peace.
- b) Challenges to peace by increasing stresses, conflicts, crimes, terrorism, violence and wars resulting in poor quality of life. Awareness of choices in response to crises in personal, social and professional life
- c) Peace is a dynamic reality:-It involves acknowledgement and redressal of the concerns of various groups and reconciliation of the conflicts, if any. The individuals, groups and societies have needs and concerns which are urgent. There is need for and their fulfillment. Negative peace is repression of these, while fulfillment builds peace within individuals as well as, in the society
- d) Approaches to peace education
- e) Highlights of various philosophies of peace, of Gandhi, Krishnamurthy, Aurobindo, Vivekananda, Rabindranath Tagore, Gijubhai Badhecha, The Dalai Lama, initiatives at National and International levels.

UNIT – 2 UNDERSTANDING CONFLICTS, UNDERLYING PERSONAL-SOCIAL PROCESSES AND MEDIATION, AND TRANSFORMATION OF CONFLICT

(8 Marks, 7 hrs)

- a) Nature of conflict – Incompatibility of needs, aspirations, desires and resulting conflicts at different levels in society: intrapersonal, interpersonal, organisational, interstate and global
- b) Understanding the role of social conditions and processes that sustain conflict: limited resources, poverty, political, economic, socio-cultural and ecological conditions, environmental resources viz., water, forests, energy, etc.
- c) Developing capabilities for mediation and conflict transformation
  - (i) Skills and strategies needed for conflict resolution
  - (ii) Listening to the conflicting parties
  - (iii) Awareness of own identity, cultural underpinning, and communication skills
  - (iv) Awareness of context of the conflict
  - (v) Commitment to mediate
  - (vi) Looking for alternative strategies and creative solutions to overcome/transform conflicts.

UNIT 3: EMPOWERMENT OF SELF THROUGH CRITICAL SELF REFLECTION

(7 Marks , 6 hrs)

- a) Awareness of the influence of social milieu on self
  - (i) Understanding adequate self as a product of positive experiences of caring, warmth and appreciation in the family, school, neighbourhood, etc. which promote healthy discipline, shunning violence
  - (ii) Negative experiences generate stress, anger aggression
  - (iii) Yoga, meditation, anger/stress management, as practices that restore positive physical health and attitudes
- b) Nurturing capabilities for critical self reflection; transcending past negative experiences, and developing skills of communication: listening to others, sharing feelings, descriptive non-judgemental feedback, empathising, trusting
- c) Increasing awareness of role of self in
  - (i) discipline, self management;
  - (ii) reducing prejudices, biases and stereotypes and building multicultural orientation;
  - (iii) nurturing ethical behaviour, positivity, non-violence, love and caring, compassion; and
  - (iv) habitual self reflection by using daily journal on experiences.

UNIT – 4 ORIENTING EDUCATION FOR PEACE BUILDING AND EVALUATION OF THE PEACE- BUILDING PROCESSES **(10 Marks, 8 hrs)**

Critical pedagogy of peace education

- a) Challenging the traditional models of learning to constructivist approaches in teaching
- b) Rethinking authority relations from democratic perspective: Promoting dialoging and developing capabilities for decision-making
- c) Understanding social justice in local context – its implications for beliefs, attitudes , and values and school / social practices and conflict resolution at all levels
- d) Awareness of pedagogical skills and strategies for removing tensions, examination fear, stress, corporal punishment , violence and conflicts at school level
- e) Compassion, love and caring, mindfulness in all transaction of avoid hurt , humiliation, degrading over academic, personal, social and culture matters. On- evaluative orientation empathetic founding academic and discipline problems.
- f) Becoming peace teacher – acquisition of relevant knowledge, attitudes, values and skills.
- g) Understanding importance of skills and strategies of assessment of the peace – building process in terms of attitudes, values, skills and strategies at school level – motivation and sustenance of efforts, sharing experiences towards peace building, reviewing strategies.
- h) Making assessment visible through objective indicators, planning and recording change in cultural ethos and individuals. Understanding motivation through sharing progress, influence of assessment
- i) Developing commitment and willingness for receiving feedback, and review of strategies.

Sessional Work : Any one of the following **(15 Marks)**

- 1. Experiential learning sessions on yoga, meditation, communication skills, conflicts, their resolution, media influence, cooperative competitive strategies, use of meditation, art, drama, nature to experience harmony
- 2. Reflective journal to record experiences of the day and reflections thereon during the training programme, sharing and discussing self-expression of change during the training
- 3. Visits to organisations connected with peace and intercultural harmony, and aesthetic appreciation to experience peace as reality submission of reports on experiences
- 4. Assignments on topics which require deep understanding and generating creative/alternative ideas to deal with issues and challenges to peace, few suggested topics and sharing in groups.

Few suggested topics for assignments are as follows:

- (i) Conflicts experienced at home/in family/ in society/ in school, etc.
- (ii) Experiences of handling conflicts in a creative manner

- (iii) Exploring possible strategies of resolving commonly experienced conflicts
- (iv) Healthy discipline among school children
- (v) Identifying challenges of peace in school and dealing with one such challenge
- (vi) Strategies of promoting healthy relationships on the job.
- (viii) Approaches to peace education – case studies of local and International
- (ix) Role plays to enact situations involving conflict, corporal punishment, discrimination, and domestic violence in day-to-day life
- (x) Films clips displaying concerns of peace, good intercultural relationships, environmental presentation and other key ideas and discussions thereon, like -Doha Debates, Sadako, etc.
- (xi) Preparation of collages from newspapers, etc. to highlight issues and challenges to peace or positive response to them
- (xii) Developing an action plan for peace in school and local community
- (xiii) Visiting websites on peace education to become familiar with National and International initiatives, approaches and strategies of peace, case studies of conflict in the region.

References :

- Adans, D. (Ed). (1997). UNESCO and a culture of peace, promoting a global movement. Paris: UNESCO Publication.
- Chadha, S. C. (2008). Education value & value education. Meerut: R.Lall Books Depot.
- Dalai,Lama 1980.*Universal Responsibility and the Good Heart*.Library of Tibetan Works & Archives, Dharmshala,Dist.Kangra.H.P.
- Dalai,Lama 2000.*Transforming the Mind* ,Translated by Dr. Thupten Jinpa, edited by Dominique Side & Dr. Thupten Jinpa, horsons, London.
- Diwahar, R. R., & Agarwal, M. (Ed). (1984). Peace education. New Delhi: Gandhi Marg.
- Gangurde, K.D.(2001)*Religion And Peace, A Gandhian Perspective*, Gandhi Smriti and Darshan Samiti, New Delhi.
- Hant,T.N.(2004). Being Peace, Nice Printing Press, Delhi.
- Harris, I.M. 1998.*Peace Education* .McFarland, North Carolina, NCERT, New Delhi.
- Johan, G.(1996). Peace by peaceful means. New Delhi: Sage Publication.
- Kaur, B. 2006.*Teaching of peace and Conflict and Pride – School Histories of the Freedom Struggle in India* .Penguin Books India Pvt, Ltd., New Delhi.
- Kumar, K. 2006. *Peace Lines*. Penguin Publications, New Delhi,(In Press).
- Kumar, K. (2007). Shanti Shiksha Aur Gandhi.(in Hindi) Maharshi Valmiki College of Education. Delhi University.

- Kumar, M. (Ed). (1994). Non-violence, contempory issues and challenges. New Delhi: Gandhi peace foundation.
- Krishnamurti, J. (1992). Education and world peace. In *Social responsibility*. Krishnamurti Foundation.
- Krishnamurti, J. 1997. *The Flame of Attention*. Krishnamurti Foundation. Trust Ltd., London.
- Morrison, M. L. (2003). Peace education. Australia: McFarland.
- Ministry of Human Resource Development. 1993 *Learning Without Burden: A Report of the Advisory Committee* , (MHRD), Department of Education, New Delhi.
- Prasad, D (2005), Education For Living Creativity and Peacefully. Spark India Hyderabad, AP.
- Salomon, G., & Nevo, B. (2002). Peace Education: The concept, principles, and practices around the world. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- UNESCO (2001). *Learning the Way to Peace-A Teachers Guide to Peace Education*. A.S. Balasooriya , UNESCO, New Delhi.
- UNESCO (2002). *Learning to Be: A Holistic and Integrated Approach to Value Education For Human Development*. Bangkok.
- Valson, T. (2006). *Living in Harmony: A Course on Peace and Value Education*. Oxford, New Delhi.

Journals :

- Journal of the Krishnamurti School. Krishnamurti Foundation of India, 124-126, Green Ways Road, RA Puram, Chennai-600028

***

COURSE 10 – Optional Course

GUIDANCE AND COUNSELING

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

OBJECTIVES :

At the end of course, the student-teacher will be able to.

- 1) Understand concept, need, principles, objectives and bases of Guidance.
- 2) To describe the different services in the school guidance programme.
- 3) To acquire the skills necessary to administer and interpret standardized tools.
- 4) To know the qualities required for a good counselor.
- 5) Acquaint students to use techniques of Guidance and counseling.
- 6) To recognize the need of guidance and counseling in schools.

Unit I : Guidance

(07 Marks, 6hrs)

- 1) Meaning, concept, Nature and Need of Guidance.
- 2) Bases of guidance- philosophical, Sociological, Psychological and Educational.
- 3) Scope and significance of Guidance.
- 4) Objectives, Benefits and Limitations of Guidance.

Unit II :Types of Guidance

(08 Marks, 7hrs)

1. Personal guidance – meaning, concept, Need and programmes of personal guidance.
2. Educational guidance : meaning, concept, need and programmes of Educational Guidance.
3. Vocational Guidance : meaning, concept, Need and programmes of Vocational guidance.

Unit III :Counselling

(09 Marks, 8hrs)

- 1) Concept, Nature, Principle and Need for counseling.
- 2) Elements, characteristics, objectives and Benefits of counseling.
- 3) Approaches of counseling -Directive counseling, Non-Directive counseling, Eclectic counseling.
- 4) Counseling stages and process, counseling interview.
- 5) Characteristics of counsellor.

Unit IV : Guidance of students with special abilities,Tools and techniques in Guidance and Counseling, Group Guidance and Group counseling

(11 Marks, 9hrs)

- 1) Guidance for gifted students – Concept, Need, and Guidance programmes.
- 2) Guidance for intellectually challenged – concept, Need, Guidance.
- 3) Guidance for learning disabled students – Meaning, Need, Guidance.
- 4) Guidance for delinquency students – Concept, Characteristics, Need, Guidance.

- 5) Guidance for slow learner – Concept, Need, programme.
- 6) Tools and techniques in Guidance and Counseling:
  - i) Case study, Rating scale, Sociometry, Interview, Anecdotal Record, Questionnaire.
  - ii) Standardized tests – use and importance.
- 7) Group Guidance and Group counseling
  - i) Group Guidance – meaning, Definitions, objectives, Techniques, use.
  - ii) Group counseling – meaning, concept, stages, techniques and benefits

Sessional Work : (Any one of the following)

(15 Marks)

- 1) A visit to vocational guidance services in secondary or higher secondary schools.
- 2) Case study of a special student (any type) and prepare Report.
- 3) Assignments on any unit of syllabus.
- 4) Visit to any special school and report.
- 5) Report of present status of guidance and counseling services in India. Compared to other countries.

Reference :

1. गुळवणी मेघा, (2009) मार्गदर्शन व समुपदेशन, नित्यनुतनप्रकाशन, पुणे
2. दुनाखेअरविंद, (2006) शैक्षणिक व व्यावसायिकमार्गदर्शनआणिसमुपदेशन, नित्यनुतनप्रकाशन, पुणे
3. पिंपळखरेमो. ह. (1971) शैक्षणिकआणिव्यावसायिकमार्गदर्शन, पुणेविद्यार्थीगृहप्रकाशन, पुणे
4. वझे अ. न. (1967) व्यवसाय मार्गदर्शन, सोमैय्या पब्लिकेशन्सप्रा. लि., मुंबई
5. पाटील महावीर व कांबळे योगेश्वर (2014) विशेषशिक्षण, पुस्तकदरबार, सांगली
6. Narayan R. Prem s. (2013) Counseling and guidance. McGraw Hill Education, new Delhi
7. Frochich C. P. (1958) Guidance service in schools, McGraw Hill Book company INC
8. Agrwal J. C. (1985) Educational Vocational Guidance Counseling, new Delhi
9. Chibber S. K. (1999) Guidance and Counseling, common wealth publishers, New Delhi
10. Kocher S.K. (1989) Guidance and Counseling in Colleges and universities: sterling Publishers pvt.ltd. New Delhi

COURSE 10– Optional Course ENVIRONMENTAL EDUCATION

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives : To enable the student teachers

- 1) to develop knowledge and to understand related basic concepts of environment
- 2) to acquaint with the environmental issues and their remedies
- 3) to develop knowledge and understanding about environmental education through the conferences on it
- 4) to acquaint with the objectives, different approaches and strategies of environmental education
- 5) to develop awareness about management of water, land, plants, animals
- 6) to understand different movements projects and biodiversity of environment

Unit I : Basic Concepts of Environment (09 Marks,8hrs)

- a) Environment : concept, meaning and importance
- b) Natural environment and it's correlation with economical, technological and cultural environment
- c) Ecosystem : meaning, concept and types. Food chains, food webs
- d) Sustainable Development : meaning, concept related to Brudtland Commission (1987) and UNESCO

Unit II : Environmental Issues (09 Marks, 8hrs)

- a) Pollution : Air, Water, Soil, Noise – meaning, causes, effects on flora, fauna, human beings and remedies
- b) Global Warming, Ozone Depletion : meaning, causes, effects on flora, fauna, human beings and remedies
- c) Types of energy resources
- d) Individual contribution to reduce environmental issues

Unit III : Environmental Education (09 Marks, 7 hrs)

- a) Environmental Education : meaning, concept, scope and importance
- b) Conferences of environmental education : Stockholm, Tbilisi, Thessaloniki (Grice), Moscow, India.
- c) Objectives of environmental education suggested by Tbilisi conference
- d) Approaches and strategies of environmental education :
Approaches – Interdisciplinary, Disciplinary, Integrated and Separate. Strategies – Project, Experiment, Observation, Games.

Unit IV : Management, Movements, Projects and Biodiversity**(08 Marks, 7 hrs)**

- a) Management of water, land, plants and animals
- b) Movements : Chipko Movement, Silent Valley
- c) Projects : Tiger Project, Elephant and Bison Project
- d) Biodiversity : concept and importance

Sessional Work : (Any one of the following)**(15 Marks)**

- 1) Study any one of the following ecosystems and write a report -
Forest, Sanctuary, Garden, Farm, River, Pond, Wetland, Old tree
- 2) Project work : environmental issues (any one as given in unit II a) into consideration of following points - causes, effects and remedies
- 3) Organize discussion session on individual contribution to reduce environmental issues
- 4) Prepare and conduct one integrated lesson plan on environmental education into the consideration of following points : content, methodology, evaluation, activity, message
- 5) Conduct awareness programme on environmental issues in terms of street play, exhibition, poster presentation, autobiography of Plants, animals etc (any one)

References -

- Catherine Joseph (2011), Environmental Education, Neelkamal Publications Pvt. Ltd. New Delhi
- Chatwal G. R. (1998), Encyclopedia of Environmental Education
- Joshi A. L. (2012), Environmental Education, Saurabh Publishing House, New delhi
- Desh Bandu (1999), Environmental Education, Indian Environmental Society, New Delhi
- Misra S.P., Pandey S. N. (2010), Essential Environmental Studies, Ane Books Pvt. Ltd. New Delhi,
- Reddi Purushotham K. Reddi Narasimha D. (2007), Neelkamal Publications Pvt. Ltd. New Delhi
- चव्हाण बलभीम, 2005, पर्यावरण अभ्यास, षड्वेद प्रकाशन, कोल्हापूर
- भांडारकर के. म. 1998, पर्यावरण शिक्षण, नूतन प्रकाशन, पुणे
- भरुचा एरक, 2007, पर्यावरण शास्त्र, ओरिएंट लॉगमन प्रा. लि.
- पारसनीस हेमलता 2005, पर्यावरण शिक्षण, नूतन प्रकाशन, पुणे
- पाथरे नीला, 2008, पर्यावरण शिक्षण, चैतन्य प्रकाशन, कोल्हापूर
- भावसार रवींद्र, 2002, पर्यावरण प्रदूषण, कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, पुणे
- निसर्ग शिक्षक, 1991, सी.इ.इ. अहमदाबाद
- पर्यावरण अभ्यास, सी.इ.इ. अहमदाबाद
- कुलकर्णी दिलीप, 1994, दैनंदिन पर्यावरण, राजहंस प्रकाशन, पुणे

.....

Semester IV

EPC 3: Critical Understanding of Information Communication Technology(ICT)

Contact Hours: 01Hours Per week	Total Marks: 50	Maximum Marks: - 50
Credit: 02	Total Learning Hours : 15+30	Contact Hours: - 1 Hours per week

Objectives:

To enable student–teacher to:

- 1.development ability about use various ICT resources for teaching.
- 2.development skill to use computer system and use of computer in education.
3. to develop interact with wide variety of hardware, software application, devices and tools.
- 4.Understand the participation of knowledge society.
- 5.Identfy and use of free access and open access.

Mode of transaction:-

The course would be transacted through a workshop and practical ,report mode. Carefully to a trainer is an essential skill when taking any course. For this course all student teachers are divided in 5 groups . Each faculty member takes up the responsibility of one group. In each group the student teacher completes the suggested course workshop ,practical under the guidance of faculty member. Initially tell the student teachers about the course and give information of workshop themes and activities. Give the theme/activity wise time table to the student teachers so they can prepare for it.

A-1: Instruction Hours : 3 hrs.+ Learning hours : 6

Marks 10.

Number of group : 5

No. of students each group : 10

*All practical are compulsory for each group

** Method : Presentation, Practical and report writing & soft copy.

- i) Concept, need, role and use: Information communication Technology.
- ii) Basic of computer :Type, generation, use in education and various fields.
- iii) Hardware and software: Input & outputs devices, operating system, printer, scanner, webcam, digital camera, projector, headphone, DVD writer, using storage devices, memory devices.

- iv) Data management : file management, data card, downloading and uploading data, maintaining records and ensuring safety of the equipments, viruses.
- v) MSOffice:- Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft Power point etc.

A-2: Instruction Hours : 3 hrs.+ Learning hours : 6 Marks 10.

Number of group : 5

No. of students each group : 10

*All practical are compulsory for each group

** Method : Presentation, Practical and report writing and softy copy.

- i) Online resources: books, courses, audio book , talking book , wiki open maps, repositors and forum, raw content resources.
- ii) Digital resources: learning resources, content and resources for different subjects.
And Evaluation and selection of ICT resources.
- iii) E-portfplio,e-school,e-commerce,e-market,e-banking,e-governance,digital school, interactive white board.
- iv) Open educational resources. Copyright and safe use of ICT resources
- v) E-learning: Meaning, merits and demerits.

A-3: Instruction Hours : 3 hrs.+ Learning hours : 6 Marks 10.

Number of group : 5

No. of students each group : 10

*All practical are compulsory for each group

** Method : Presentation, Practical and report writing and softy copy.

- i)Internet: Concept, and use in education.
- ii) E-mail; create an email ID,s ending and receiving email, storing and managing communication, handling attachment, maintains address book, joining e mail.
- iii) Forum, participation in discussion forum, audio conferencing, social networks.
- iv) Website, web surfing, search engine, educational websites, online activities in the school.
- v) Management of information system, library & office automation.

A-4: Instruction Hours : 3 hrs.+ Learning hours : 6 Marks 10.

Number of group : 5

No. of students each group : 10

*All practical are compulsory for each group

** Method : Presentation, Practical and report writing and softy copy.

- i) Wi-fi-router, LAN, MAN, WAN, Bluetooth, bandwidth connection speeds.
- ii)Cyber laws and Issues of cyber security, true caller & dialer.

- iii) Multimedia : Introduction, tools and use in education.
- iv) Manage and connect of external devices, EDSAT& DTH, media devices.
- v) Media forms: text, graphics, animation, audio-video.

A-5: Instruction Hours : 3 hrs.+ Learning hours : 6 Marks 10.

Number of group : 5

No. of students each group : 10

*All practical are compulsory for each group

** Method : Presentation, Practical and report writing and softy copy.

- i) Virtual reality: Introduction, virtual environments for self learning and teaching learning, virtual classroom.
- ii) Forums: Structure, parts of forum, common feature, advantages and disadvantages.
- iii) Voice over internet protocol (VoIP): Types, usage, advantages, disadvantages.
- iv) ICT in: English, Hindi, Marathi, Math's, Science, Geography, History, Sanskrit, Commerce, Economics etc.
- v) Preparation of lesson plan on two teaching methodology.

Activity	Evaluation	Marks	Out of 10
A-1	Presentation/ Practical/ report writing / softy copy	50	10
A-2	Presentation/ Practical/ report writing / softy copy	50	10
A-3	Presentation/ Practical/ report writing / softy copy	50	10
A-4	Presentation/ Practical/ report writing / softy copy	50	10
A-5	Presentation/ Practical/ report writing / softy copy	50	10
Total		250	50

Certificate

Subject : EPC 3 - Critical Understanding of ICT

This is to certify that Mr/Ms .....

Studing in B. Ed. Roll no.....has successfully completed the course in EPC 3 - Critical Understanding of ICT,during the academic year 20.....- 20..... .On the basis of his/her performance in Presentation,Practical, report writing and softy copy .We are pleased to award him/her grade .....

Faculty Member Signature

Subject Teacher Signature

Principal's Signature

Date : -

Semester - 4

EPC 4: Understanding the Self

Contact Hours: 01 Hour Per week	Total Marks: 50
Total Learning Hours :15 +30	Credit: 02

Objectives:

To enable the student teachers to,

1. develop understanding about self as a person and as a teacher.
2. develop social relational sensitivity.
3. develop effective communication skills.
4. develop a holistic and integrated understanding of human self and personality.
5. built resilience with in to deal with conflicts at different levels.
6. be aware of their identities and the political, historical and social forces that shape him/her.
7. revisit one`s childhood experiences and empathizing with others childhood.
8. understand issues of contemporary adolescence.
9. enhance ability of body and mind.

Mode of transaction:-

This practicum should complete throughout the semester IV. The course has two strands. The strand A of the course would be transacted through a workshop mode. The strand B of the course is writing task and Journal writing.

For this course all student teachers are divided in 7 groups (For one unit). Each faculty member (Mentor) takes up the responsibility of one group. In each group the student teacher completes the suggested course workshop themes/activities under the guidance of faculty member.

Descriptions of some methodologies that have been applied in the course have been mentioned and that will be used while implementing the same.

In the beginning conduct orientation of student teachers about the course. The orientation will be of one hour. In orientation tell the student teachers about the course and give information of workshop themes and activities. Give the theme/activity wise time table to the student teachers so they can prepare for it. Student teacher should write the report of all the selected theme/activities in two to three pages.

Strand – A Workshop (Activity No.-1 is compulsory and select any five themes/activities from remaining seven)

Sr. No.	Theme/Activity	Methodology	Assessment	Duration	Marks
1.	Who am I and Understanding one's Strength and Weakness through self observation	Personal Narratives and activity sheet	Narration Skill, involvement in discussion , analysis of activity sheet	Three Hours	7
2.	How political , social and historical forces shape the identity	Group discussion, presentation	Analysis the performance in G.D.	Two Hours	6
3.	Issues of contemporary adolescence • Meaning and concept of adolescence • Issues of contemporary adolescence • Role of teacher	Group discussion, presentation	Analysis the performance in G.D.	Two Hours	6
4.	Communities role in forming one's identity , beliefs ,attitude etc.	Group discussion, presentation	Analysis the performance in G.D.	Two Hours	6
5.	Philosophy of yoga and benefits of yoga for body and mind	Group discussion, presentation	Analysis the performance in G.D.	Two Hours	6
6.	Case studies /biographies/ stories of different children who are arises in different circumstances	Case study analysis, sharing and discussion	Case analysis, involvement in discussion	Two Hours	6
7.	Article reading and discussion	Group discussion	Analysis the performance in G.D.	Two Hours	6
8.	Watching one movie / documentary of educational and social content	Writing film review , sharing	Assessment of review , involvement in discussion	Two Hours	6

Strand – B Writing task and Journal writing (Activity No. - 3 is compulsory and select any one themes/activities from remaining two.)

Sr. No.	Activity	Methodology	Assessment	Duration	Marks
1.	Identify one social issue/problem of key significance and write an essay on it.	Essay writing	Assessment of essay	Two Hours	6
2.	Write an essay on Educational thinker who has the most impact on me.	Essay writing	Assessment of essay	Two Hours	6
3.	Self-reflection about the course	Writing a self-reflective journal	Entry records in self-reflective journal	Two Hours (Throughout the course)	7

Process to be followed while implementing Strand – A and Strand – B (Note for the faculty mentor)

Strand – A Workshop

Theme/Activity No.1

Step 1

1. Ask the student teachers to give self introduction and his/her interest, skills, abilities, personality, knowledge etc.
2. How did they go about choosing their present career? Also share why teachers' job is the best suited for me? And what do they plan to do ahead?

Step 2

Ask the student teachers to write on a sheet of paper his /her strength and weaknesses through self observation.

Theme/Activity No.2

Step 1

Ask the student teachers how political, social and historical forces shape the identity? Classifies the responses in these categories.

Theme/Activity No.3

Step 1

Ask the student teachers what they understand by term and meaning of adolescence.

Step 2

1. Ask the student teachers what the issues of contemporary adolescence are? And classify the responses in different categories.
2. Ask the student teachers where the issues of contemporary adolescence are any different from their issues in the past.

Step 3

Ask the student teachers what is the role of teacher in need of adolescence?

Theme/Activity No.4

Ask the student teachers how community plays an important role in forming one`s identity, beliefs, attitude etc. (member of community can be family, peers, friends from school, the media, community groups etc.)

Theme/Activity No.5

Ask the student teachers what is the philosophy of yoga? And what are the benefits of yoga for body and mind?

Theme/Activity No.6

Ask the student teachers to share case studies /biographies/ stories of different children who are arise in different circumstances and how this affected their sense of self and identity formation.

Theme/Activity No.7

Tell the student teachers to select one article on issues of life and education. Read it in group and discuss.

Theme/Activity No. 8

Step 1

Show the student teachers one movie / documentary of educational and social content and ask them to write review of that movie / documentary.

Step 2

Ask the student teachers to share his/her experience, observations and reflection on that movie / documentary.

Strand – B Writing task and Journal writing

Activity No. 1

Ask the student teachers to identify one social issue/problem of key significance, and write essay reflect on, how ‘school education’ and ‘classroom practice’ may be improve this.

Activity No. 2

Ask the student teachers to write essay on educational thinker who has the most impact on me and how this philosophy of education is useful to India today.

Activity No. 3

Each student teacher should be asked to maintain a self -reflective journal in which he/she may write reflection on significant experiences, observations with in the course. Also student teacher writes how this course helps him/her in understanding the self.

Assessment

This should be based on the assessment criterion given to each theme / activity. By using this group incharge faculty mentor assess each student teacher in the group. And calculate total marks obtained by each student teacher.

Practicum Semester -IV

D-1 Education Tour

शैक्षणिक सहल

कालावधी : 36 + 48 तास

श्रेयांक : 0२

अंतर्गत गुण : ५०

उद्दिष्टे : छात्राध्यापकास

१. सामाजिक वातावरणात समायोजन करण्यास मदत करणे .
२. संप्रेषण, आंतरव्यक्ती संबंध, समस्या निराकरण इ.जीवनकौशल्यांचा विकास होण्यास मदत करणे .
३. शैक्षणिक सहलीच्या आयोजनाचे ज्ञान होण्यास मदत करणे .
४. अध्ययन अध्यापनासाठी समाजस्रोतांच्या वापराचे ज्ञान होण्यास मदत करणे .

योग्य कालखंड : जानेवारी महिना

कार्यवाही :

१. शैक्षणिक सहलीचे आयोजन द्वितीय वर्षामधील चौथ्या सत्रामध्ये करावे .
२. शैक्षणिक सहलीसंबंधी विभागप्रमुखांनी व विद्यार्थी मंडळाने महाविद्यालयामध्ये सभा घेऊन चर्चा करावी .
३. छात्राध्यापकांशी चर्चा करून ठिकाणाची निश्चिती करावी .
४. शैक्षणिक सहलीच्या ठिकाणाची निश्चिती शैक्षणिक दृष्टिकोण ठेऊन करावी .
५. शैक्षणिक सहलीचा कालावधी किमान दोन दिवसांचा असावा .
६. शैक्षणिक सहलीनंतर छात्राध्यापकांनी अहवाल लेखन करावे .

मूल्यमापन

शैक्षणिक सहलीमधील सहभाग ३० गुण

अहवाल लेखन : अनुक्रमांका, उद्दिष्टे, कार्यवाही, शैक्षणिक उपयोजन इ. २० गुण .

***

D-2 : Project related to community Experience

समाजाभिमुख प्रकल्प

पुढावधी : 36 +84 तास

श्रेयांक - 04

पुढा : 100

उद्दिष्टे - छात्राध्यापकामध्ये

- 1) समाज ही संकल्पना समजण्यास मदत करणे.
- 2) विविध सामाजिक स्तरावरील मुलासंबंधी समस्या समजण्यास मदत करणे
- 3) सामाजिक (Social), (Negotiation) व समायोजन (adjustment) कौशल्य विकसित करणे.
- 4) समाजाच्या सामाजिक व वैयक्तिक समस्या (Social, community and personal problems) समजण्यास मदत करणे.
- 5) समाजाच्या विविध समस्यांवर उपयोजनाबाबत विचार करण्याची वृत्ती निर्माण करणे.
- 6) सामाजिक बांधीलकी निर्माण करणे.
- 7) राष्ट्रीयत्वाची भावना वाढीस लावणे.

सूचना

- 1) प्रत्येक गटात 7 ते 8 छात्राध्यापक असावेत.
- 2) प्रत्येक छात्राध्यापकाने 4 कृती (activities) पूर्ण कराव्यात ज्यापैकी 2 उपक्रम वैयक्तिक व 2 गटातील उपक्रम (group activities) असावेत.
- 3) प्रत्येक छात्राध्यापकाने या 4 उपक्रमांचा समाज अभ्यास अहवाल सादर केला पाहिजे.

उपक्रम

- 1) समाजातील सामाजिक आरोग्यासंबंधी समस्यांचे जाणीवपूर्वक सर्वेक्षण.
- 2) शाळाबाह्य विद्यार्थ्यांची पटनोंदणी सर्वेक्षण.
- 3) समाजासाठी शासनाच्या कल्याणकारी योजनासंबंधी माहिती देणे.
- 4) स्थानिक सणांच्या माहितीतून भावनिक व सांस्कृतिक एकात्मता.
- 5) समाजामध्ये बालकांच्या हक्कांची जाणीवेचे उद्बोधन

- 6) राष्ट्रीय एकात्मतेसंबंधी उपक्रम - नाटक, भूमिका पालन, विविध राज्यातील धार्मिक, सांस्कृतिक परंपरा, बहुभाषिकता, आहाराविषयीची, पोशाखाविषयीची, उत्सव व सण, रूढी, परंपरा इत्यादी बाबतचे उपक्रम.
- 7) आंतरराष्ट्रीय सामंजस्य - प्रश्नमंजुशा, वादविवाद, युनो उपक्रम, युनो सप्ताह आयोजन, विद्यार्थी सेमिनार.
- 8) संस्था भेटी-विशिष्ट संस्था, निरनिराळ्या प्रकारच्या शाळा (शासकीय, नवोदय, विशेष शाळा, टेक्निकल कृषी, कला, केंद्रीय) संग्रहालये, (मेळावे) जत्रा - आयोजनात सहभाग, प्रदर्शन, मुलाखती घेणे - महत्वपूर्ण व्यक्तींची (समाजसेवक, नेते, शास्त्रज्ञ, विचारवंत, साहित्यिक इ.) महाविद्यालयातील न्यूज लेटर (बातमीपत्र) चालवणे.
- 9) बाल संज्ञापनाच्या पद्धती-निरीक्षण, आहार सवयी, समाजातील आरोग्य विषयी (Health Practices of the Community), शालेय विद्यार्थी-शिक्षकांच्या आरोग्यविषयक सवयी.
- 10) सार्वजनिक मालमत्ता संरक्षण करण्यासंदर्भातले उपक्रम, नागरिकत्व जाणीवेसंबंधी उपक्रम.
- 11) लिंगभेद समस्येसंबंधी (स्त्री-पुरुष समानता / लेक वाचवा) उपक्रम.
- 12) SC, ST, Minorities बालकांच्या व स्त्रियांच्या सामाजिक, आर्थिक दर्जासंबंधी संवेदनाशीलता.
- 13) आपल्या उत्पन्नानुसार खर्च करण्याची जाणीव निर्माण करणारे उपक्रम - उत्पन्न साधने व खर्चपद्धती-समाजातील विविध स्तरामध्ये / वर्गामध्ये (उच्च, मध्यम, अल्प).
- 14) शिक्षक व मुलांमध्ये आपत्ती व्यवस्थापन उपक्रम
- 15) योगावर कार्यशाळा (आसने, प्राणायाम व आराधना)
- 16) 10 वी विद्यार्थ्यांच्या व त्यांच्या पालकांच्या दृष्टीकोनाचा अभ्यास.
- 17) खाजगी वर्गाची (Tutions) वाढ: सर्वेक्षण व उपाय
- 18) झोपडपट्टी परिसरातील सामाजिक व शैक्षणिक स्थितीचा अभ्यास.
- 19) प्रदुषण रोखण्यातील विद्यार्थी, पालक, भूमिकांबाबतचे उपक्रम.
- 20) समाजातील व्यसनाधीनता (विद्यार्थी, पालक, शिक्षक) सर्वेक्षण व उपाय.

वरील उपक्रम मार्गदर्शनासाठी सुचवण्यात आलेले आहेत. आपल्या परिसरात भेडसावणाऱ्या सामाजिक समस्यांबाबत प्रकल्प हाती घेण्यास हरकत नाही.

अहवाल रूपरेखा (Format for Reporting the Project Work)

- 1) प्रकल्पाचे शीर्षक
- 2) विद्यार्थ्यांकडून निवेदन

- 3) मार्गदर्शकांचे प्रमाणपत्र
- 4) प्रस्तावना
- 5) प्रकल्पांची उद्दिष्टे
- 6) प्रकल्प / अभ्यासाचे महत्व व हेतू
- 7) पद्धती (Procedure) (कार्यपद्धती)
- 8) अध्ययन निष्पत्ती / फलित / निष्कर्ष
- 9) वैयक्तिक भूमिका व अनुभव व विद्यार्थ्यांच्या प्रतिक्रिया
- 10) संदर्भ / संपर्क (Persons consulted)
- 11) परिशिष्टे

मूल्यमापन -

वैयक्तिक उपक्रम गुणदान - 50 गुण

यामध्ये १ . उपक्रम निवड	0५ गुण
२ . उपक्रमाची कार्यवाही	१५ गुण
३ . अहवाल लेखन	५ गुण
याप्रमाणे दोन्हीही उपक्रमास	२५ प्रमाणे
एकूण ५० पैकी गुणदान करावे .	

गटातील उपक्रम गुणदान - 50 गुण

यामध्ये १ . उपक्रम निवड	0५ गुण
२ . गटातील सहभाग	0५ गुण
३ . गटातील उपक्रमाची पूर्तता	१० गुण
४ . अहवाल लेखन	५ गुण
याप्रमाणे दोन्हीही उपक्रमास	२५ प्रमाणे
एकूण ५० पैकी गुणदान करावे .	

.....

D-3 .Workshop on Models of Teaching

प्रतिमानाधारित अध्यापन

कालावधी— 24+24 तास

श्रेयांक - 01

गुण — 25

उद्दिष्टे :- विद्यार्थी शिक्षकास,

1. विविध वर्गीकरणानुसार अध्यापन प्रतिमानांच्या प्रणालींचा परिचय होण्यास मदत करणे.
2. अध्यापन पद्धती व अध्यापन प्रतिमाने यातील फरक माहीत होण्यास मदत करणे.
3. प्रतिमानानुसार पाठ टाचण निर्मिती करण्यास मदत करणे.
4. प्रतिमानांचा वापर करून अध्यापन करण्याची क्षमता विकसित होण्यास मदत करणे.

आवश्यक आधारप्रणाली :-

पाठ्यपुस्तके, शैक्षणिक साधने, प्रतिमानांच्या संरचना, प्रतिमानानुसार पाठ टाचणे, निरीक्षण नोंद तक्ते आणि प्रतिमानानुसार आवश्यक साधने

कार्यनीती :-

1. अध्यापन प्रतिमानांची संकल्पना, गटवार वर्गीकरण आणि त्यांची वैशिष्ट्ये यांची सैद्धांतिक माहिती सांगायची.
2. संकल्पना प्राप्ती (CAM), अग्रत संघटक (AOM), उद्गमन विचार (ITM), भूमिकापालन (RPM), सामाजिक अभिरूपता (SSM) आणि पृच्छा प्रशिक्षण (ITM) या प्रतिमानांची सैद्धांतिक माहिती व संरचना देऊन त्या त्या प्रतिमानाधारित अध्यापनाचे दिग्दर्शन करावे.
3. विद्यार्थी शिक्षकांच्या माहितीसाठी प्रतिमानाधारित दिग्दर्शन पाठांचे टाचण नोटीस बोर्डवर लावून विद्यार्थी शिक्षकांना लिहून घेणेस सांगायचे.
4. विद्यार्थी शिक्षकांनी कोणत्याही दोन प्रतिमानांची निवड करून मार्गदर्शक प्राध्यापकांच्या मदतीने गटामध्ये पाठ टाचणांची निर्मिती करावी.
5. प्रतिमानाधारित पाठ टाचणाच्या निर्मितीनंतर विद्यार्थी शिक्षकांनी सोयीनुसार सराव पाठ शाळेत वर्गवातावरणामध्ये पाठ घ्यावेत.

मूल्यमापन —

1. पाठ टाचण व अध्यापन	10 + 10
2. अहवाल लेखन	5
एकूण	25

D-4 Annual Lesson Examination

वार्षिक पाठ परीक्षा

कालावधी 36+30

श्रेयांक 02

गुण ५०

परीक्षक निवड व नियुक्ती

महाविद्यालयातील प्राध्यापक अंतर्गत परीक्षक म्हणून काम करतील व सराव पाठ शाळेतील शिक्षक १० : १ याप्रमाणे बाह्य परीक्षक म्हणून प्राचार्याने नेमावे . त्यांच्या नेमणुकाचे पत्र विद्यापीठाला कळवावे व विद्यापीठची मान्यता घ्यावी बाह्य परीक्षक नेमताना शाळेतील किमान १० वर्ष अनुभव असलेल्या शिक्षकांचीच परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी .

.....

D-5 :General Orientation of Student Teacher

Instruction Hours :24 hrs.+ Learning hours : 6

Marks 25

Credit ; 01

Number of group : 5

No. of students each group : 10

A) Personal	B) Socio-emotional	C) Educational	D) Vocational
• Personal hygiene. • Self-identity. • Sexual maturation. • Self-esteem development. • Development of initiative and assertiveness. • Improvement of emotional stability.	• Learning of social rules and invention • Attainment of self-control • Establishment of positive social relationships • Development of communication skills • Adaptation to new situations	• Self-awareness • Time management • Organizational skills • Effective study skills and learner attitudes • Setting performance/achievement targets	• Awareness of career options and opportunities • Career exploration of and planning • Importance of work and leisure

E) Presentation on skill

• Leisure Skills	• Social Skills	• Self-Determination Skills
• Choice Making	• Decision Making	• Goal Setting
• Problem Solving	• Self-Awareness	• Self-Advocacy Skills

- Independent Living Skills • Money (Banking & Purchasing) • Grocery Shopping
  - Home Maintenance Skills • Meal Planning and Preparing • Restaurant Skills
  - Safety Skills • Self-Care Skills • Functional Reading Skills
  - Functional Reading Skills • Employment Skills • Student-Focused Planning
1. Go through group student teacher hand book daily for any message for you.
  2. Keep track of the daily progress of student teacher and take remedial action wherever necessary.
  3. Criticism of a student's teacher or the school in the presence of the school pupils may please be avoided as it may cause the student to lose respect for the teacher educator and the school.
  4. Encourage student teacher to put in cent percent attendance.
  5. After every examination, the parents of those students who have not performed well, may be required to meet the principal to take the progress reports in person at the appointed time, which will be intimated through the hand book.
  6. The college periodically organizes parent-teacher meetings and talks are arranged on student teacher training . Attendance of at least one of the parents in such meetings will render such activities productive and useful.

D-6: Internal Examination

(Semester IVth Assignment Internal Viva + Semester IVth External Examination)

प्रपाठ (Assignment)

D-6.1

Hours – 12 +10

गुण :- १०

(One assignment for 50 Marks theory course and two assignments for 100 marks theory course, open book assignment for Pedagogy of School Subject course)

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकास सतत अभ्यासाची सवय लावणे.
- (२) छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
- (३) छात्राध्यापकाने शिकविलेल्या भागापैकी किती आत्मसात केले याचा शोध घेणे.
- (४) छात्राध्यापकास स्वयंमूल्यमापनाची सवय लावणे.
- (५) पुस्तके व संदर्भ वापरून चाचणी देण्याची क्षमता निर्माण करणे.

गुण :- १०

योग्य कालखंड — प्रत्येक महिन्यास दोन अथवा तीन याप्रमाणे प्रपाठ घ्यावेत.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग — ज्या विषयाचा ज्या घटकांचा प्रपाठ असेल तो घटक शिकवून पूर्ण झाला पाहिजे.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — संदर्भ पुस्तके, प्रपाठ यासाठी कागद.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — प्रत्येक १०० गुणांच्या पेपरसाठी २ व ५० गुणांच्या पेपरसाठी १ या प्रमाणे प्रपाठ छात्राध्यापकाने पूर्ण करावयाचे आहेत. हे प्रपाठ परीक्षा पध्दती वातावरणातच पूर्ण करावे.

साधे प्रपाठ — ज्या घटकांवर प्रपाठ द्यावयाचा तो घटक शिकवून झाल्यावर शिक्षक प्रशिक्षकाने त्या घटकावर किमान तीन दिवसांत प्रश्न छात्राध्यापकांना द्यावेत. त्या प्रश्नांचे स्वरूप विद्यापीठ प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांप्रमाणे असावे या तीनही प्रश्नांच्या अपेक्षित उत्तरांची चर्चा वर्गात करावी. तीनही प्रश्नांची उत्तरे लिहून काढावीत आणि संबंधित शिक्षक प्रशिक्षकाकडून तपासून घ्यावीत. शिक्षक प्रशिक्षकाने त्यात आवश्यक असल्यास सुधारणा सुचवाव्यात. प्रपाठादिवशी दिलेल्या तीन प्रश्नांपैकी ऐनवेळी कोणताही एक प्रश्न प्रकट करून त्याचेच उत्तर परीक्षापध्दती वातावरणात लिहून घ्यावे.

प्रपाठ तपासून छात्राध्यापकाना ते परत करावेत. चांगल्या व निकृष्ट उत्तरावर चर्चा करावी. विद्यार्थी शिक्षकांना आपले प्राविण्य समजावे. प्रपाठाचे अंतर्गत मूल्यमापनात स्थान आहे म्हणून त्याचे गुण विद्यार्थ्यांना समजता कामा नयेत अशी भूमिका नसावी. प्रत्येकास आपला दर्जा समजणे प्रत्याभरणासाठी आवश्यक असते. वरील पध्दतीने १२ प्रपाठ पूर्ण करावेत. (प्रपाठ संयोजनाचे काम सोंपे होण्यासाठी त्याचे वेळापत्रक तयार करावे. प्रत्येक विषयाच्या प्रपाठाचे प्रश्न सत्रांभरी छापील स्वरूपात विद्यार्थी शिक्षकाना मिळावेत.)

Open Book Assignment पुस्तके व संदर्भ वापरून प्रपाठ — पुस्तके व संदर्भ वापरून द्यावयाच्या प्रपाठासाठी उपयोजन, विश्लेषण, संश्लेषण व मूल्यमापन या उद्दिष्टांचे मापन करणारे प्रश्न असावेत.

पुस्तके व संदर्भ वापरून द्यावयाच्या प्रपाठाचे उत्तर लिहिताना शिक्षक प्रशिक्षकानी सुचविलेले पुस्तके /संदर्भ किंवा आपल्या आवडीचे पुस्तके /संदर्भ किंवा व्याख्यानाचे सारांश असे कोणत्याही प्रकारचे पुस्तके /संदर्भ वापरून उत्तराचे क्षेत्र निश्चित करावे. नेमके संदर्भ निश्चित करावेत व उत्तर लिहावे.

पुस्तके /संदर्भ पाहताना प्रश्नामध्ये काय विचारले आहे हे पाहून संदर्भ शोधण्यासाठी वेळ जाणार नाही याची काळजी घ्यावी. केवळ पुस्तके /संदर्भ याची नकल करावयाची नसते.

शिक्षक प्रशिक्षकानी उच्चस्तरीय प्रश्नासाठी काही Clue words चे अर्थ समजावून देणे आवश्यक आहे काही शब्द पुढील प्रमाणे Analyze, Compare, Criticize, Discuss, Describe, Enumerate, Evaluate, Illustrate, Interpret, Justify, Review, Summarize, Comment on etc.

अहवालाची रुपरेषा — प्रत्येक प्रपाठाच्या पूर्वतयारीच्या तीन प्रश्नांची उत्तरे आणि परीक्षा वातावरणातील प्रपाठाची उत्तरे याची स्वतंत्र फाईल असावी.

मूल्यमापन पध्दती — प्रत्येक प्रपाठास २० गुण असावेत. पूर्वतयारीत विद्यार्थ्याने घेतलेले श्रम व तीन प्रश्नाची लिहिलेली उत्तरे यासाठी १० गुण ठेवावेत तर प्रत्यक्ष प्रपाठ लेखनातील त्याच्या प्राविण्यासाठी १० गुण ठेवावेत. सर्व प्रपाठाच्या एकूण मिळालेल्या गुणांवरून १० पैकी गुण काढावेत.

Evaluation Chart मूल्यमापन तक्ता

प्रपाठ (Assignment)

महाविद्यालयाचे नाव:-

अ.न.	छात्राध्यापकाचे नाव	पूर्वतयारी (10)	परीक्षा (10)	एकूण (20)

विभागप्रमुख

मार्गदर्शक

प्राचार्य

एकूण गुणाचे रूपांतर १० गुणामध्ये करावयाचे आहे.

तोंडी परीक्षा (Viva)

D-6.2

Hours – 12 +20

गुण :- ३०

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकाने पूर्ण केलेल्या प्रात्यक्षिकाची पाहणी करणे.
- (२) अभ्यासक्रमात प्रात्यक्षिकासाठी निर्धारित केलेल्या उद्दिष्टाप्रमाणे छात्राध्यापकास प्रत्येक प्रात्यक्षिकाचे आकलन झाले किंवा नाही याचे मूल्यमापन करणे.
- (३) छात्राध्यापकानी पूर्ण केलेल्या प्रात्यक्षिकाचे मूल्यांकन करून गुणदान करणे.
- (४) बाह्य परीक्षकाकडून प्रत्याभरण घेणे.
- (५) छात्राध्यापकामध्ये संवाद कौशल्य विकसित करणे.

गुण :- ३०

कालावधी — प्रत्येक सत्रामध्ये १२ तास.

योग्य कालखंड — प्रत्येक सत्रामध्ये सत्रांत परीक्षा पूर्ण झाल्यानंतर व सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झाल्यानंतरचा आठवडा.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली — शिवाजी विद्यापीठाच्या बी.एड. अभ्यासक्रमांमधील मार्गदर्शक तत्वानुसार सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झालेली असावी. अभ्यासक्रमातील सर्व प्रात्यक्षिकांची यादी महाविद्यालयाच्या काचफलकामध्ये लावावी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — तोंडी परीक्षा ही महाविद्यालयामधील सर्व प्रात्यक्षिकांची पूर्तता झाल्यावर घ्यावी. तोंडी परीक्षा ही प्रत्येक सत्रामधील सर्व प्रात्यक्षिकांवर आधारित ३० गुणांची असेल. सदर परीक्षा घेणेसाठी महाविद्यालयामधील प्राचार्यांनी शिवाजी विद्यापीठ कक्षेतील मान्यताप्राप्त शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील एक। युनिटसाठी दोन प्राध्यापकांची बाह्य परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी. बाह्य परीक्षक नेमताना ते शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील किमान ०५ वर्षे अनभव असलेल्या प्राध्यापकांची परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी. एक। युनिटसाठी दोन बाह्य परीक्षक व महाविद्यालयामधील दोन अंतर्गत परीक्षक यांची नियुक्ती करून प्राचार्यांनी विद्यापीठाला कळवावे व विद्यापीठाची मान्यता घ्यावी. प्राचार्यांनी आपल्याअध्यक्षतेखाली मान्यताप्राप्त कॅमिटीमार्फत तोंडी परीक्षा पूर्ण केली जावी.

मूल्यमापन पध्दती — शिवाजी विद्यापीठ कक्षेतील मान्यताप्राप्त दोन बाह्य परीक्षक व महाविद्यालयामधील दोन अंतर्गत परीक्षक यांनी प्रत्येक विद्यार्थ्यास ३० पैकी गुण द्यावेत. एकूण मिळालेल्या गुणांवरून ३० पैकी गुण काढावेत.

मूल्यमापन तक्ता Evaluation Chart

तोंडी परीक्षा (Viva)

Semester IV

महाविद्यालयाचे नाव:-

परीक्षा न.	छात्राध्यापकाचे नाव	अंतर्गत परीक्षक १	अंतर्गत परीक्षक २	बाह्य परीक्षक १	बाह्य परीक्षक २	एकंदर एकूण	रुपांतरित गुण
		३०	३०	३०	३०	१२०	३०

अंतर्गत परीक्षक

बाह्य परीक्षक

प्राचार्य

सर्व परीक्षकांच्या एकूण गुणांचे रुपांतर ३० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

.....

सत्रांत परीक्षा

Hours - 24+30

Marks - 10

उद्दिष्टे —

- (१) छात्राध्यापकाने बी.एड. अभ्यासक्रमातील सैध्दांतिक विषयात प्राप्त केलेले प्राविण्य मोजणे.
- (२) छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
- (३) छात्राध्यापकातील विशेष प्राविण्य असलेल्या छात्राध्यापकाचा शोध घेणे.

गुण :- ३०

योग्य कालखंड — प्रत्येक सत्रांतावेळी सर्व घटक शिकवून झालेनंतर परीक्षा घ्यावी.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग —सर्व पेपरमधील सर्व घटक शिकवून पूर्ण झालेले असावेत. परीक्षेच्या घटकांची यादी संबंधित विषय प्रशिक्षकानी काच पेटीत लावावी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन — सत्रांत परीक्षा ही सर्व घटक शिकवून पूर्ण झाल्यावर प्रत्येक सत्रांतावेळी परीक्षा घ्यावी. प्रत्येक विभाग हा १५ गुणांचा असावा. प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप विद्यापीठाच्या प्रश्नपत्रिकेच्या स्वरूपाप्रमाणे असावे. ३० गुणांच्या पेपरसाठी १.५ तास वेळ असेल व १५ गुणांच्या पेपरसाठी ४५मिनिटे वेळ असेल.

मूल्यमापन पध्दती —एकूण मिळालेल्या गुणांवरून १० पैकी गुण काढावेत.

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

बी.एड. अभ्यासक्रमातील विषयाच्या प्रत्येक विभागाच्या प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप खालील प्रमाणे राहील.

प्रश्न १: वस्तुनिष्ठ प्रश्नाचा कोणताही प्रकार. (३ प्रश्न सोडविणे आवश्यक) ०३ गुण

प्रश्न २: लघुत्तरी प्रश्न. (३ प्रश्नांपैकी २ सोडविणे आवश्यक) ०६ गुण

प्रश्न ३: दीर्घोत्तरी प्रश्न (१ प्रश्न सोडविणे आवश्यक) ०६ गुण

किंवा

दीर्घोत्तरी प्रश्न टिप : वरील प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप ३५ गुणांच्या कोर्ससाठी असेल. पूर्ण ७० गुणांच्या कोर्ससाठी वरील प्रश्न व गुणांची संख्या दुप्पट करणे .

Evaluation Chart मूल्यमापन तक्ता

Term End Examination

सत्रांत परीक्षा

महाविद्यालयाचे नाव:-

अ.न.	रोल न.	छात्राध्यापकाचे नाव	गुण

विभागप्रमुख

मार्गदर्शक

प्राचार्य

एकूण गुणांचे रूपांतर १० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

दिर्घोत्तरी प्रश्न टिप : वरील प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप ३५ गुणांच्या कोर्ससाठी असेल . पूर्ण ७० गुणांच्या कोर्ससाठी वरील प्रश्न व गुणांची संख्या दुप्पट करणे .

NATURE OF QUESTION PAPER FOR ALL SEMESTERS

1. Theory course no. 1, 2, 4 and 7 are for 70 marks.
 Objective Type Questions : 10
 Short Type Questions : 30
 Essay Type Questions : 30
2. Theory course no.3, 5a, 6a-I, 6a-II, 6b-I, 6b-II, 8, 5b, 9 and 10 are for 35 marks.
 Objective Type Questions : 05
 Short Type Questions : 10
 Essay Type Questions : 20
3. The questions in the question papers will measure the objectives of understanding, application, analysis, and evaluation.
4. The paper setters are free to set the questions on bound to the above conditions.

SEMESTER I and II

FORMAT OF QUESTION PAPER FOR 70 MARKS

Q.1.A	Objective type questions (Multiple choice, Matching)	05
B	Objective type questions (Answer in one word or a clause)	05
Q. 2.	Short answer type question Answer the Following questions in brief (at list 250 words) Any 6 out of 8	30
Q.3	Essay type question about 800 words (Open ended / application type)	10
Q. 4.	Essay type question about 800 words (Open ended / application type/higher order thinking)	10
	OR	
	Essay type question about 800 words (Open ended / application type/ higher order thinking)	
	OR	
Q. 5	Essay type question about 800 words (Open ended / application type/ higher order thinking)	10
	OR	
	Essay type question about 800 words (Open ended / application type/ higher order thinking)	
	TOTAL	70

SEMESTER I, II, III and IV

FORMAT OF QUESTION PAPER FOR 35 MARKS

Q.1.A	Objective type questions (Multiple choice, Matching, answer in a word or a clause	05
Q. 2.	Short answer type question Answer the Following questions in brief (at list 250 words) Any two out of three)	10
Q.3.	Essay type question about 800 words (Open ended / application type/ higher order thinking)	10
Q. 4.	Essay type question about 800 words (Open ended / application type/ higher order thinking)	10
	OR	
	Essay type question about 800 words (Open ended / application type/ higher order thinking)	
TOTAL		35

.....